

شەرقى تۈركىستان ئاۋازى

M.Emin Buğra'yı Anma Toplantısından genel görünüş.

مه همت ئىمىن ھەزرە تىنى خاتىرىلەش يىغىنىمىدىن بىر كۆرۈنۈش

Doğu Türkistan Bağımsızlık Mücadelesinin Liderleri .

شەرقىي تۈركىستان ئىستىقلال كۆرۈشىنىڭ رەھبەرلىرى

بۈيۈك مۇجاھىد، دۆلەت ئادىمى، ئاتاغلىق تارىخچى، يازغۇچى مۇھەممەت ئىمىن بۇغرا ھەزرىت ۋاپاتىنىڭ ئوتتۇز يىللىغىنى قايغۇ بىلەن خاتىرىلەيمىز

شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ ئىنقىلابى رەھبىرى، قەھرىمان كۆرەشچى، تالانتلىق تارىخچى، ئىسلام ئالىمى، جەڭگىۋار ئەدەبىي مۇھەممەت ئىمىن بۇغرا مىڭ توققۇز يۈز بىرىنچى يىلى خوتەن ۋىلايىتىنىڭ ئىلچى ناھىيىسى خەلىپىلىك ھويلىدا ھاھالىق بىر مۇددە رىس ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. ئۇ ئۈچ ئوغۇل، ئىككى قىز قىزىدىشى بىلەن دادىسى ئۇستاز پىراۋۇدىن ھاجىمىدىن كىچىك يىتىم قىلىپ، ئانىسى سەكىنە بانۇ خانىمنىڭ تەربىيىسىدە چوڭ بولغان. مۇھەممەت ئىمىن بۇغرا مەھەللىسىدە باشلانغۇچ مەكتەپنى ئوقۇپ تاماملىغاندىن كىيىن لوپ، خوتەن، قاراقاشلاردىكى مەدرىسىلەردە ئىسلامىي بىلىملەردىن تەھسىن كۆردى. مەدەنىيەتچە، فارىسچە تىل ۋە ئەدەبىيات پەنلىرى بۇيىچە يوقىرى مەلۇماتقا ئىرىشتى.

ئىلمىي ئىقتىدارى ۋە پاساھەتلىك زىھنى بىلەن ئەتراپقا تونۇلۇشقا باشلىغان مۇھەممەت ئىمىن داموللام ئوتتۇزىنچى يىللارغا قەدەر خوتەن ئويىغا مەدرىسىسىدە، قاراقاش يىڭى مەدرىسىسىدە مۇددەرس بولۇپ، ئۇيغۇر ئەۋلاتلىرىنىڭ ئىسلامىي قارىشىنى تىكلەش، مىللىي ئىككىنچى ئۆستۈرۈش، مۇستەقىللىق تۇيغۇسىنى ئويغۇتۇش يولىدا ھارماستىن ئەجىز قىلدى. ۋەتەن، مىللەتنىڭ تەقدىرى ھەققىدە كىچە-كۈندۈز قايغۇرغان ئۇستاز مۇھەممەت ئىمىن بۇغرا شۇ يىللىرى شەرقىي تۈركىستان تەۋەسىدە زىيارەتكە چىقىپ، باشقا شەھەرلەردىكى بىلىملىك زاتلار ۋە مۇتەۋەرىپلەر بىلەن كۆرۈشۈپ، پىكىر ئالماشتۇرۇپ، ۋەتەننى خىتاي باسمىچىلىرىنىڭ چاڭگىلىدىن قۇتۇلدۇرۇشنىڭ يوللىرى ئۈستىدە ئىزدەندى. جاھىل، زالىم ۋە مۇتەئەسسىپ خىتاي ھۆكۈمرانلىرىنى قوغلاپ چىقىرىشنىڭ بىردىن-بىر توغرا يولى قۇراللىق ئۇرۇشۇش ئىكەنلىكىنى تونۇپ يەتكەن بۇغرا ئوتتۇز بىرىنچى يىلى خوتەن قاراقاشتا يۈشۈرۈن ئىستىقلال تەشكىلاتى قۇرۇپ، قۇراللىق كۆرەشكە ھازىرلىق قىلغان. خەلقىنى تەشكىللەپ قوزغۇلاڭ قىلىش نەتىجىسىدە شەرقىي تۈركىستاننىڭ قەشقەردىن چار قىلمىقىچە بولغان جەنۇبىي قىسىمىنى خىتاي باسمىچىلىرىدىن ئازات قىلىپ خەلق ئىسلام ھاكىمىيىتىنى قۇرۇپ چىقىپ، ھۆكۈمەت ئىشلىرىغا يەتتە كىچىك قىلغان. خەلق تەرىپىدىن ھەزرىتىم ئونۋاندا ھۆرمەتلەنگەن، ئوتتۇز ئۈچىنچى يىلى شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنىڭ قۇرۇلۇشىدا دۈشمەننىڭ ئارمىيىسىنى تار-مار قىلىپ، مۇنتىزىم ئەسكىرى كۈچ ئۇيۇشتۇرغان ھەزرىتىم بۈيۈك بىر كۈچ سۈپىتى بىلەن ئۇچمەس تۆھپە قوشقان. چەتئەل باسمىچىلىرىنىڭ ھىلىسى ۋە ئۇستۇن ئەسكىرى كۈچى تەرىپىدىن ئىنقىلاپ مەغلۇبىيەتكە ئۇچرىغاندىن كىيىن ھىندىستان ۋە ئافغانىستانلاردا مۇھاجىرەتتە يۈرگەن ھەزرىتىم پۇرسەتنى چىڭ تۇتۇپ، سىياسىي كۆرەش ۋە تارىخىي ماتىرىياللار ئۈستىدە تەتقىقات ئېلىپ بېرىپ، بىر تەرەپتىن مۇھاجىر قىرىنداشلارنى تەربىيەلەپ، يەنە بىر تەرەپتىن شەرقىي تۈركىستان تارىخى يىزىش ئىشىنى باشلىۋەتكەن. بۇ جەرياندا ھىندىستاندا خەۋەرچىلىك ئۇنىۋېرسال ئىلىم سەككىز ئايدەك ئەنگىلىز تۈرمىسىدە مەھبۇس بولغان. كىيىن گومىنداڭ چۈكچىن ھۆكۈمىتىنىڭ دەۋەتى بىلەن خىتايغا كىلىپ، مەسئۇت بايقوزى،

ئىيسا يۇسۇف ئالپتېكىن، قادىر ئەفەندى قاتارلىق مىللەتچى مەسلەكداشلارغا قوشۇلۇپ، شەرقى تۈركىستان داۋاسىنى خىتايىنىڭ مەركىزىدە تۇرۇپ ئېلىپ باردى. گومىنداڭنىڭ يەتتىنچى قۇرۇلتىيىغا ۋەكىل بولۇپ قاتنىشىپ شەرقى تۈركىستاننىڭ نامى، مىللەتنىڭ - تۈرك ئىسمى ۋە ۋەتەننىڭ ئەركىنلىكى مەسىلىلىرىنى ئاشكارا ئوتتۇرىغا قويۇپ، سەپداشلىرى بىلەن بىللە كۆرەش قىلغان. قىرىقىنچى يىلى ۋەتەنگە قايتىپ كېلىپ قىرىق قۇرۇلتىيىنىڭ يىلىغىچە ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت تەسىرات نازىرى، ئەركىزىتىش باش مۇھەررىرى، ئۈرۈمچى دارىل-غۇنۇنىنىڭ تارىخ پروفېسسورى، ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسى ئىلىم ھەيئىتىنىڭ رەئىسى، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئىشلىپ، شەرقى تۈركىستان خەلقىنىڭ سىياسىي ئەركىنلىكى، مەدەنىي، ئىقتىسادىي تەزەققىياتى ھەمدە كەلگۈسى مۇستەقىللىقى ئۈچۈن تىنماي كۆرەش قىلدى. كوممۇنىستلار ۋە تىنمىزگە بېسىپ كىرگەندە ئىككىنچى قىتىم يەنە ھىجرەت قىلىپ، كەشمىردە ئىككى يىل تۇرۇپ، ئەللىك ئىككىنچى يىلى تۈركىيە جۇمھۇرىيىتىگە كەلدى. ئۈچ يىلدىن كىيىن تۈركىيە پۇخرالىقىغا ئۆتتى. بۇ جەرياندا سەپداشلىرى ئالىپ تىكىن بىلەن بىللە دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا سەپداش بولۇپ يۈرگەن ۋە تەنداشلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش، شەرقى تۈركىستان تارىخىنى تەتقىق قىلىش، خەلقارايىغىنلارغا قاتنىشىپ ۋە تەن داۋاسىنى دۇنيا جامائەتچىلىكىگە ئاڭلىتىش ئىشلىرى بىلەن شوغۇللانغان.

مۇھەممەت ئىمىن بۇغرا ھەزرەتلىرى شەرقى تۈركىستان تارىخىنى تۇنجى قىتىم مۇكەممەل يېزىپ چىققان تارىخچى ئالىم بولۇپ، ئۇنىڭ بۈكتاۋى ھازىرغىچە ئىلمىي قىممىتى ۋە تارىخى تەربىيىۋى رولىنى ساقلاپ كەلمەكتە. شەرقى تۈركىستان خەلقى بۈكتاۋىنى ھاياتىنى تىكىپ تۇرۇپ تەدرىپ ساقلاپ ئوقۇسا، خىتاي كوممۇنىستلىرى جان-جەھلى بىلەن قارشى تۇرماقتا. بۇغرا ئالتاي ژورنىلى، ئەركىزىتىش، تۈركىستان ژورنىلى، شەرقى تۈركىستان ئاۋازى ژورنىلى قاتارلىقلارنىڭ مەسئۇل مۇھەررىرلىكىنى ئىشلىپ پىلانلاستىن يۈزلەپ چەمبۇرلارنى يازغان، نۇرغۇن شىئىر، ھىكايە، دىراما قاتارلىق ئەدەبىي ئەسەرلەرنى ئىلان قىلغان. ئۇنىڭ تۈركىيىدە تۈركچە، ئەرەبچە، فارىسچە شىئىرلىرى ئىلان قىلىنىپ ئوقۇغۇچىلارنىڭ ياخشى باھا-سىغىنىشىغا ئىگە. ئۇنىڭ «شەرقى تۈركىستان تارىخى» (يەتتە يۈز سەھىپە)، «يۇرت قەسىدە لىرى»، «قۇتلۇق تۈركان ئوپىراسى»، «تۈرك يۇرتلىرىدا ئەرەپ-ئىسلام فىتۋاتى»، «شەرقى تۈركىستان ھىجرەت مۇجەددىلىسى» قاتارلىق كىتاپلىرى، «تارىخى رەشىدى» نىڭ بىرىنچى جىلد تەرجىمىسى نەشر قىلىنىپ خەلق بىلەن يۈز كۆرۈشكەن.

پۈتۈن ئۆمرىنى ۋەتىنى - شەرقى تۈركىستاننىڭ ئازاتلىقى، مىللىتى ئۇيغۇر تۈركلىرى ۋە باشقا تۈرك خەلقلەرنىڭ ھۆر-ئەركىنلىكى ئۈچۈن سەرپ قىلىپ ئاخىرقى تىنىغىغىچە ھارماي مۇجەددىلە قىلغان قەھرىمان - مۇھەممەت ئىمىن بۇغرا ئاتىشىش بەشىنچى يىلى ئالتىنچى ئاينىڭ ئون تۆتىنچى كۈنى ئەنقەرەدە ۋاپاسىز ئالەمدىن ئايرىلىپ ئاللاھنىڭ ھوزۇرىغا سەپەر قىلدى. جانابى ئاللاھ ئۇنىڭ روھىنى شاد، يىرىنى جەننەت ئەيلىسۇن ئامىن.

شەرقى تۈركىستاننىڭ ئىنقىلابى تۈگىدىمۇ؟

مەھمەت ئىمىن بۇغرا

1940 - يىلى 4 - ئاينىڭ 18 - كۈنى

بۇ سۇئالغا شەرقى تۈركىستان خەلقىنىڭ روھىياتىنى تەتقىق ئەتمىگەن ۋە پۇتلىنىپلاپنىڭ نەتىجىسىدە ئومۇمىي خەلقنىڭ يۈزلىگەن يەرلەشكەن ھىسسىياتىنى خەۋەر تاپمىغان ۋە ياكى دۇنيا مىللەتلىرىنىڭ تارىخىنى بىلمىگەن كىشىلەر "تۈگىدى" دەپ جاۋاب بېرىدۇ. چۈنكى بۇلار، يالغۇز كۆزگە كۆرىنىشتە شەرقى تۈركىستان خەلقىنىڭ قولىدا تۇرال يوقلىقىنى دۈشمەننىڭ كۈچلۈك قۇۋۋىتىنى كۆرمەكتە دۇرلەر. بۇ ۋە يېتىن خەلقنىڭ ھېچبىر ھەرىكەتكە قۇدرەتسىز ھالدا تەقدىرگە بويۇن ئىگىپ تۇرغىنىنى، ئىنقىلابىنىڭ تۈگىگىنى دەپ ھۆكۈم قىلماقتادۇرلەر. ھازىرقى كۈنلەردە دۈشمەننىڭ ھەم يالغان تەشۋىقات، ۋە ھەم قانلىق تىرورلۇق بىلەن، خەلقنىڭ روھىياتىنى زەھەرلىمەك، مىللىي ئىستىمادىنى يوق نەتمەك ئۈچۈن مىللەتنىڭ ئىجتىمائىي ۋە سىياسىي ھەقىقىي تەلەپ قىلىشىغا ھېچ ئىمكان بەرمىگىنى، بۇنىڭغا بىردەلىل سۆزىتىدە كۆرۈنمەكتە دۇر. ئۇندىن باشقا، شەرقى تۈركىستاننى تۆرت تەرەپتىن دۇنيانىڭ ئەڭ ئىگىز تاغلىرى ۋە ئەڭ يامان چۆللۈكلىرى چۆرۈپ ئالماقچى، ھېچبىر دىكىزغا يېقىن ئەمەسلىكى، قورۇغدىن ۋە مەدەنىي مەھلىكەتلەردىن ئۇزاق بولغانلىقىدىن ئىبارەت بولغان جۇغراپىيىمۇ يەخىتسىزلىكى، كۈچلۈك دۈشمەننىڭ تەھدىتى ۋە تەخۇر ئاغزىغا يېقىنلىقى ھەم يوقارلىقى كۆز قاراشنى كۈچلەندۈرىدۇ.

لىكىن شەرقى تۈركىستان خەلقىنىڭ روھىياتىنى تەتقىق ئەتكەن ۋە ئىنقىلاب دەۋرىدىن بىرى كۈچەيگەن مىللەتچى ۋە رەزىملىك ھىسسىياتىنى، بۇگۈنكى كۈندە دۈشمەننىڭ قانلىق زۇلۇمى ۋە تەھدىتلىرى نەتىجىسىدە مەھكەملەشكەن ئاداۋەت ۋە نەپىرەت ھىسسىياتىنى تارىخ ۋە سىياسەت نەزىرى بىلەن ئويلىغان كىشىلەر، بۇ سۇئالغا جىددىلىك بىلەن "ھەرگىز تۈگىدى" دەپ جاۋاب بېرىدۇ. بۇ جاۋاب يۈكسەك دەرىجىدە ھەقىقىي، چۈنكى، شەرقى تۈركىستان خەلقى، يېڭى مەيلىدىن بىرى دۇنيادىكى ئازات مىللەتلەرنىڭ نەزىرلىگىنى، ھەر ھەتتە ئىكەنلىكى، ئىنسانىيەت جامائەتىنىڭ تەبىئىي ھوقوقى بولغان مائارىپ، تىجارەت، زىرائەت، سانائەت، ئەسكەرلىك ۋە باشقا ئىجتىمائىي ئىشلىرىنىڭ تامامى ئۇ مىللەتلەرنىڭ ئۆز پايىدىسى ئۈچۈن ئىكەنلىكىنى بىلىپ كەلمەكتە دۇر.

شۇنداقلا، ئەسلى مىللەتلەرنىڭ خۇسۇسەن شەرقى تۈركىستان خەلقىنىڭ خورلىقى، ھەر ھەتتە مەھرۇم، ھەرزۇلۇم ئىستىبدانچىلىقى، ھەرىمىشتا دۇنيا مىللەتلىرىدىن كىيىن ئىكەنلىكى، ئۇلارنىڭ مائارىپ، ئىقتىسادىي ئىشلىرى ۋە تەبىئىي شەرتلىرى تامامەن

دۇشمەننىڭ مەنپەئەتىگە بولماقتا ۋە تامامەن ئىجتىمائىي پايىدىلاردىن مەھرۇم تۇتۇلماقتا ئىكەنلىكىنىڭ شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ كۆزىگە ئوپ - ئوچۇق كۆرۈنمەكتەدۇر. يەنى دۇنيا مىللەتلىرىنىڭ قاتارىدا ئىززەت، ئابرويىغا يەتمەك، تەبىئىي ھەقلىرىگە ئىگە بولماق، ھەرىمىشتا سائادەت بىلەن ياشىماق ۋە باشقا زالىم، قانخور ئىنسانلارنىڭ ئالدىدا ھاياۋان پادىلىرىدەك خورلۇقتىن قۇتۇلماقتىن ئىبارەت بولغان ئىنسانلىق ھەقلىرىگە ئىگە بولۇش، ياتلارنىڭ ھاكىمىيىتىدىن قۇتۇلماي ۋە يەرلىك بىر مىللىي ئىدارە تەشكىل قىلماي ئىمكانسىز ئىكەنلىكىگە ئومۇمەن شەرقىي تۈركىستان خەلقى چىن كۆڭلى بىلەن ئىمان كەلتۈرمەكتەدۇر.

دۇشمەننىڭ تەھرىكۈچى، قانلىق زۇلۇملىرى، يالغان تەشۋىقاتلىرى، ياسالما نامايىشلىرى بۇ ئىماندىن غايىچ بىر نۇقتىدا يەتكۈزۈلمەيدۇ. بەلكى بۇ ئىشلىرى، خەلقىنىڭ ئىمانلىرىنى قۇۋەتلەندۈرمەك ۋە دۇشمەن ھەققىدەكى ئاداۋەت، نەپرەت ھىسسىياتىنى ئاشۇرماقتا ئەڭ مۇھىم ئامىلدۇر. بۇ بولسا سىياسەت ۋە تارىخ سەھىپىلىرىدە ئىنىقلىغان بىر ھەقىقەتتۇر. دۇشمەننىڭ زور ۋە جاللاتلىق بىلەن خەلقىنى قورقۇتۇشى ۋە بەزى ۋىجدانسىزلارنىڭ ۋاسىئەتسىز بىلەن تىرور ۋە بىسىم سىياسىتىنى ئىشلىشى، بىر مۇددەت خەلقىنىڭ ۋاقىتلىق قۇۋەتكە بويۇن ئىگىشى ھەربىي ھەرىكەتتىن ئاجىز قىلىشقا مەجبۇر قىلىدۇ. ئەمما يوقىرى كۈچلۈك ئىمان ۋە جىددى روھىيەت، ئۆچكەن يانار تاغدا كۆرۈنگەن خامۇشلۇق ھالدا، ئىچىدىكى قىزىقلىقنى دائىما ئاشۇرماقتا ۋە بىر زىلزىلە ۋە ياكى باشقا بىر ھالەت نەتىجىسىدە دەرىھال يالغانلىقنى ئۆپ تىشىپ ھەرتوسالغۇنى، ھەر دۇشمەننى كۆيدۈرۈپ كۈل قىلىش ئىستىدادىنى ھىمىشە ئاشۇرماقتا. چۈنكى مۇنداق بىر مىللەتنىڭ دائىما ئەسىرلىكتە قالمىغىنى ۋە دۇشمەننىڭ باشىغا بالا كەلگەن زامان، پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ بىر يولى پائالىيەتكە كەلگىنى، بۇنىڭ نەتىجىسىدە ئىستىقلال ۋە شەرەپلىك ھايات ئىستىتىگە يەتكەنلىكى تەجرىبىدىن ئۆتۈمگەن بىر ھەقىقەتتۇر. يەنە، زۇلۇم سىياسىتىنى ھۆكۈمدارلىققا ئاساس قىلغان دولەتنىڭ داۋام قىلمايدىغانلىقى، يېقىن پۇرسەتتە يېقىلىپ بەربات بولۇپ تارىخ سەھىپىسىدە بىر ئىبىرەت مەنزىرىسىنى كۆرسىتىشى ئاللاتا ئالاننىڭ ئىنىق بىر ئادىتىدۇر.

دۇشمەننىڭ زۇلۇم ۋە ئىستىبدات يولى بىلەن، خەلقىنى ئۆز مىللىتىدىن چىقارماقتا، يالغان ۋە رىياكارلىق تەشۋىقاتى بىلەن ئۇ مىللەتنىڭ مىقدارىنى ئۆز پايىدا، سىغاقۇربان قىلماقتا ئۇرۇنغانلىغىنىڭ ئەكسى نەتىجە پەرىشى، ئىنسان تارىخىدا غايەت ئوچۇق بىر مەزەن ئۇندۇر.

شەرقىي تۈركىستاننىڭ جۇغراپىيىسى ۋە زىيىتىدىن تۇغۇلغان قىيىنچىلىق ھازىرقى ھەمىدىن ئىلگىرىكى پالاكەتلەرنىڭ مۇھىم بىر سەۋەبىدۇر. ئەگەر بۇ ۋەزىيەت بولمىسا ئىدى، رەببى ئاسىيادىكى تۈرك قىرىنداشلىرىمىزدەك ھەردۇشمەننى ئۆز ۋاقتىدا ئۇزاقلاشتۇرماق، مەچىلىكلەرنى ۋاقتىدا پۈتۈنلەشكە قۇدرەتلىك بولۇپ دائىما مۇستەقىل ياشاش ئىدۇق. لېكىن بۇ مۇشكۈللۈكلەر بىكەلمەيدىغان مۇشكۈللۈكلەر ئەمەستۇر. ئىمكان دائىرىسى ئىچىدە

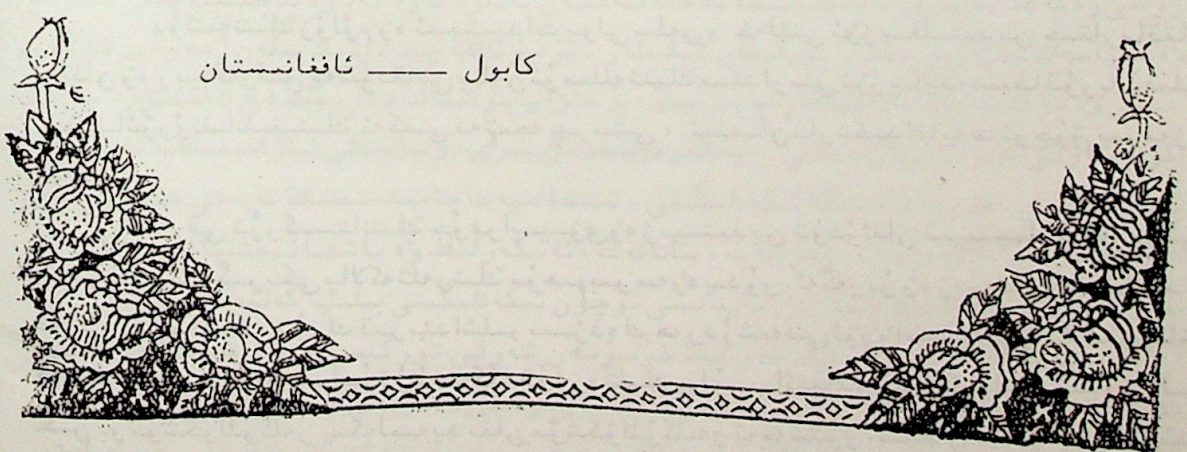
بولغان ئۇمش ھەرقانچە قىيىن بولسىمۇ ئىنساننىڭ غەيرىتى ، فىداكارلىغى ، ئۇمۇشكۇلنى كىدىغانلىقى ھەر ئەتىلىگە مەلۇمدۇر . ئەگەر ئىنسان غەيرەت ۋە فىداكارلىقنى تەرك ئىتتىپ "قازاغا رىزا ، بالاغاسە بىر" دەپ ، ئاجىزلىق ، ھورونلۇق ، قورقۇنچاقلىق يولىنى تۇتسا ، ئۇنداق ئىنسانغا ئاسان ئىشنىڭ قىيىن بولۇشى ھەم تەبىئىدۇر .

بىزنىڭ بابالىرىمىزنىڭ تۈركىستاندا دۇنيانى تىتتەرەتكەن خاقانىقلارنى قۇرغانلىغى ، ئىستىقلال ۋە ئىززەتلىرىنى ئەسىرلەرچە مۇداپىئە قىلغانلىغى ھەممە تارىخلاردا دۇنياغا مەلۇمدۇر . ئۇلارنىڭ زامانىسىدا ھەم ھازىرقى جۇغراپىيىسى مۇشكۇللۇكلەربار ئىدى . پەقەت ، ئۇلارنىڭ غەيرەت ۋە فىداكارلىقلىرى ئۇمۇشكۇللەرنى يەككى ئەمەسمۇ ؟ دېمەككى ، بىر مىللەتتە ۋە تەن دوستلۇق ۋە مىللەتپەرۋەرلىك ھىسسىياتى تولۇق بولسا ، ئۇمىللەتنىڭ مەخسەت-ئىدىگە توستۇن بولىدىغان سىياسى ، جۇغراپىيىسى ۋە باشقا ھەرتۈرلۈك مۇشكۇللەرنىڭ يوق بولىشىدا ۋە ھەردۇشمەتنىڭ يىكىلىشىدا شۇبھە يوقتۇر . بۇمۇشكۇللۇكلەرنىڭ ، ئۇمەخسەتتە ئىنى بىر ئاز كىيىنگە سۇرۇشى تەبىئى بولسىمۇ ، مىللەتنىڭ مەيۈسلەنمەي بىرلىك غەيرەت ۋە فىداكارلىق بىلەن تېرىشىشى ، زامان شارائىتلاردىن پايدىلىنىپ ئۇمۇشكۇللۇكلەرنى يىكىشى ۋە مەخسەتگە يىتىشى ھەم سىياسەت ۋە تارىخ ئالىمىدە بىلىنگەن بىر ھادىسەدۇر . مانا ، شەرقى تۈركىستان مەسىلىسىگە مۇشۇنداق كۆز بىلەن قارىغان شەرقى تۈركىستان ئوغوللىرى يۇرت ئىچىدە ھەم تاشقىرىدا مۇھىم دەرىجىدە تولادۇر . مۇنداق كىشىلەر-نىڭ بارلىقى يۇرت ۋە مىللەتنىڭ غايەت يورۇغلۇق ۋە سائادەتلىك بىر كېلەچەككە ئېرىشىشىنىڭ ئەڭ مۇھىم ئامىللىرىدىندۇر . يۇرت ئىچىدە ۋە تاشقىرىدا مۇمكىن بولغان قەدەر توغرى ھەرىكەتتە بولغانلىرى ، ئومۇمى خەلقنىڭ يوقارتقى مۇستەھكەم ئىمانغا ۋە ھىسسىياتىغا قوشۇلۇپ ، غايەت كەڭ ۋە ناھايەت پايدىلىق بىر ئىنقىلاپ ھەرىكىتىدۇر .

مەلۇم بولدىكى ، شەرقى تۈركىستاننىڭ ئىنقىلابى تۈگىمىدى ، ئىستىقلال نېتىمىتى ھاسىل بولغۇنچە بۇ ئىنقىلاپنىڭ تۈگىمىگى ئىمكانسىزدۇر .

ئۇلۇغ ۋە قادىر تەكرىمىزدىن بۇپالاکەتكە ئۇچرىغان بەندىلىرىگە رەھمەت ۋە نۇسرەت ، دۇشمەنلىرىگە زەپ ۋە مەغلۇبىيەت تىلەيمىز . ئامىن .

كابل — ئافغانىستان

شەرقى تۈركىستان مىللى ئازاتلىق كۆرسىتىدە

مەرھۇم مەھمەت ئىمىن بۇغرانىڭ ئۆچمەس تۆھپىلىرى

مەھمەت يۈنۈس بۇغرا

مۇھىتىم رەئىس، قىممەتلىك تىكشىغۇچىلار

رەھمەتلىك مەھمەت ئىمىن بۇغرانى خاتىرىلەش ئۈچۈن بىزنى بۇ يەرگە ئەكەلگەن تەرتىپ كومىتېتى ئەزالىرىغا تەقدىر ۋە تەشەككۈرلىرىمنى بىيۈنۈمەن.

ئالدى بىلەن مەھمەت ئىمىن بۇغرانىڭ بىئوگرافىيىسى ھەققىدە قىسقىچە بىر ئىزاھات بىرىشىمگە زۆخسەت قىلىشىڭلارنى سورايمەن. مەھمەت ئىمىن بۇغرانىڭ تەپسىلىي بىر بىئوگرافىيىسى تىخى يېزىلمىدى. رەھمەتلىك مۇبۇجەھەتتە قەلەم تەۋرەتمىگەن. ئەللى-گىنچى يىلى "ھىندىستان تايىمىس" گىزىتىنىڭ تەلپۈى بىلەن مەھمەت ئىمىن بۇغرا "مۇ-جادىلە خاتىرىلىرى" دىگەن ماۋزۇدا بىر مىتتىن يازغان ئىدى. لىكىن بۇ مىتتىن گىزىتىگە بىرىلمىدى. مەھمەت ئىمىن بۇغراغا ئائىت ماتىرىياللار (بۇلار ئوتتۇز يەتتىنچى يىلدىن قالغان ماتىرىياللارنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) ھازىر مېنىڭ قولۇمدا مۇھاپىزەتتە. ئەك-ئىدى قىن بىر مۇددەت ئىچىدە بۇلارنى بىلىشىنى خالىغان كىشىلەرنىڭ پايدىلىنىشىغا تەقدىم قىلىشىم مۇمكىن. شۇ چاغدا تەپسىلىي بىر بىئوگرافىيە يېزىش كۈن تەرتىپىمىزگە كىلىدۇ، دەپ ئويلايمەن.

بۈگۈنكى سۆزۈمنىڭ ماۋزۇسى - شەرقى تۈركىستانلىق مۇجاھىدلارغا خاتىرىلەم بىر كىلە چەك تەمىن قىلىشتا، شەرقى تۈركىستان تىراگىدىيىسىنى دۇنياغا ئاڭلىتىشتا ۋە مىللى ئازاتلىق كۆرىشىمىزنى ئالغا سۈرۈشتە مەھمەت ئىمىن بۇغرانىڭ قوشقان ھەسسەلىرى ئۈستىدە مەركەزلىشىدۇ. "قوشقان ھەسسەلىرى" دەپ ئىيتىمەن، چۈنكى بۇ كۆرەشلىرىدە مەھمەت ئىمىن بۇغرا ھەرزامان ئۆلكەداشى ئىيسا ئالىپتىكىن بىلەن ھەمكارلىق ۋە ئىش بىرلىكى ئىچىدە ھەرىكەت قىلغان ئىدى. مۇھاجىرەتتىكى بارلىق ۋە تەنداشلىرىنىڭ بۇ بىرلىك ۋە ھەمكارلىقتىن ئۆلگە ئالسۇن دىگىنىدەك بىر ھالدا بۇ ئىش بىرلىگىنى ئاخىرىغىچە داۋام قىلىپ كەلگەن. سەمىيە تىلىگى، دۇرۇستلىغى، ئەستايىدىللىغى ۋە تەقۋادارلىغى نەتىجىسىدە ئەتراپىدا ئۇنىڭغا ئىشەنگەن، ئۇنى ھىمايە قىلغان، ھۆرمەت قىلغان كىشىلەر ھېچ كەم بولمىدى. بولۇپمۇ سەئۇدى ئەرەبىستانغا يەرلەشكەن يۇرتداشلىرى باشلىق پۈتۈن دوستلىرىنىڭ مەنئى، ماددىي ياردەم ۋە يارىۋالەكلىرى بولمىغىنىدا ئەمەلگە ئاشۇرغان خىزمەتلىرىنىڭ كۆپ بىر قىسمىنى ئەمەلگە ئاشۇرالماس ئىدى. بۈگۈن بىز رەھمەتلىك مەھمەت ئىمىن بۇغرانى خاتىرىلىگىنىمىزدە ئۇ ھەممەتلىك كىشىلىرىمىزنىمۇ مىننەت بىلەن خاتىرىلەيلى دىمەك ئىستەيمەن. (قوشۇمچە ماتىرىيال بىرگە قاراڭ)

كىرىش سۆزۈمنى شۇنىڭ بىلەن ئاخىرلاشتۇرۇپ تۆۋەندە مەھمەت ئىمىن بۇغرا
نىڭ شەرقى تۈركىستانلىق پانا تەلەپ قىلغۇچىلار توغرىسىدا كۆرسەتكەن تىرىشچانلىق
لىرىنى سۆزلەپ ئۆتسەن . قىرىق توققۇزىنچى يىلى باھار پەسلىنىڭ ئاخىرىدىن تار-
تەپ كۆمۈنىست دەھىشتىدىن ۋە تەنلىرىنى تاشلاپ چىقىپ كىتىشكە مەجبۇر بولغان يۈز
لە چە شەرقى تۈركىستانلىقلار كەشمىرگە يىغىلغان ئىدى . بۇلارنىڭ ھەممىسى دەرھال بىر
ئىنسانى ياردەم كۈتۈپ تۇرماقتا ئىدى . شۇ كۈنلەردە غەربى تىبەتتىن كەشمىرنىڭ ھىند-
دىستانغا تەۋە بولغان قىسمىدا يەنە يۈزلە چە كىشى پانا تىلەپ چىگرادىن ئۆتۈش ئۈچۈن
توپلانغان ئىدى . بۇلار ئارقىدىن قوغلاپ كىلىۋاتقان چىن ئەسكەرلىرىنىڭ تەھدىتى ئاستا-
تىدا تۇرساقتان بولۇپ ھىندىستان چىگرىسىدىن قانچە تىز ئۆتۈپ كىتىشكە روخسەت
بىرىلسە ، ئۇلار ئۈچۈن شۇقەدەر ھاياتى ئەھمىيەتگە ئىگە ئىدى . ئۇندىن باشقا ، قىرىق
توققۇزىنچى يىلىدىن بۇرۇن خوشنامە مەلىكە تەلەپكە ھىجرەت قىلغان لىكىن تىخىچىلا ئۇلار
نىڭ ئولتۇراقلىشىشى ھەل بولمىغان يۇرتداشلىرىمىز بار ئىدى . ئۇلار ئۆزلىرى ئۆ-
چۈن تۇراقلىق بىر ۋە تەن ۋە مىللى كىملىك ھەسرەتتى ئىچىدە ئىدىلەر . يەنە ھەج قىلىش ۋە
تۇغقانلىرىنى يوقلاش مەخسەدى بىلەن بىرىپ سەئۇدى ئەرەبىستاندا روخسەتسىز ئىنقا-
مەت قىلىۋاتقان يۇرتداشلىرىمىز بولۇپ ئۇلار سەئۇدى ساقچىلىرى تەرىپىدىن داۋاملىق
كۈزۈتۈش ئاستىدا ئىدى . بۇلارنىڭ مەسلىلىرىنى ھەل قىلىش ئۈچۈنمۇ دەرھال چارە ئىز-
لەش كىرەك ئىدى . دىمەك شەرقى تۈركىستانلىق كۆچمەنلەرنىڭ دەرھال ھەل قىلىشقا
تىگىشلىك قىيىنچىلىق مەسلىلىرى يوقارقىلاردىن ئىبارەت ئىدى . شۇ چاغدا مەھمەت
ئىمىن بۇغرا كەشمىردە بولۇپ ئىيسا ئالىپتىكىن ۋە باشقا سەپداشلىرى بىلەن بىرلىكتە يو-
قارقى سۆزلەپ ئۆتۈلگەن مەسلىلەرنىڭ چارىسىنى ئىزدەمەكتە ئىدى . ئەھۋالغا كۆرە بە-
زىدە « شەرقى تۈركىستان مىللەتچى پارتىيەسى باشلىغى ۋە سابىق شەرقى تۈركىستان
ئومۇمىي ۋالى مۇئاۋىنى » سۈپىتى بىلەن بەزىدە پانا تىلەپ چىققان يۇرتداشلىرىنىڭ ۋە-
كىلى سۈپىتى بىلەن كەشمىر دائىرىلىرى بىلەن ، ھىندىستان ھۆكۈمىتى بىلەن ۋە ھىندىس-
تان تاشقى ئىشلار مىنىستىرلىگى بىلەن ئالاقە باغلاپ مۇزاكىرىلەر ئىلىپ باردى . ئاق ش ،
ب د ت ۋە تۈركىيە جۇمھۇرىيىتى ھۆكۈمىتىگە مۇراجەتلىرى قىلدى .

ھىندىستان تاشقى ئىشلار مىنىستىرلىگىدىن مەھمەت ئىمىن بۇغراغا ئەللىك بىرىنچى
يىلى ئون بىرىنچى ئۆكتەبىردە يىزىلغان خەتتە مۇنداق دىيىلگەن : « سىزنىڭ يازغان بىر
قانچە قىتئەلىق مەكتۇبىڭىز ۋە سىز بىلەن كۈرۈشۈپ ئىلىپ بارغان سۆھبەتلىرىمىزدە ئوت-
تۇرىغا قويۇلغان تەلەپلىرىڭىزنى بەجا كەلتۈرۈش ئۈچۈن ھۆكۈمىتىمىز تەرىپىدىن ھىچ
بىر توسقۇنلۇق يوقلىغىنى مەلۇم قىلىپ جاممۇ-كەشمىر ھۆكۈمىتىگە ئۆتۈرۈش
قىلىندى . (قوشۇمچە ماتىرىئال ئىككىگە قاراڭ)

ئۇخەتتە " تەلەپلىرىڭىز " دىگەن تەلەپلەر قازاق مۇھاجىرلىرىنىڭ كەشمىرگە كىرىشى

ئۈچۈن روخسەت قىلىش تەلۋى ئىدى. كەشمىرنىڭ رەھبەرلىرى شەرقى تۈركىستانلىق مۇھاجىرلارغا ياخشى كۆڭۈل بۆلگەن ئىدى. قولىدىن كىلىدىغىنىنى ئايمىغان ئىدى. ھىندىستان ھۆكۈمىتى بولسا چىن ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن كەلگەن قارشى سىياسى بىسىم ئاستىدا ئىدى. شۇنداق بولسىمۇ ھىندىستان ھۆكۈمىتى بىلەن ئىلىپ بىرىلغان بىر قانچە رەسمى ۋە غەيرى رەسمى تىرىشچانلىقلار نەتىجىسىدە ھۆكۈمەت بىر مەزگىل تەرەد دۈتتە قالغاندىن كىيىن، ئەڭ قىسقا بىر زامان ئىچىدە باشقا بىر دۆلەتكە ئوتتۇپ كىتىش شەرتى بىلەن شەرقى تۈركىستانلىق مۇھاجىرلارغا چىگرىدىن كىرىشكە روخسەت قىلدى.

مەھمەت ئىمىن بۇغرا شەرقى تۈركىستانلىق پانا تەلەپ قىلغۇچىلارغا تىز ئىنسانى يار- دەم قىلىشىنى تەلەپ قىلىپ خەلقئارا قىزىل كىرىست، قىزىل يىرىم ئاي جەمىيەتلىرىگە، بىرلەشكەن دۆلەتلەر پانا تەلەپ قىلغۇچىلار ئالى كۆمىسارىلىغىغا مۇراجەت قىلدى. شۇنداقلا تۈركىيە جۇمھۇرىيىتى ھۆكۈمىتىگە ئىلتىماس قىلىپ مۇھاجىرلىرىمىزنى تۈركىيىگە قوبۇل قىلىشىنى ۋە تۈرك پۇخرالىغىغا ئىلىشىنى تەلەپ قىلغان. يۇرتداشلىرىغا يەتەرلىك مىقداردا ئىنسانى ياردەمنىڭ ئۆزۈم ئاقتىدا يەتكۈزۈلۈشىنى تەمىن قىلىش مەخسەدى بىلەن ئاق شىننىڭ ھىندىستاندا تۇرۇشلۇق باش ئەلچىسى ۋە بىر دات دائىرىلىرىگە ئىلتىماس قىلدى. (قوشۇمچە ماتىرىئال ئۈچكە قاراڭ) مۇھاجىرلارنىڭ تۈركىيەگە يەرلىشىش ئىشى ھەل بولۇپ قالغاندا، ئۇلارنى تۈركىيەگە ئىلىپ بىرىشقا تىگىشلىك نەقلىيات ئىشلىرىغا ياردەم بىرىش ئۈچۈن مۇناسىۋەتلىك خەلقئارا ياردەملەشكۈچى تەشكىلاتلارغا ئىلتىماس قىلدى. مۇھىتىرەم تىگىشغۇچىلىرىمىز مۇ تەقدىرلەيدىغانلىرىدەك، ئەللىك ئىككىنچى يىلى ئون ئۈچىنچى مارت تۈركىيە جۇمھۇرىيىتى ھۆكۈمىتى مىنىستىرلار ھەيئىتى رەسمى قارارنامە چىقىرىپ شەرقى تۈركىستانلىق پانا تەلەپ قىلغۇچىلارغا ئىگە چىقتى. بۇ قارارغا ئاساسەن، مىڭ سەككىز يۈز ئەللىك نەپەر شەرقى تۈركىستانلىق پانا تەلەپ قىلغۇچىلار «ئىسكانلىق (ئولتۇراقلاشقان) كۆچمەن» سۈپىتى بىلەن تۈركىيەگە كىلىپ يەرلىشىشى قانۇنلاشقان بولدى. تۈركىيە ھۆكۈمىتىنىڭ بۇ قارارنامىغا ئاساسەن، يۇرتداشلىرىمىزغا قىلىنغان مالىيە ياردەم ۋە تونۇلغان ھوقۇقلار ھەققىدىكى مەسىلىلەرنى واختمىز بولسا سۇ- ئال- جاۋاپ بۆلۈمىدە ئوتتۇرىغا قويىمەن. بۇ يەردە شۇنى خاتىرىلەپ ئۆتىمەنكى، ئوتتۇز تۆتىنچى يىلى ماقۇللانغان ھۆكۈمەت قارارىغا ئاساسەن "تۈرك" نەسىللىك كىشىلەر نىڭ ئۆز ئىختىسادى بىلەن تۈركىيەگە كىلىپ يەرلىشىش ھەققى بولۇپ شەرقى تۈركىستان مۇھاجىرلىرىمۇ بۇ ھەقتىن پايدىلىنىپ تۈركىيەگە كىلىپ يەرلەشمەكتە ئىدى. ئاتىمىشنىچى يىللارغا قەدەر شەرقى تۈركىستانلىق كۆچمەنلەرنىڭ تۈركىيەگە كىلىپ يەرلەشمەك ئۈچۈن قىلغان ئىلتىماسلىرىنى تۈرك ھۆكۈمىتى مەھمەت ئىمىن بۇغرادىن پىكىر سوراپ بىر تەرەپ قىلغان ئىدى. بۇ ھەقتە تۈركىيە جۇمھۇرىيىتى ھۆكۈمىتى مەھمەت ئىمىن بۇغرادىن پىكىر سوراپ يازغان ئالاقىلار بار. (قوشۇمچە ماتىرىئال تۈرتكە قاراڭ)

مەھمەت ئىمىن بۇغرا شەرقى تۈركىستانلىقلار پانا تەلەپ قىلغۇچىلارنىڭ تۈركىيەگە يۆتكەپ كىلىنىشى ۋە يەرلەشتۈرۈلۈشىنى ۋە بۇجەرياندكى ماددى ياردەملەرنى قولغا كەلتۈرۈش ھەمدە بۇ ئىشنى تىزلىتىش ئۈچۈن ئىشلىرىغا قاتنىشىش ئۈچۈن ئەللىك بىرىنچى يىلى ئون ئىككىنچى ئايدا تۈركىيەگە كەلدى. ئىككى مىڭ بەش يۈز نەپەر مۇھاجىرنى يۆتكەپ كىلىش ئىختىسادى ياردىمىنى ۋە سەئۇدى ئەرەبىستاندىكى مۇھاجىرلىرىمىزنىڭ ئىقائەت روخىنى ئىلىش ئۈچۈن مەھمەت ئىمىن بۇغرا يەنە ئىككى يىلغىچە تىرىشتى. بۇ ھەقتە ۋە باشقا جەھەتلەردىكى كۆرسەتكەن جاپالىق تىرىشچان پائالىيەتلىرىنى ۋە ئۇنىڭ يۈكسەك دولەت ئەربابىغا خاس پەزىلەتلىرىنى " مەھمەت ئىمىن بۇغرا ئارخىپى " دىكى ما- تىرىئاللاردىن ئىنىق كۆرۈۋالالايمىز. ۋا ختمىمىزنىڭ قىسقا بولۇش سەۋەبىدىن بۇ ھەقتىكى تەپسىلاتنى قىسقا تىپ تۈۋەندە مەھمەت ئىمىن بۇغراغا يىزىلغان، ئۈچ كىشىنىڭ بىرەر پارچىدىن خىتىنىڭ خۇلاسەسىنى تەقدىم قىلىمەن. بىد ت پانا تەلەپ قىلغۇچىلار ئالى كۆم- سارلىغىغا مەھمەت ئىمىن بۇغرا تەرىپىدىن بىرىلگەن ئىلتىماسلارنىڭ فوتو كۆپىيەلىرى مۇناسىۋەتلىك دوست دولەتلەرنىڭ باش ئەلچىلىرىگە تارقىتىلغان. ھۆكۈمەتلەردىن بىد ت دا بۇ ئىلتىماسنى قوللاش تەلەپ قىلىنغان. ئاق شىنىڭ ئەنقەرەدە تۇرۇشلۇق باش ئەلچىسى جورج ماكىگى مەھمەت ئىمىن بۇغرا نىڭ ئىلتىماسىنى قوشۇپ. ئاق شى تاشقى ئىشلار مىنىستىر تىرىلىگىگە تەۋسىيە خىتى يىزىپ ھۆكۈمىتىنىڭ بىد ت دا بۇ ھەقتە تىرىشچانلىق كۆرسۈتۈ- شىنى كۈچلۈك تەلەپ قىلغان. (قوشۇمچە ماتىرىئال بەشكە قاراڭ)

بىد ت پانا تەلەپ قىلغۇچىلار ئالى كۆمىسارلىغىدا بۇخىل ئىشلار ئۈچۈن فوندى بولمىغانلىغى ئۈچۈن مەسىلىنى باشقا مۇناسىۋەتلىك خەلقاراياردەملىشىش تەشكىلاتلىرىغا- ۋالە قىلغان. دۇنيا چىركاۋلار كىشى بۇ ئىشقا ياردەم قىلىشنى ئۈز ئۈستىگە ئېلىپ ھىندىستان خىرىستىيانلار مىللى جەمئىيىتى ئارقىلىق كۆچمەنلىرىمىزنىڭ كاراچى ۋە بومباي پورت- لىرىدىن تۈركىيە ۋە ئىراق چىگراسىغا قەدەر كىلىشىگە ياردەم قىلغان. شۇنىڭ بىلەن ئەل- لىك ئۈچىنچى يىلى ئونىنچى ئاينىڭ ئاخىرىغىچە مىڭ بەش يۈزگە يېقىن شەرقى تۈركىيە- تانلىق كۆچمەنلەر ھىندىستان، پاكىستان، ھىجازلاردىن تۈركىيەگە ئېلىپ كىلىنىپ يەر- لەشتۈرۈلدى. (قوشۇمچە ماتىرىئال ئالتىگە قاراڭ)

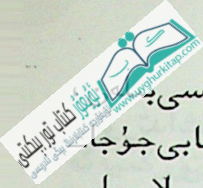
ئۇندىن باشقا بىد ت پانا تەلەپ قىلغۇچىلار ئالى كۆمىسارى ھۆججەتلىرى مەھمەت ئىمىن بۇغرا نىڭ ئىلتىماسىغا ئاساسەن، سەئۇدى ئەرەبىستاندىكى شەرقى تۈركىستانلىق مۇھاجىرلارغا ئىقائەت روخىنى بىرىش ھەققىدە سەئۇدى ھۆكۈمىتىگە ئالاقە يازغان. بۇ ئەھۋالنى ئۆزىنىڭ ئەللىك ئۈچىنچى يىلى يىگىرمە بەش ئىنچى ماي كۈنى مەھمەت ئىمىن بۇغرا غا يازغان خىتىدە ئۇختۇرغان. (قوشۇمچە ماتىرىئال يەتتە، سەككىزگە قاراڭ) بۇنىڭ- نە- تىجىسىدە تۈركىيەگە مىڭ سەككىز يۈز ئەللىك نەپەر شەرقى تۈركىستانلىق كۆچمەنلەردىن- لەت ياردىمى بىلەن ئورۇنلاشتۇرۇلغان ۋە سەئۇدى ئەرەبىستاندىكى شەرقى تۈركىستانلىق

يۇرتداشلارنىڭ ئەمقەمەت مەسلىسى ھەل بولغان بولدى .

ئەندى مەرھۇمنىڭ شەرقى تۈركىستان داۋاسىنى تونۇشتۇرۇش ئۈچۈن ئىلىپ بارغان نە شىرىيات پائالىيەتلىرىدىن قىسقىچە مەلۇمات بىرىمەن . ئۇ ئەللىك بىرىنچى يىلىدىن ئەللىك تۈرتىنچى يىلىغىچە ئىستانبۇلدا « تۈركىستان » ئىسىملىق بىر ئايلىق ژورنال چىقاردى . بۇ ژورنالنىڭ بىرىنچى سانى ئەللىك ئۈچىنچى يىلى تۈرتىنچى ئايدا باشلىدى ۋە ئا - خىرقى سانى شۇ يىلى توققۇزىنچى ئاينىڭ ئالتىنچى كۈنى چىقىپ توختىدى . ژورنال پۈتۈنلەي ئىستانبۇلدىكى شەرقى تۈركىستانلىقلارنىڭ مالىيە ياردىمى ۋە ئۇلار تەمىن ئەتكەن ما - قالىلار بىلەن نە شىر قىلىندى . ژورنال ھەر بىر ساندا ئىككىنچى قىلغۇچىلارنىڭ تىزىمىنى ئىلان قىلاتتى . باش مۇھەررىرى مەھمەت ئىمىن بۇغرا ، ئىمتىياز ئىگىسى ۋە مەسئۇل مۇدىرى زىيا بابا قۇربان ئىدى . ژورنالدا بېسىلغان ماقالىلارنىڭ كۆپىنچىسى مەھمەت ئىمىن بۇغرا تەرىپىدىن يېزىلغان بولۇپ ، ئىمزا ئىمزا سىز ئىدى . دوكتور سافەت ئەرگىن ، دوكتور ئۆكتاي ، دوكتور تۆمۈر ئوغلو ۋە رەھمان ئوغۇز تۈرك قان قاتارلىقلارنىڭ ماقالىلىرى بېسىلىپ تۇراتتى . بۇ ژورنال خۇددى غەرب ۋە شەرقتىن ئىبارەت تۈركىستاننىڭ ئىككى قىسمىنىڭ ئا - زاتلىق كۆرەشلىرىنىڭ ئورگانلىق كۆرۈنۈشىدە ئىدى . ئەللىك ئۈچىنچى يىلى كۆزدە مەھمەت ئىمىن بۇغرا ئىغىرى يۈرەك كىسىلى بۇھرانى بىلەن ئاغرىپ ئۈزۈن بىر مەزگىل ياتاققا يىتىپ قالدى . شۇنىڭ بىلەن ژورنال مۇنە شىردىن توختىدى .

ئەللىك بەشىنچى يىلى ئەنقەرەنىڭ تىنچ مۇھىتىغا كۆچۈپ كەلگەندە مەھمەت ئىمىن بۇغرا تۈرك پۇخرالىغىغا ئۆتكەن ئىدى . ئەللىك ئالتىنچى يىلىدىن باشلاپ ئەنقەرەدە « تۈركىستان ئاۋازى » (جۇمھۇرىيەت تۈركچىسى لەھچىسىدە) بىر ژورنال چىقاردى . بۇ ژورنالنىڭ مەسئۇل مۇدىرىمۇ ، ئىگىسىمۇ مەھمەت ئىمىن بۇغرا ئىدى . بۇ ژورنال ئاساسەن شەرقى تۈركىستاننىڭ ساداسىنى ئەكس ئەتتۈرمەكتە ئىدى . ژورنالنىڭ مالىيە قىيىنچىلىغى سەئۇدى ئەرەبىستاندىكى يۇرتداشلارنىڭ ياردىمى بىلەن ھەل قىلىنغان ئىدى . شۇ تارىخلاردا بۇغرا يەنە « دى ۋوئىس تۈركىستان » ئىسىملىك ئۈچ ئايلىق ئىنگىلىزچە بىر ژورنال چىقارغان ئىدى . بۇ ژورنالنىڭ ئاخىرقى سانى ئەللىك يەتتىنچى يىلى قىشتا چىقتى . ئىختىسادى قىيىنچىلىق تۈپەيلى بۇ ئىككى ژورنال نە شىر ھاياتىدىن چىكىنىشىگە مەجبۇر بولدى . بۇ بەختسىزلىكنىڭ سەۋەبى تەيۋەندىكى مىللەتچى چىن ھاكىمىيەتنىڭ سەئۇدى ئەرەبىستانغا يەرلەشكەن شەرقى تۈركىستانلىق مۇھاجىرلارنىڭ بۇغرا ۋە ئالىپتىكىنلەرنىڭ پائالىيەتىگە قىلىۋاتقان مالىيە ياردىمىنى توختۇتۇش ئۈچۈن سەئۇدى ھۆكۈمىتىگە بىسىم ئىشلىتىپ بۇ ياردەملەرنى توختاتقانلىغىدىن بولدى . پەقەت سەككىسەنچى يىللارغا كەلگەندە بۇ ھۆللىلارنىڭ تۈزۈتۈلۈپ كەتكەنلىكىنى مەنۇنىيەت بىلەن كۆرۈۋاتىمىز .

مەھمەت ئىمىن بۇغرا يەنە شۇ يىللاردا « شەرقى تۈركىستاننىڭ توتۇگۈنى ۋە بۇگۈنى » (ئەللىك ئىككىنچى يىلى ، جۇمھۇرىيەت تۈركچىسى بىلەن - ئىستانبۇل) ، « شەرقى تۈركىستان

تان داۋاسى ۋە چىن سىياسىتى » (ئەللىك تۇرتىنچى يىل ، جۇمھۇرىيەت تۇركچىسى پەنسىتانبۇل) ئىسىملىك كىتابچىلار نەشىر قىلدى . بىرىنچىسىدە چىن دۆلەت ئەربابى جۇجۇ خۇا بىلەن شەرقى تۇركىستاننىڭ سىياسى كىلە چىڭگى ئۈستىدە ئىلىپ بارغان يىزىشمىلار بار . بۇھەر ئىككى كىتابنىڭ ئىنگىلىز چىسى شۇيىللىرى بىسىلدى . ئۇنىڭ " قەلەم كۆرسىشى " نامىدىكى ئەسىرى مەھمەت ئىمىن بۇغرا نىڭ چۆكۈپ چىقىدىكى يىللىرى تارىخى - لى دۇڭفانگ بىلەن ئىلىپ بارغان مۇنازىرىسىنىڭ داڭغۇڭباۋ گىزىتىدە چىنچە بىسىلغان تولۇق تىكىستىنىڭ ئۈيغۇر تۇركچىسى تەرجىمىسىدىن ئىبارەت . بۇنىڭ مەزمۇنى شەرقى تۇركىستان خەلقى تۇركمۇ ئەمەسمۇ ؟ دىگەن ماۋزۇدا بولۇپ ، قىسقى سەككىزىنچى يىلى ئۈرۈمچىدە نەشىر قىلىندى . توخسەنچى يىلى ئەنقەرە نەشىرىدە بۇنىڭغا چىن ئاساسقا ئۇنىڭغا شەرقى تۇركىستان ھەققىدىكى تۈزۈتۈش لايىھەسى قوشۇلدى . بۇغرا نىڭ مۇھىم ئەسىرى " شەرقى تۇركىستان تارىخى " ئۇنىڭ ۋە سىيەتتىگە ئۇيغۇن بىر شەكىلدە يۈرۈش تەدائىلارنىڭ مالىيە ياردىمى بىلەن سەككىز تۈرتىنچى يىلى ئەنقەرەدە بىسىلدى .

مەھمەت ئىمىن بۇغرا ، مىرزا ھەيدەر كورگاننىڭ " تارىخى رەشىدى " (پارىسچە نەشىرى) كىتابىنى تۇركچىگە تەرجىمە قىلغان ۋە بۇنىڭ نەشىر قىلىنىشىنى بەكمۇ ئارزۇ قىلغان ئىدى . بۇ كىتابنىڭ ئەسلى قوليازمىسى ئىمىننىڭ مەكرو فىلىمىنى ئىنگىلىيەدىن ئەكەلدۈرۈپ بىرىنىچى تۈمىنىڭ تەرجىمىسىنى ئاياغلاشتۇرغان ئىدى . ئەپسۇسكى بۇ ئارزۇلارنى تاماملاشقا ئۆمرى ۋاپا قىلمىدى . ئۇنىڭ ئەدەبى ئەسەرلىرىدىن قىسقى سەككىزىنچى يىلى ئۈرۈمچىدە سەھنىدە ئوينالغان " ئۇتۇق تۇركان " ئوپىراسى بىلەن " ۋەتەن قايغۇسى " نامىدىكى بىر دەستە شىئىرلىرى ئۇنىڭ ئۆلۈمىدىن كىيىن ئەنقەرەدە نەشىر قىلىندى . ۋاقت ئىتتىبارى بىلەن مەھمەت ئىمىن بۇغرا نىڭ ئەللىك ئىككىدىن - ئاتمىش بەشىنچى يىلىغىچە بولغان ئارىلىقتىكى پائالىيەتلىرىنى قىسقىچە خۇلاسە بىلەن ئوتتۇرىغا قويۇپ ئۆتمەن :

بۇغرا تۇركىيەگە كەلگەن چاغدادۇنىدا " سوغۇق ئۇرۇش " تازا ئەۋج ئالغان دەۋر بولۇپ ، چاۋشەندە ئامىرىكا بىلەن چىن ئۇرۇشى پارتلىدى . تۇركىيە چاۋشەنگە ئەسكەر يوللاپ يىمكىدىن ئويۇشقان " غەرىپ " دۇنياسى تەرىپىنى تۇتقان ئىدى . مەھمەت ئىمىن بۇغرا بۇ ۋەزىيەتنى مۇنداق تەھلىل قىلىدۇ : بىر تەرەپتىن تەيۋەننى ئىغىزدا بولسىمۇ شەرقى تۇركىستاننىڭ مۇستەقىللىق ھەققىنى ئىتىراپ قىلىش ئۈچۈن بىسىم ئىشلىتىش ، يەنە بىر تەرەپتىن كوممۇنىستىك چىن ئىستىلاسى ئاستىدىكى شەرقى تۇركىستان ۋە روس ئىستىلاسى ئاستىدىكى غەربى تۇركىستان ، كاۋكاس ، ئىدىل - ئورال خەلقلىرى سوغۇق ئۇرۇشتا ئورتاق دۈشمەنلىرى بولغان چىن ۋە روس ئىمپىرىيالىستلىرىنىڭ دۇنيانى ئالداشلىرىغا قاراپ تۇرمايلىقى لازىم . كىلە چەك كوممۇنىستىك تۈزۈمى يىقىلغاندا ئەسىر تۇركلەر مۇسۇس ساھىبى بولۇشلىرى كىرەك . مەھمەت ئىمىن بۇغرا غەربى تۇركىستانلىق ، كاۋكاسىيالىق ، ئىدىل - ئوراللىق ۋە ئازار بايجانلىق رەھبەرلەر بىلەن بۇ مەخسەتتە ئىش بىرلىكى ئىلىپ باردى . (قوشۇمچە ماتىرىيال توققۇزدا)

" تۇرك بىرلىكى " ، " تۇرك ئورتاق فىرونتى " غا ئوخشاش ئىسىملار بىلەن تەشكىلات قۇرۇپ

سوغۇق ئۇرۇش مەزگىلىدە سوۋېت روسىيەسى ۋە چىن كوممۇنىستىلىرىغا قارشى تۈرك نەسىدلىك مۇجاھىدلار بىلەن بىرلىكتە بىرلىكسەپ ئىچىش ئۈچۈن تىرىشتى.

مانا شۇنداق ھەمكارلىق ۋە ئىدىش بىرلىكى نەتىجىسىدە بىر تەرەپتىن ئاسىيا - ئافرىكا دا كۈنفرانسىلارغا قاتناشتى. ھەرقايسى مەملىكەتلەر بىلەن ئالاقە ئورناتتى. چىن ۋە روس كىمكە يېمىچىلىك سىياسىتى ۋە ئىدىكىسپولاتاتسىيەسىنى پاش قىلدى. غەرىپنىڭ رادىئو ۋە خەۋەرلىشىش ئىمكانلىرىدىن پايدىلىنىپ ۋە تەننىڭ ئاۋازىنى دۇنياغا ئاڭلىتىش يوللىرىنى ئىزدەندى. مەسىلەن: مېيونىڭدىكى "ئازاتلىق رادىئوسى" دا سۆزلىگەن نوتۇقلىرى بىلەن شەرقى تۈركىستانغا خىتاپ قىلدى. ئامېرىكا ئاۋازى رادىئوسىدا سۆزلىگەن تۈركچە، ئەرەپچە ۋە پارىسچە نوتۇقلىرى ئوتتۇرا ۋە يېقىن شەرقتە، شەرقى تۈركىستاندا ياكىردى. (قوشۇمچە ئون) سىياسى پائالىيەتلىرىنى باشلىغان ياشلىق چاغلىرىدىن تارتىپ ناھايىتى زىچ، تىنماستىن ۋە جۇشقۇنلۇق يۈرگۈزگەن ھايات پائالىيەتلىرىگە يۈرگى بەرداشلىق بىرەلمەي، ئاتىشى بەشىنچى يىلى 6 - ئاينىڭ 14 - كۈنى چۈشۈش ۋاقتى بىلەن ئۇنىڭ ئۈچىنچى قىتىم قوزغالغان يۈرەك بۇھراشنى نەپىسىنى بىردىن توختاتتى. ئۇ بەدەنەن بىزدىن ئايرىلدى.

ئۇنى خاتىرىلەش ئۈچۈن بۈگۈن بۇ يەرگە توپلانغان ياشلارنى، ئۆلكىداشلىرىنى كۆرگەن، داۋاسىغا ئىگە چىقىدىغان ۋارىسلىرىنىڭ ئاز ئەمەسلىكىنى كۆرگەن ئۇنىڭ روھى، كىم بىلىدۇ؟ ئانچىلىك بەختلىك بولغاندۇر...

قوشۇمچە ماتىرىياللارغا ئىزاھات:

- 1- مەھمەت ئىمىن بۇغرا بىلەن ئىيسا ئالىپتىكىن ئىمزا سى بىلەن سەئۇدىدىكى شەرقى تۈركىستانلىق مۇھاجىرلار نامىغا يوللانغان بايانا تىنىڭ فوتوكوپىيىسى
- 2- ھىندىستان تاشقى ئىشلار مىنىستىرلىگىنىڭ 1951- يىلى 11- ئۆكتەبىردىكى ئالاقە خىتى
- 3- غەربى تىبەت يولى بىلەن كەلگەن قازاق مۇھاجىرلىرىمىز ئۈچۈن ئىنسانى ياردەم سوراپ، بۇغرا قوليازمىسىنىڭ فوتوكوپىيىسى. ئەنگىلىزچە تەرجىمىسى ئاق شەھەرگە بىرىلگەن.
- 4- تۈركىيەنىڭ يېڭى دىھلىدىكى باش ئەلچىسى پىروفىسسور تۈرككەلدىنىڭ 1950- يىلى 11- ئاينىڭ 20- كۈنى مەھمەت ئىمىن بۇغراغا يازغان خىتىنىڭ فوتوكوپىيىسى
- 5- بۇغرا نىڭ ئاق شەھەر بەش ئەلچىسى ماك گىغا يازغان خىتىنىڭ فوتوكوپىيىسى
- 6- بۇغرا نىڭ دۇنيا چىركاۋلار كىشىلىشى باشلىغى دوكتور چاندلارغا (جەنۇبگە) يازغان خىتى
- 7- بۇغرا نىڭ بىدەت پانا تەلەپ قىلغۇچىلار ئالى كومىسسارلىغىغا يازغان ئىلتىماسى
- 8- ئەمىر ئابباس ھۈۋىيدىن ئۇنىڭ ئەللىك ئۈچىنچى يىلى بۇغراغا يازغان خىتىنىڭ فوتوكوپىيىسى
- 9- "غەربى ۋە شەرقى تۈركىستانلىقلار مىللى ئىستىقلالچىلىرى" نامىدىن ئاق شەھەر تاشقى ئىشلار مىنىستىرى ج. فوستوردىن ئاللىسقا يوللىغان مەمۇرائومنىڭ فوتوكوپىيىسى
- 10- بۇغرا نىڭ "ئازاتلىق رادىئوسى" دانە شىرقىغا نوتۇقلىرىدىن بىرىنىڭ تەھرىرلەنگەن نۇسخىسىنىڭ فوتوكوپىيىسى

شەرقىي تۈركىستان مىللى ئازاتلىق كۆرسىتىش رەھبەرلىرىدىن

مەرھۇم مەھمەت ئىمىن بۇغرا مۇجاھىدىنىڭ ھاياتى ۋە چۆرىمىنىڭ

دوختۇر م. ياقۇپ بۇغرا

رەئىس جانا بىلىرى، ھۆرمەتلىك مەھمانلار

بۈگۈن شەرقىي تۈركىستان مىللى ئازاتلىق كۆرسىتىش رەھبەرلىرىدىن مەرھۇم مەھمەت ئىمىن بۇغرا ۋاپاتىنىڭ ئوتتۇز يىللىغىنى خاتىرىلەش يىغىنى ئۆتكۈزۈۋاتىمىز. بۇ قىتئەنىڭ خاتىرىلەش يىغىنىنى بۇندىن ئىلگىرى ئىلىپ بىرىلغان خاتىرىلەش پائالىيەتلىرىگە قارىغاندا كۆپ ئەھمىيەتلىك ۋە كەڭ دائىرىلىك بولدى دەپ ئويلايمەن. يىغىننىڭ ئاساسەن شەرقىي تۈركىستاندىن يىڭى كەلگەن ئوقۇغۇچىلار تەرىپىدىن تەشكىل قىلىندى. ئۇلار بىر ئايدىن بېرى ئەنقەرەدە تەييارلىق خىزمەتلىرىنى جىددىي ئىشلەپ، «مەھمەت ئىمىن بۇغرا كۆردەشلىرى» ماۋزۇلۇق بىر فوتوسۇرەتلەر كۆرگەزمىسى ھازىرلىدى. مەرھۇمنىڭ تۈپراقى بېشىغا چىقىپ تەبرىسىنى زىيارەت قىلدى ۋە روھىغا ئاتا پۇتلىق ئوقۇدى.

قىممەتلىك مەھمانلار، مەھمەت ئىمىن بۇغرا نىڭ ئالەمدىن ئۆتكىنىگە ئوتتۇز يىل بولغان بولسىمۇ، بۈگۈن ئاسارەت ئاستىدىكى شەرقىي تۈركىستاندا مەھمەت ئىمىن بۇغرا غا ئىسپاتلىق بىلدۈرگەنلەر «ئەكسىيەتچى» دىگەن قالدۇق بىلەن نازارەت ئاستىدا تۇتۇلماقتا. ئۇنىڭ يىراق-يېقىن ئەل-ئاغىنە، ئۇرۇق-تۇققانلىرى «ئىمىن، ئەيسانىڭ قۇيرۇقلىرى» دىگەن «جىنايەت» بىلەن تۈرمىلەردە ئازاپ چەكمەكتە. مەھمەت ئىمىن بۇغرا ئەسەرلىرى بولۇپمۇ مەشھۇر ئەسىرى «شەرقىي تۈركىستان تارىخى» نىڭ شەرقىي تۈركىستانغا كىرىشى مەنىسى قىلىنغان. بۇكىتاپنى تارقىتىشقا، ساقلىغان ۋە ئوقۇغانلار سىياسى جىنايەت ئۆتكۈزگەنلەر قاتارىدا ئىغىر جازالانماقتا. مانا شۇنداق مۇھىتتا ئۆسۈپ يېتىلگەن، مەكتەپلەردە تەربىيەلەنگەن ياشلار بۈگۈن بۇ يەردە بىز بىلەن بىللە مەھمەت ئىمىن بۇغرا نىڭ ئالى ھۆرمەت ۋە يۈكسەك سۆيگۈ بىلەن خاتىرىلەمەكتە. بۇ ئۇلارنىڭ مەھمەت ئىمىن بۇغرا مەپكۈرىسىگە ۋە ئۇنىڭ شەرقىي تۈركىستان مىللى ئازاتلىق داۋاسىغا ۋارىسلىق قىلغانلىقىنىڭ روشەن بىر مىسالى. بۇ مۇناسىۋەت بىلەن يىغىن تەرتىپ كومىتېتىگە ۋە بارلىق ساۋاقداشلارغا تەشەككۈر ئىيتىمەن.

تۆۋەندە ، مەھمەت ئىمىن بۇغرانىڭ ئەللىگىنچى يىلىغا قەدەر بولغان ئارىلىقتىكى مۇجادىلە ھاياتىدىن قىسقىچە خۇلاسە چىقىرىپ ئۆتسەن : مەن مەھمەت ئىمىن بۇغرا يازغان « كۆرەش خاتىرىلىرىم » دىگەن قوليازماتىنىڭ ئالدىن ۋە ئاخىرىدا ئاڭلىغان ، كۆرگەنلىرىمدىن پايدىلاندىم . ئائىلەم بۇ مۇجادىلە رەجەرىيەدا ھەر جەھەتتىن تەسىر ئاستىدا ئىدى . ھادىسىلەرنى بىردىن بىر ئىستان قىلىپ سۆزلەپ بىرىش ئائىلەمگە نىسبەتەن ئايلانغان ئىدى . بالىلىرىمىز ۋە نەۋرىلىرىمىزنى بۇغرا شىئىرلىرىدىن " ئەللىي " لەر ئۆزۈمگە چوڭ قىلغان ئىدۇق . بۇداۋا يولىدا بۇغرا ئائىلىسىنىڭ ئۆز باغرىدىن تۆت پەرزەنتى شەھىد بولدى . بۈگۈن بۇ مۇناسىۋەت بىلەن ئۇلارنىمۇ رەھمەت بىلەن خاتىرىلەيمەن .

مەھمەت ئىمىن بۇغرا 1901 - يىلى شەرقى تۈركىستاننىڭ خوتەن شەھىرىدە مۇتەئەسسىپ پەرزەنتى دەرىجىسىدە دۇنياغا كەلگەن . خوتەندىكى ئىناۋەتلىك دىنى زاتلار ئىچىدە شەھۇردىكى ئالىملاردىن بولغان دادىسى پىرىئاۋۇدۇن ھاجىم مەھمەت ئىمىن بۇغرا كىچىك چىغدىلا ۋاپات قىلدى . تۆرت ئوغۇل ، ئىككى قىز قىرىنداشلىرى بىلەن ئانىسى سەككىز ئوغۇل ئىكەن . بۇ خانىنىڭ تەربىيىسىدە چوڭ بولدى . سەككىز ئوغۇل بولسا 1836 - يىلى خوتەن رايونىدا مۇستەقىل خان دەۋلىتى قۇرغان ئابدۇراخمان پادىشانىڭ پەنەۋرە (چەۋرە) سى بولۇپ ، مەھمەت ئىمىن بۇغرا ئون ياش ۋاقتىدا يەنى خوتەندە باشلانغۇچ مەكتەپنى پۈتتۈرگەن چىغدا ۋاپات قىلدى . بۇغرانى تاغىسى ھىمايىسىگە ئالدى . مەھمەت ئىمىن بۇغرا يىگىرمە ئىككى يېشىدا خوتەن ۋە قارىقاشتىكى ئاتاغلىق مەدرىسىلەردە يۈكسەك دىنى تەھسىلىنى ئەرەپ ۋە پارس تىللىرىدا پۈتتۈردى . ئوتتۇزىنچى يىللىرىغا قەدەر قۇرئان ۋە ھەدىس ئىلىملىرىدە باش مۇددەرىسلىك ۋە زىيالىي بولدى . ئۈستۈن ئىلمى قابىلىيىتى نەتىجىسىدە قىسقا بىر زامان ئىچىدە ئەتراپتا نامقا زانغان مەھمەت ئىمىن بۇغرا ئۇيغۇر تۈركلىرىنىڭ ئاتاغلىق ۋە ھۆرمەتكە ئىگە دىنى كىشىلىرىگە بىرىلىدىغان « ھەزرىتىم » ئونۋانى بىلەن ئاتالدى . بۈگۈن شەرقى تۈركىستاندا ئۇنى كىشىلەر ھەزرىتىم نامى بىلەن ياد ئەتمەكتە . مەھمەت ئىمىن بۇغرا ياش چاغلىرىدىن تارتىپ ئەرەپچە ۋە پارسچە شىئىرلار يېزىشقا باشلىغان ، شۇ دەۋىرلەردە تەشەببۇس قىلىنغان مائارىپتا يېڭىلىققا كۆچۈش ھەرىكىتىنى قوللاپ - قۇۋەتلىگەن ۋە ئىجرا قىلغان بۇغرا ئۆز مۇتەئەسسىپىدىن كەلگەن مۇئەللىملەردىن زامانىۋى ئىلىملەردىن بىر مەزگىل تەلىم ئالغان . مائارىپتا يۈرگۈزۈلگەن يېڭىلىق ، ئىسلاھاتچىلىق تەرەپتار - لىقى تۈپەيلىدىن شۇ زاماننىڭ مۇتەئەسسىپ دىنى ئاخۇنلىرى تەرىپىدىن ئىغىر تەنقىتتە ئۇچرىغانلىقى ۋە چەتتە قىلىنغانلىقى خاتىرىسىدە ئالاھىدە تىلغا ئالغان .

مەھمەت ئىمىن بۇغرا قارىقاش ناھىيىسىگە يەرلەشكەندىن كىيىن ياش مۇددەرىس ۋە تالىپلارنى تەشكىللەپ ، ۋە تىنىمىزنى ئىشغال قىلغان چىن ھاكىمىيىتىنىڭ دەھشەتلىك زۇلۇمى ، مىللى تەكسىزلىكى ۋە ئىزىشلىرىدىن خەلقىمىزنى قانداق قۇتۇلدۇرۇش

يولدا چارە - تەدبىر ئىزلىدى . بۇ چاغدا چىن ئىستىلاچىلىرىنىڭ زورلۇقى چىكىدىن ئاشقان ، ئۇيغۇر تۈركلىرى ئەڭ ئاددى ئىنسانى ھەقلىرىدىنمۇ مەھرۇم قىلىنغان ئىدى . ئىغىر يوقسۇللىق ئىچىدىكى دىھقان ۋە قول ھۈنەرۋەنلەر تولىيەلمىگىدەك باجىدىن باشقا يەنە چىن ئەمەلدارلىرى بىلەن غالچا بەگلەرگە "ئالواڭ" نامى بىلەن تارتىغ بىرىش - كە مەجبۇر بولاتتى . بۇخىل ناھەقچىلىككە قارشى كۆتۈرۈلگەن ئازغىنا بىر نارازىلىقمۇ دەرھال قانلىق شەكىلدە باستۇرۇلاتتى . بۇلاردىن بىر - ئىككى مىسال كۆرسۈتۈمەن :

شەرقى تۈركىستاننىڭ شىمالىدىكى سۈيىدۇڭ ناھىيىسىدە "قاراسىپچىلار" (گىلاۋخۇي) ئىسىيانى باھانە قىلىپ قولىدا مىلتىق تۇتالايدىغان كىشىلەرنىڭ ھەممىسىنىڭ ئوڭ قول باش بارمىغىنى كىسىپ تاشلىغان . لوپ ناھىيىسىدە چىن ئەسكەرلىرى گىلەمچىلەرگە قويغان "خوجۇن توقۇپ بىرىش" ئالواڭىنى ۋاھتدا تاپشۇرمىغان گىلەمچىلەرنىڭ ئوڭ قولى جەينىكىدىن كىسىپ تاشلىغان . تۈرمىلەرگە سىغىمىغان ئۇيغۇرلارنىڭ بويىنغا شال تاقاق سېلىپ كۆچىلارغا قويىۋەتكەن . شەرقى تۈركىستان خەلقى يىگىر مىنچى ئەسىردە ياشاۋاتقان بولسىمۇ لىكىن چىن ھۆكۈمدارلىرى ئۇلارنى ئورتائەسىرنىڭ قاراڭغۇ زۇلمەتلىك دەۋرىدىكىدەك ئىدارە قىلماقتا ئىدى . قىسقىسى مىللىتىمىزنىڭ ھالى مەھمەت ئىمىن بۇغرا خاتىرىسىدە ئاڭلاتقىنىدەك "يۇرت ۋەيران ، خەلق پەرىشان" ئىدى . بۇنى مەھمەت ئىمىن بۇغرا مۇنداق دەپ يازىدۇ : «ئوڭۇمنى ، سولۇمنى پەرق ئىتەلمىگەن ئە - قىلگەن كەلگەن چىغىمدىن تارتىپ چىن ھۆكۈمرانلىرىنىڭ خەلقىگە قىلۋاتقان زۇلۇم ، ھەق سىزلىق ، خورلاشلىرىنى كۆرۈپ يۈرۈگۈم قاتتىق سىقىلاتتى . تەجرىبىسىز ۋە ماددى جەھەتتىن كۈچسىز ئىدىم . بۇ يولدا ماڭا يول كۆرسىتىدىغان ۋە مەنى تەربىيەلەپ يېتىش - تۇرىدىغان بىر مۇيوق ئىدى . مانا بۇ ئەھۋال مەنى بەكمۇ ئىچىندۇراتتى . چىن زۇلۇملىرىغا بولغان نەپرەت ھىسسىم ، مىللىتىم ۋە يۇرتۇمنىڭ ھالىدىن بارغانسېرى ئەندىشە قىلماقتا ئىدىم . بۇ ھىسسىياتنىڭ تەسىرى بىلەن مىللىتىمىزنىڭ تارىخىنى ئوڭۇنۇش ، دۇنيا مىللەتلىرىنىڭ ئەدىمى ۋە كونا تارىخى ھاياتلىرىنى ئوڭۇنۇش ، تەتقىق قىلىشىمىزنىڭ ئەھمىيىتىنى چۈشىنىشكە باشلىدىم . ئەپسۇسكى ، مۇھىتىمدا ماڭا بۇ ھەقتە تەربىيە بىرىدىغان ، ئۆگەتتىرىدىغان كىشى يوقتى ، پەقەت ئۆزۈم - ئۆزۈمنى تەربىيەلىشىم كىرەك ئىدى .»

دەمەككى ، مەھمەت ئىمىن بۇغرا ئىشىنى ئالدى بىلەن ئوڭۇنۇش ، تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىشتىن ئىبارەت ئىلمى يول بىلەن باشلىغان . بۇنىڭ ئۈچۈن مۇھىتىدىكى ناھايىتى يى - تەرسىز ۋە ئاز بولغان ئىمكانىيەتلەردىن پايدىلىنىشتىن باشقا خوتەندىن داۋاملىق ھىندىستانغا بىرىپ - كىلىپ تۇرىدىغان سودىگەرلەر ، ئەرەبىستانغا ھەرىيلى بارىدىغان مىساجلار بىلەن تاغىسىنىڭ ئۆيىدە سۆھبەتلەر ئۆتكۈزۈپ ماتىرىيال توپلىغان . ئۇندىن باشقا بۇ كىشىلەر ۋاستىسى بىلەن چەتئەلدىن پارىسچە ، ئوردۇچە ، ئەرەبچە ۋە تۈركچە گىزىت - ژورناللارنى ئەكەلدۈرۈپ ئوقۇپ تەتقىق قىلغان . بىلىمىنى ئاشۇرغان . دۇنيا ۋەز -

يېتىدىن خەۋەردار بولغان. ئۇ بۇنىڭ بىلەنلا چەكلىنىپ قالماي ئوتتۇرىنچى يىلى پۈتۈن شەرقى تۈركىستاننىڭ مۇھىم چوڭ شەھەرلىرىنى ئايلىنىپ چىقىپ بۇ جايلاردىكى چىن ھۆكۈمىتىنىڭ ھەربىي كۈچى ۋە خەلقنىڭ پىسخولوگىيىلىك ئەھۋالى قاتارلىق سىتراتىگىيە يىلىك ۋەزىيەتنى ئۆزى بىۋاسىتە كۆرۈپ ئۆگەنگەن. مەھمەت ئىمىن بۇغرا بۇ ساياھىتىنى مۇنداق دەپ ئاڭلىتىدۇ: «كۆرۈشكەن، تونۇشقان مۇنەۋۋەر زاتلار بىلەن دەرت - ئەھۋاللاشتىم، يۈرەك - باغرىلىرى دەرت - ئەلەملەر بىلەن تولۇپ تاشقانلىقىنى كۆردۈم. ئەمما ئەمەلىي ھەرىكەتكە مانا مەن تەييار دەپ ئوتتۇرىغا چىققان بىرلا كىشىنى ئۇچراتتىم، ئۇ كىشى بولسا غۇلجىدا قازىلىق قىلىۋاتقان ساۋۇت داموللام ئىدىم. ئۇ كىشى بىلەن بىر قانچە كىچىك سۆزلەشتىم.» مەھمەت ئىمىن بۇغرا بىلەن ساۋۇت داموللام مۇزاكىرىلەردىن كىيىن تۆۋەندىكىچە قارارغا كىلىشكەن:

سىياسى ۋەياكى تىنچ يول بىلەن چىن ھاكىمىيىتىدىن قۇتۇلۇش مۇمكىن ئەمەس. شۇڭا پۈتۈن شەرقى تۈركىستان مىقياسىدا قۇراللىق مىللىي ئازاتلىق ئىنقىلاب ھەرىكەت كىتى باشلاش كىرەك.

ئالدى بىلەن ھەرقايسى جايلاردا قۇراللىق مىللىي ئازاتلىق ئىنقىلاب ھەرىكەتىنىڭ يۈرۈش تەشكىلاتلىرىنى قۇرۇپ چىقىش كىرەك.

قۇراللىق قوزغۇلۇش ھەرىكەتىنى خوتەندىن باشلاش كىرەك. بۇلاردىن باشقا، مەھمەت ئىمىن بۇغرا بىلەن ساۋۇت داموللام "يۇقىرىدىكى ھەرىكەت لەرنى ئىلىپ بىرىشتا چىندىن قورقۇدىغان بىر ئەھۋال يوق، لىكىن، سى سىرنىڭ بۇ ھەرىكەتىمىزگە قارشى تۇرۇش پائالىيەتلىرىنى ئىلىپ بىرىشىدىن ئەندىشە قىلىمىز" دىگەن پىكىرگە كىلىشكەن.

ئوتتۇرىنچى يىلىنىڭ ئاياقلىرىدا، خوتەندە مەھمەت ئىمىن بۇغرا ھەبەرلىگىدە يۈرۈشۈملىك ئىنقىلاب تەشكىلاتى قۇرۇلدى. تەشكىلاتنىڭ مەخسۇدى ئەزا، قۇرال - ياراغ پۇل توپلىماقتىن ئىبارەت ئىدى. قىسقا بىر ۋاقت ئىچىدە ئەزالارنىڭ سانى ئۈچ يۈزگە يەتتى. كونا بولسىمۇ ئەللىك دانە مىلىتىق قولغا كەلتۈرۈلدى. بىر يىلدىن كىيىن ساۋۇت داموللام تۈركىيە، ئەرەبىستان، ھىندىستان زىيارىتىنى ئاياقلاشتۇرۇپ خوتەنگە كەلدى. ئۇ چەتئەلدىكى ساياھەتلىرىدىن شەرقى تۈركىستان مىللىي ئىنقىلابى ھەرىكەتى ئۈچۈن مول تەجرىبە ۋە تەسىراتلارنى ئىلىپ ئۇدۇل خوتەنگە كەلگەن ئىدى. ئۇ تەشكىلاتنىڭ پائالىيەتلىرىگە قىزىغىن قاتناشتى.

مەھمەت ئىمىن بۇغرا ھەبەرلىگىدىكى مۇجاھىدلار تەخمىنەن بىر يىل يوشۇرۇن ھالدا ئىنقىلاب تەييارلىغىنى ئىلىپ باردى. 1932 - يىلى 2 - ئاينىڭ 20 كۈنى قارىقاش ئويباغ مەدرىسىدە مىللىي ئىنقىلاب كومىتېتى ۋە "ۋاخىتلىق خوتەن ھۆكۈمىتى" نىڭ ئەزالىرىنى سايلاپ چىقتى. بۇنىڭغا كۆرە قارىقاش قازىسى مەھمەت نىياز ئەلەم ئاخۇنۇم

ھۆكۈمەت رەئىسى ، ساۋۇت داموللام باش مىنىستىر ، مەھمەت ئىمىن بۇغرا باش قوماندان بولۇپ سايلاندى .

تۈرالىق قوزغۇلاڭنىڭ واختىنى قارىقاشتىكى چىن ئامبىلى بىلەپ قىلىپ خوتەنگە ئەھۋالدىن مەلۇمات بەرگەن بولۇپ ، شۇنىڭ بىلەن پىلاندىكى واختتىن بۇرۇن دەرھال كۆتۈرۈلۈش قارار قىلىنىپ خەۋەر بىرىپ ئولگۈرگەن ئاتىدىش مۇجاھىد تالىپ ۋە مۇددە رىسەلەرنىڭ قاتنىشىشى بىلەن ئوتتۇز ئىككىنچى يىلى ئىككىنچى ئاينىڭ يىگىرمە ئىككى كىنچى كۈنى چۈشتە قارىقاشتا ئىنقىلاپ كۆتۈرۈلدى . شۇ كۈنى كەچتە قارىقاش پەتھى بولدى . ئىسقا ۋاقت ئىچىدە مەھمەت ئىمىن بۇغرا ھەبەرلىگىدىكى مۇجاھىدلار غەرىپتە قەشقەرنىڭ يىگىمسار ناھىيىسى ، شەرقتە چىنغا چىگرىداش بولغان چەرچەن ناھىيىسىگە قەدەر بولغان جايلارنى چىن مۇستەملىكىچىلەردىن ئۆتتۈرۈپ ئازاتلىققا چىقاردى . بۇ ئىنقىلاپ ئوتتۇز ئۈچىنچى يىلى قەشقەردە قۇرۇلغان شەرقى تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى ھۆكۈمىتىنىڭ دۇنياغا كىلىشى ئۈچۈن ماددى ۋە مەنەۋى جەھەتلەردىن كۆپ كۈچ چىقاردى . قەشقەردە قۇرۇلغان خوتەن ئالاقە باغلاش ئىدارىسى ئارقىلىق يىڭى تەشكىلەنگەن بۇ ھۆكۈمەتنىڭ كۈچلۈنۈشى ئۈچۈن مالىيە جەھەتتىن تۆرت مىڭ سەرتالتۇن يوللاپ بەردى . ساۋۇت داموللامغا ياردەم ئۈچۈن يوللىغان يىگىرمە مىڭ كىشىلىك خوتەن قۇرالىق مۇجاھىدلىرىنىڭ قوماندانلىرىدىن مەھمەت ئىمىن بۇغرانىڭ ئىككى ئىنىسى - مەھمەت ئابدۇللا ۋە نۇرئەھمەت بۇغرا لارى يىگىمسار ئورۇشىدا قەھرىمانلار چە شەھىد بولدى . مەھمەت ئىمىن بۇغرا ئوتتۇز تۆتىنچى يىلى تۇڭگانلارنىڭ ۋە سوۋىت غالىپسى شىڭ شىيىنىڭ ھۇجۇملىرىدىن مەغلۇپ بولۇپ ھىندىستانغا ھىجرەت قىلدى . ھىندىستان ۋە ئاۋغانىستاننىڭ شەرقى تۈركىستانغا چىگرىداش بولغان پامىر ۋە واخان تاغلىق رايونلىرىدا قۇرالىق يىغىلىش ۋە يۇرتقا قايتىش پائالىيەتلىرىنى ئىلىپ باردى . شۇنىڭ بىلەن ئاۋغانىستان ۋە كەشمىرنىڭ شەرقى تۈركىستان چىگرىسىغا تۇتاش بولغان واغجىر جىلغىسىغا ئورۇنلۇشۇپ بۇ يەردىن پارىژنىڭ ئورۇش تاكتىكىسى بىلەن بىر قىسىم زىمىن ئىگەللەپ ، دۇنيا جامائەتچىلىگىنىڭ دىققىتىنى قوزغاش ئارقىلىق شەرقى تۈركىستان مىللى ئازاتلىق ئۇرۇشىنى داۋاملاشتۇرۇشنى قارار قىلدى .

غەربى تۈركىستاننى بىسىۋالغان سوۋىتلەر ۋە ھىندىستاندا ئوچ ئىلىۋاتقان ھىندىستان مىللى ئازاتلىق ھەرىكەتلىرىدىن قاتتىق ئەندىشىگە چۈشكەن ئەنگىلىز لار ئۇز چىگرالىرى ئەتراپىدا پارىژدا بۇ مىللى ئازاتلىق ھەرىكىتىنىڭ ئۇچقۇنلىرىدىن يەنى مەھمەت ئىمىن بۇغرانىڭ قۇرالىق كۆرەشلىرىدىن قاتتىق چۈچۈپ كەتتى . بۇ ئىككى ئىمپىرىئالىست دۆلەت مەھمەت ئىمىن بۇغراغا يول قويىمىدى ۋە بىتەرەپلىك سىياسىتى ئىجرا قىلىۋاتقان ئاۋغانىستانغا رەسمى بىسىم ئىشلىتىپ مەھمەت ئىمىن بۇغرانىڭ ھەرىكەتلىرىنى توختۇتۇش تەلۋىنى قويدى . نەتىجىدە مەھمەت ئىمىن بۇغرا چىگرى بۇيىدىكى ئاكتىپ پائالىيەتلىرى

نى تۇرۇشۇپ ئاۋغانىستانغا چىكىنىشكە مەجبۇر بولدى. قىرىق ئىككىنچى يىلىغا قەدەر ئاۋغانىستاننىڭ كابول شەھىرىدە سىياسى باشپانالىق سۈپىتى بىلەن ياشىدى، ھەمدە پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ شەرقى تۈركىستان تارىخى ھەققىدە تۆرت يىللىق ئىلمى تەتقىقات ئىشلىرىنى ئىلىپ باردى. خەلقئارادىكى مەشھۇر كۈتۈپخانىلار ۋە تارىخى تەتقىقات ئورۇنلىرى بىلەن ئالاقىلىشىپ ماتىرىيال توپلىدى. نەتىجىدە «شەرقى تۈركىستان تا-رىخى» كىتابىنى يېزىپ پۈتتۈردى. ئۇندىن باشقا رەپچە، پارىسچە ۋە ئۇيغۇرچە يازغان ئىشلىرىنىڭ بىر قىسمىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان «ۋەتەن قوشاقلىرى» كىتابىنى بېسىپ تارقىتىپ كەلدى. كابولدىكى مەزگىلدە تۈركىيەنىڭ ئاۋغانىستاندىكى باش ئەلچىسى مەدوھ شىركەت ئەسەندال بىلەن تونۇشتى. مەھمەت ئىمىن بۇغرا بۇ كىشىدىن كۆپ مەنەئى ياردەملەر كۆردى. كۆرۈنۈپ تۇرۇپتىكى، مەھمەت ئىمىن بۇغرا بۇ مەزگىلدە ھېچقاچاندا قول قوشۇپ بىر يۈزلۈكدا "ئەتىكاپ" تا ئولتۇرۇپ قالماي، بەلكى كۆرەشنى قەلىمى بىلەن مۇۋاپىقلىقى تىك ھالدا داۋاملاشتۇرغان. تۆرت يىل جاپاغا چىداپ ئىشلەپ مىللىتى ئۈچۈن تۇنجى قېتىم ئۆز پەرزەندىنىڭ قەلىمى بىلەن يېزىلغان شەرقى تۈركىستاننىڭ مۇ-كەممەل تارىخىنى توھپە قىلىپ يېزىپ قالدۇردى.

بۇگۈن ئارىمىزدىكى بەزى ۋەتەنداشلىرىمىز (مۇھاجىرەتتىكى ۋەتەنداشلىرىمىز كۆزدە تۇتمەن) بۇ ئەسەرنىڭ ئەھمىيىتىنى تازا چۈشۈنۈپ كىتەلمىگەنلىكىنى ھىس قىلى-مەن. ئەمما بۇ تارىخى ئەسەر نەشىر قىلىنىپ ئەللىك بەش يىل ئۆتكەن بۇگۈنكى چىقىمىزدا دۇنيادا، بۇلۇپمۇ ۋەتەنمىزدە بەك يوقىرى باھاغا ئىگە بولماقتا. مەن توۋەندە ئىككى تا-رىخ ئالىمىنىڭ بۇ ئەسەرگە يازغان بىغىشلىمىلىرىدىن قىسقىچە بىر قانچە ئابزاستىنى تە-لىم قىلىمەن:

بىرىنچىسى، قىرىق ئىككىنچى يىلى تۈركىيەنىڭ كابولدا تۇرۇشلۇق مائارىپ مەس-لىھە تېخنىسى تارىخچى ئىسمائىل ھىكمەت بەگ مۇنداق دەپ يازغان: «ۋەتەن ئۈچۈن جىن-دى تىككەن بۇقەھرىمان ھارماي - تالماي بىرخىل مۇھەببەت ۋە ئىشتىياق بىلەن ۋەپۇت-سەس - تۈگمەس ھاياجان بىلەن يوقلۇق، يوقسۇزلۇقلارغا قارىماي، تىرىشىپ جاپاغا چىداپ تۇرۇپ تاشلاپ قويغان قىلىچىنى ئىلىپ قەلىمىنى ئۇچلاپ ۋەتەننى ئۈچۈن يىككى بىر مۇستەقىملىق كۆرسىتىشىنى باشلىۋەتكەن ھەمدە بۇ كۆرەشنىڭ غەلبە ئابىدەسىنى تىكلىگەن. مانا بۇ ئابىدە "شەرقى تۈركىستان تارىخى" دۇر.

ئىككىنچىسى، توخسەن ئىككىنچى يىلى مەھمەت ئىمىن بۇغرا ئىككىنچى تۈركىستان تارىخىنىڭ كىرىل ھەرپلەر بىلەن كۆچۈرۈلگەن نۇسخىسىغا "ئالما ئاتانە شىرىگە كىرىش سۆز" دەپ تۈرۈرۈشۈپ مۇنداق دەيدۇ: «مۇستەملىكىچى خىتايلىرىنى زىل-زىلىگە سال-غان بۇ تارىخ، مىللى تارىخچىمىز تەرىپىدىن يېزىلغان تۇنجى مۇكەممەل ئۇيغۇر تارى-خىدۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ تارىخ كىيىنكى يېزىلغان شەرقى تۈركىستان تارىخلىرىنىڭ

ئاتىسى بولۇپ قالماقتا . خىتاي مۇستەملىكىچىلىرى يېتىشتۈرۈپ چىققان قورچاق تارىخ يازغۇچىلىرىنىڭ ساختا تارىخلىرىغا رەددىيە بىرىشىمىزدە كۈچلۈك قۇرال بولماقتا .

يىزىلغانلىغىغا ئەللىك بەش يىل ئۆتكەن بولسىمۇ بۇغرانىڭ بۇ ئەسىرىنى گومىنداڭچىلار كىيىن گۇڭكسەنداڭچىلار ئۆزىنىڭ مۇستەملىكىچى ھاكىمىيىتى ئۈچۈن ئەڭ چوڭ خەۋپ دەپ تونۇپ كەلمەكتە . بولۇپمۇ شەرقى تۈركىستاندىكى مىللى ئويغۇنۇش يالقۇنلانغانسىرى مۇستەملىكىچىلەر تىخىمۇ غالىب لاشماقتا . چىن كوممۇنىستىك پارتىيىسى ئىچىدىكى ئىدو- لوگىيە تەربىيە مۇتەخەسسى بولغان چىن بوجەن ئۆزىنىڭ توخسەن بىرىنچى يىل ئاۋغۇست ئىيىدىكى بىر ماقالىسىدا مۇنداق دەپ زارلانغان : « شىنجاڭدا (شەرقى تۈركىستاندا) دىمەك چى (چى) زىيالىلار ۋە باشقا ياشلار ئارىسىدا تۈرك مىللەتچىلىك ئىقىمىنىڭ يامراپ كەتكەنلىكىدە ، ئوتتۇز ئىككىنچى يىللىرى مەھمەت ئىمىن بۇغرا يېتەكچىلىكىدە يۈز بەرگەن شەرقى تۈركىستان مىللى ئازاتلىق قوزغۇلىڭىنىڭ قالدۇرغان تەسىرى ۋە كىيىنچە ئۇنىڭ يازغان شەرقى تۈركىستان تارىخى ناملىق كىتابى ئاساسى ئىدو لوگىيىلىك رول ئوينىماقتا . شۇنداقلا تۈرك مىللەتچىلىكى ئىدىيىسىنىڭ كۈنسائىپ تارقىلىۋاتقانلىغىدا ئاساسى خەۋپ بولۇپ ھېساپلانماقتا . ھەردەرىجىلىك پارتىيە رەھبىرى ئورگانلىرى بۇ خەۋپنىڭ ئىغىرلىغىنى تولۇق مۆلچەرلەپ بۇنىڭغا قارشى چارە - تەدبىر ئىلىشى لازىم . »

ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشى ئاياغلاشقاندىن كىيىن شەرقى تۈركىستان ۋەزىيىتىدە چوڭ ئۆزگىرىشلەر يۈز بەردى . مەھمەت ئىمىن بۇغرا ۋەزىيەتكە ماسلىشىپ شەرقى تۈركىستان مىللى ئازاتلىق كۆرىشىنى " قەلەم كۆرىشى " يولى بىلەن يەنى سىياسى ۋە ئىدىيىۋى سەپلەر دەۋرىدە ئىلىپ بىرىشىنىڭ واختى كەلگەنلىكىنى ھىس قىلدى ، چىن ھۆكۈمىتى بىلەن دىئالوگ ئورنۇتۇشنىڭ يوللىرىنى تەتقىق قىلىشقا باشلىدى . شۇ پەيتتە قىرىق ئىككىنچى يىلى ئىيسا يۈسۈف ئالپتىكىن چىن مۇسۇلمانلىرىنىڭ بىر دوستلۇق ھەيئىتىنىڭ باشلىغى بولۇپ ئاۋغا- نىستانغا كەلگەن ئىدى . مەھمەت ئىمىن بۇغرا بۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ چىن ھۆكۈمىتى بىلەن ئالاقە قىلىش يوللىرى ھەققىدە ئىيسا ئالپتىكىن بىلەن ئۇزۇن مۇزاكىرىلەر ئىلىپ بىرىپ بىر پىكىرگە كىلىشتى . مەھمەت ئىمىن بۇغرا خاتىرىسىدە بۇ مۇزاكىرىنى مۇنداق دەپ يازىدۇ : « ئىيسا بەگدىن چاڭكەي شى قاتارلىق چىننىڭ مۇھىم رەھبەرلىرىگە خەت يىزىپ ئەۋەتتىم . بىر مەزگىلدىن كىيىن چىن ھۆكۈمىتى مىنىڭ " ھىندىستانغا كىلىپ ، جۇڭگو - تۈركىستان ئورتاق مەنپەئەتلىرى ئۈچۈن خىزمەت قىلىشىمغا " قوشۇلىدىغانلىغىنى بىلدۈرۈپ جاۋاب خەت كەلدى . مەھمەت ئىمىن بۇغرا پائالىيەتلىرىنى تىخىمۇ ئەر- كىن ۋە كەكتاشا ئىلىپ بىرىش ئۈچۈن قىرىق ئىككىنچى يىلى ھىندىستاننىڭ پىشاور شەھىرىگە كەلدى . بۇ قىتىم كالكوتتىدىكى چىن باش كونسولى چىن مەركىزى ھۆكۈمىتىنىڭ مەھمەت ئىمىن بۇغرانىڭ ھىندىستاندا تۇرۇشىغا قوشۇلمايدىغانلىغىنى ۋە چا پىسانراق چىنغا كىتىشىنى تەلەپ قىلماقتا ئىدى . مەھمەت ئىمىن بۇغرا چىنغا بىرىشىنى رەت قىلىدۇ .

پىشاۋۇرغا قايتىپ كىلەر - كەلمەس دادام (تاغىسىنىڭ ئوغلى) بىلەن بىرلىكتە ئەنگىلىز دائىرىلىرى تەرىپىدىن پىشاۋۇر مەركىزى تۈرمىسىدە نازارەت ئاستىدا تۇتۇلدى. 1943 - يىلى 1 - ئاينىڭ 8 - كۈنى چىنغا كىتىش شەرتى بىلەن قويۇپ بېرىلدى. دادام يەنىلا چىنغا كىتىشنى رەت قىلغانلىقتىن بەش يىل ھىندىستاندا نازارەت ئاستىدا ياشايدۇ.

مەھمەت ئىمىن بۇغرا قىرىق بەشىنچى يىلىغا قەدەر نەنجىڭ (چىن پايتەختى) دا تۇردى. بۇ مەزگىلدە چىن ئىستىلاچىلىرىنىڭ ھۆكۈمرانلىرى بىلەن يۈزمۇ-يۈز تۇرۇپ مىللى مۇجادىلەشكە باشلىدى. سىياسى ۋە ئىجتىمائىي تەشكىلاتلاردا شەرقى تۈركىستان مىللى ئازاتلىق داۋاسىنى ئاڭلاتتى. مەھمەت ئىمىن بۇغرا ئىككى كىلىشىدىن ئىلگىرى چىنغا كىلىپ ئولتۇراقلاشقان مىللى مۇجاھىد سەپداشلىرى دوختۇر مەسئۇد سەبىرى بايقۇزى، ئىيسا ئالپتىكىن، قادىر ئەفەندى سامانى قاتارلىقلار بىلەن "يۈرتداشلار جەمئىيىتى" نى قۇرۇپ بۇ تەشكىلاتتا سىياسى ساھەدە بىرلىكتە كۆرەش قىلدى. چىن خەلق ئاممىسىغا شەرقى تۈركىستان مەسلىسىنى تونۇشتۇرۇش، ھۆكۈمەت بىشىدىكى گومىنداڭ پارتىيىسىنىڭ شەرقى تۈركىستانغا قارىتا يۈرگۈزۈۋاتقان "چوڭ خەنزۇ مىللەتچىلىك" سىياسىتىنى پاش قىلىش ۋە ئۇنىڭغا بىرلىكتە قارشى تۇرۇشنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن چىن نەشرىيات، ئاخبارات ئورگانلىرىدا چىنچە چىقىدىغان گىزىت، ژورناللاردا ماقالىلار يىزىپ ئىلان قىلدى. بۇ ماقالىلار كەڭ چىن ئاممىسى ئارىسىدا ئىنتايىن زور تەسىرلەر قوزغىدى. بۇ قەلەم كۆرەشلىرى داۋامىدا ئەڭ كۈچلۈك تەسىر پەيدا قىلغان ماقالىلاردىن بىرى، 1944 - يىلى 10 - ئاينىڭ 12 - كۈنى نەنجىڭدا چىقىدىغان ھۆكۈمەتنىڭ ئورگان گىزىتى "داڭگۈباۋ" دىئىلان قىلىنغان «شىنجاڭ ئەمەس شەرقى تۈركىستان» ۋە «شەرقى تۈركىستانلىقلار تۈركتۈر» دىگەن ماۋزۇلاردىكى ماقالىلار ئىدى. ئىلمى مۇنازىرە شەكلىدە داۋام قىلغان بۇ ماقالىلار چىننىڭ ئاتاغلىق مىللەتچى تارىخشۇناس ئالىمى لى دۇڭخاڭنىڭ شەرقى تۈركىستاننى چىننىڭ بىر پارچىسى دەپ ئوتتۇرىغا قويغان "داڭگۈباۋ" دىكى ماقالىسىغا رەددىيە بىرىپ يىزىلغان ماقالىلار ئىدى. مەھمەت ئىمىن بۇغرا ئىككى ئاساستا ۋە پۈتۈنلەي چىن تارىخى ماتىرىياللىرىنى پاكىت قىلىپ رەددىيە بەرگەن بۇ ماقالىلىرى ئالدىدا لى دۇڭخاڭ "جاۋاپسىز" قالدى ۋە ئۆزىنىڭ مەغلۇپ بولغانلىغىنى ئىتىراپ قىلدى. بۇنىڭغا ئوخشاش، نۇرغۇن ئىلمى ۋە ئاشكارا مۇنازىرىلەر چىن پارلامىنتىدا، چىننىڭ داھىسى سۇن جۇڭسەننىڭ ئوغلى دوكتور سۇن فۇ باشچىلىقىدىكى بىر تۈركۈم پارلامىنت ئەزالىرىدىن تەركىپ تاپقان شەرقى تۈركىستان داۋاسىغا ھىسداشلىق قىلىدىغان بىر گۇرۇپپىنىڭ مەيدانغا چىقىشىغا سەۋەپ بولدى. چىننىڭ ئاتاغلىق ئالىملىرىدىن تارىخشۇناس چىن بوجەن، تىلشۇناس گومورو ۋە ما-جۇڭيىڭلار بۇغرا ئىيوقلاپ كىلىپ تەبرىكلىدى ۋە ھىسداشلىغىنى بىلدۈرۈشتى.

مەھمەت ئىمىن بۇغرا 1943- يىلى چىن ئاساسى قانۇنى تۈزۈپ چىقىش قۇرۇلۇشىغا سەپداشلىرى بىلەن بىرلىكتە شەرقى تۈركىستان مەسلىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بىر تەكلىپ لايىھەسىنى بەردى. بۇ لايىھەنىڭ مۇھىم ماددىلىرىدا ئاساسى قانۇندا يىزىلغان "شىنجاڭ" دىگەن سۆزنىڭ "شەرقى تۈركىستان" دەپ تۈزۈلۈشىنى ھەمدە شەرقى تۈركىستان مىللىتىنىڭ تۈرك ئىكەنلىكىنى ئوچۇق ۋە ئىنىق بىر شەكىلدە ئوتتۇرىغا قويۇشنى تەلەپ قىلدى.

1944 - يىلى چىن ئاساسى قانۇنىغا يالغۇز بىرلا پارتىيە ھاكىمىيەت بىشىدا بولغان تۈزۈمىدىكى گومىنداڭنىڭ چوڭ قۇرۇلتايدا چىن دۆلەت باشلىقى شەرقى تۈركىستانغا قارشى قارار چىقارماقچى بولغاندا مەجلىستىكى شەرقى تۈركىستان ۋەكىللىرى بۇنىڭغا نارازىلىق بىلدۈرۈپ مەجلىسنى تاشلاپ چىقىپ كىتىش (بايقۇت قىلىش) نى قارار قىلغان. لىكىن، دۆلەت پەيتى كەلگەندە سەپداشلىرى پىكرىدىن يىنىنىۋالغان. مەھمەت ئىمىن بۇغرا يالغۇز قالغان بولسىمۇ قىلچە ئىككىلەنمەستىن چىن دۆلەت باشلىقى قاتناشقان قۇرۇلتاينى تاشلاپ چىقىپ كەتكەن. بۇ چىننىڭ قۇرۇلتىدا ئىلگىرى كۆرۈلمىگەن بىر نارازىلىق ھەرىكىتى بولدى. مەھمەت ئىمىن ھەزرەت خاتىرىسىدە بۇ ھادىسە ھەققىدە مۇنداق يازغان: «مەجلىس باشلاندى. مەن مەجلىس رەئىسى ئولتۇرغان سەھنە ئالدىغا كەلدىم. يىغىن زامانىدا بىر قاراپ چىقىم ۋە ئۇدۇل ماڭغان پىتىم زالىدىن يۈرۈپ يىغىننى تاشلاپ چىقىپ كەتتىم. پۈتۈن ۋەكىللەر ماڭا ھەيرانلىق بىلەن قاراپ قىلىشتى. بۇ بىر "بايقۇت قىلىش" ئىش "قاغۇشخاش ھەرىكەت بولدى. مەندەك يالغۇز بىر كىشىنىڭ مەجلىسنى تەركىزىتىپ چىقىپ كىتىشىگە باشقىلار ئانچە پەرۋا مۇقىلماس ئىدى. لىكىن مەن ئۆزۈم بۇنى ۋە تىنىم ئۈچۈن بىر شەرەپ نامايىشى دەپ بىلىپ ئاقسۆڭەك تىنىم بولۇشىغا پەرۋا قىلماس ئىمىن بۇ ھەرىكەتنى قىلدىم».

مەھمەت ئىمىن بۇغرا ئىككى يوقىرىدىكى پائالىيەتلىرى نەتىجىسىدە چىن مەركىزى ھۆكۈمىتى شەرقى تۈركىستان توغرىسىدىكى بەزى مەسلىلەردە ئارقىغا چىكىنىشىگە مەجبۇر بولدى. 1944 - يىلىنىڭ ئاياقلىرىدا مەھمەت ئىمىن بۇغرا شەرقى تۈركىستانغا كەلدى. شەرقى تۈركىستاندا ۋەزىيەت بەكمۇ ئىغىر ئىدى. گومىنداڭ مەركىزى ھۆكۈمىتى شەرقى تۈركىستان مەسلىسىدە پۈتۈنلەي ئىككى يۈزلىمىلىك سىياسەت يۈرگۈزۈشكە ئىشلىرى ئىغىزدا بىرخىل، ئەمىلىيەتتە باشقا بىرخىل ئىجرا قىلىنماقتا ئىدى. ۋەدە قىلىنغان ئىسلاھاتلارنىڭ ھەممىسى قەغەز يۈزىدىلا قالدى. چىن ھاكىمىيىتى شەرقى تۈركىستان خەلقىنى ئىككىنچى سىنىپ پۇخرالاردا توۋەن كۆرۈپ، ھا قارەتلەپ مۇئامىلە قىلاتتى. شەرقى تۈركىستاننىڭ مىللى بايلىقىنى ئوچۇقتىن، ئوچۇق تالان - تاراج قىلىپ ئىچكىرىگە توشۇماقتا ئىدى. مەھمەت ئىمىن بۇغرا چىن ھۆكۈمىتىنىڭ بۇ قىلمىشلىرىغا قارشى بىر پائالىيەت باشلىدى. بۇنىڭ ئۈچۈن ئالدى بىلەن مىللى ئويغۇنۇش، مىللى مە-

ۋەسىنى يۈكسەلدۈرۈشنى ئاساس قىلغان ئاقارتىش پائالىيەتلىرىنى ئىلىپ باردى . چىندىن يىڭى قايىتىپ كەلگەن سەپدىشى ئەيسا ئالىپتەكىن بىلەن بىرلىكتە ئالتاي ژورنىلى ۋە ئەرك كۈنلۈك گىزىتىدە ماقالىلار ئىلان قىلىپ مىللەتنى ئويغۇتۇش ھەرىكىتىنى تىخىمۇ كەڭ مۇقىملىقتا باشلىدى . بۇ پائالىيەتلەر قىسقا بىر ۋاقىتتا بىر مەھەلە بىرلىشىشكە باشلىدى . بۇ ۋەزىپە تەننەھەت ئىمىن بۇغرا شەرقى تۈركىستاندا بىر سىياسى پارتىيە قۇرۇشنىڭ پەيتى كەلگەنلىكىنى سەزدى ۋە " شەرقى تۈركىستان مىللەتچى پارتىيىسى " نى قۇرۇشنىڭ ئالدىنقى باسقۇچىنى تاماملىدى . بۇ قىتتىم روس كونسولى ۋە چىن ھۆكۈمىتى بۇنىڭغا قەتئىي نازارەت بىلەن بىرلىشىپ قارشى چىقتى . چىن مەخپىي ساقچىلىرى مەھەت ئىمىن بۇغرا نىڭ ھەرىكەتلىرىنى كۈزۈتۈشكە باشلىدى . خوتەندە سايلام ئىشلەرنى كۈزدىن كۈچۈرۈشكە بارغاندا چىن ساقچى ئىدارىسى تەرىپىدىن پىلانلانغان مەھەت ئىمىن بۇغرا نى سىرتقا چىقىشىدا ئىتتىپاق ئۆلگۈچى تۈرۈستىش سۈيۈقەست پىلانى پاش بولۇپ قالدى . كىرىيە ناھىيىسىدە مەھەت ئىمىن بۇغرا نى قارشى ئىلىش ئۈچۈن يىغىلغان خەلق ئۈستىگە چىن ئەسكەرلىرى ئوق چىقىرىپ يەتتە كىشىنى ئۆلتۈردى .

مەھەت ئىمىن بۇغرا شەرقى تۈركىستاندا قۇرۇلغان ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئەزاسى ۋە تەمىن رات نازىرلىقىغا تەيىن قىلىندى . شۇنداقتا ئۈرۈمچى دارىلفونىنىڭ پەخرى مۇدىرى بولۇپ پىرنىسسىور ئۇنۋانى بىلەن دەرس بەرگەن ۋە بىر قانچە ئىلمىي كىتابلاردا ئىلمىي دوكلاتلار بەرگەن . ئۇ ئۈستىت تارىخىدا تۇنجى قىتتىم " ئاتوم ئىننىرگىيىسى " ئۈستىدە ئىلمىي لىكسىيە سۆزلەپ كۆپ تەسىر قوزغىغان . 1948- يىلى 12- ئاينىڭ 29- كۈنى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت تەننىك مۇئاۋىن رەئىسلىكىگە تەيىنلەنگەن .

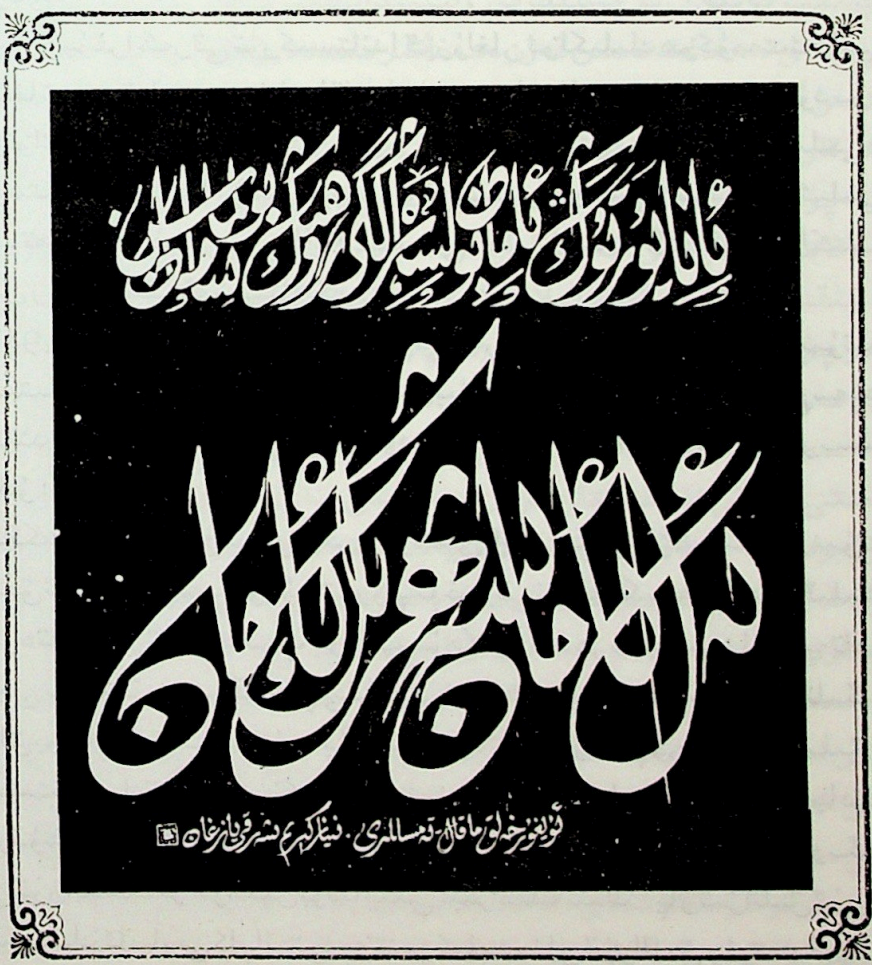
1949- يىلى 11- ئاينىڭ 12- كۈنى شەرقى تۈركىستان چىن كوممۇنىستلىرى تەرىپىدىن ئىستىلا قىلىنغاندا ئەيسا ئالىپتەكىن بىلەن ئائىلىسى ۋە بىر قىسىم سەپداشلارنى ئىلىپ ھىندىستانغا ھىجرەت قىلغان مەھەت ئىمىن بۇغرا بۇ ھەقتە خاتىرىسىدە مۇنداق بايان قىلىدۇ :

« ئالدىمىزدا ئىككىلا يول قالغان ئىدى . بىرى ئوسمان باتۇر بىلەن بىرلىشىپ كوممۇنىستلارغا قارشى قۇراللىق ئالدىنقى سەپ ئويۇشتۇرۇپ ئاخىرقى نەپەسكىچە كۆرەش قىلىش ، يەنە بىرى ۋاقىتلىق ۋە تەن سىرتىغا چىقىپ تۇرۇپ مۇمكىن قەدەر سىياسى پائالىيەتلەر ئىلىپ بىرىش . بىرىنچى يولنىڭ بىر ئىنقىلاپچى ئۈچۈن ئەڭ شەرەپلىك بىر يول ئىكەنلىكىنى بىلەتتۇق . شۇنداق بولغان تەقدىردىمۇ ، بۇ يولنىڭ ۋە تەننىمىز ئۈچۈن بىر پايدىلىق نەتىجە بەرمەيدىغانلىقىنىمۇ بىلەتتۇق . چۈنكى بەش- ئوننىڭ كىشىلىك قۇراللىق مۇجاھىد بىلەن پارتىزانلىق سوقۇشى ئارقىلىق زامانىۋى قۇراللانغان چىن ۋە روس ئەسكەرلىرىگە ئۈزۈن مەزگىل قارشى تۇرالىشىمىز مۇمكىن بولمايتتى . بىر مىللەتنىڭ پارتىزانلىق قۇرۇشى بىلەن غەلبە قىلىشىنىڭ ئاساسى كاپالىتى چەتتىن كىلىدىغان قۇراللىق ياردەمگە باغلىق ئىدى .

كەنكىگى ھەممىگە مەلۇم . شەرقى تۈركىستاننىڭ جۇغراپىيىسى ئىنتايىن قارا پىلا بۇنىڭ مۇمكىن ئەمەسلىكىنى كۆرۈۋالالايمىز .

ئىككىنچى يول بولسا ، بىزنى ئىغىر ۋىجدان ئازابىغا دۇچار قىلماقتا ئىدى . ئوتتۇز يىللىق ئىنقىلاپ ۋە سىياسى ھاياتىمىزنى تەجرىبىلەر ھەمدە دۇنيادا يۈز بىر سۈن ئاتقان ئۆزگىرىشلەردىن ئالغان ئىلھاملاردىن ئالدىمىزدا ۋە تىنىمىڭىز ئىستىقبالى ئۈچۈن تىخىمۇ كۆپ ۋە پايدىلىق پۇرسەتلەرنىڭ كىلىدىغانلىقىغا ئىشەنچىم كامىل ئىدى . ۋە تەن ئۈچۈن جىنىنى پىدا قىلىش قانچىلىك شەرەپلىك بىر ۋىجدانى بۇرچ بولسا ، بۈيۈك ئۆمىتلەر بىلەن ئەمەلىي ئىشلارنى بىجىرىش ئۈچۈن كىرەكلىك شەخىسلەرنىڭ ھاياتتا قىلىشىمۇ شۇنچىلىك مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە ... »

مىنى سەۋىر قىلىپ تىكلاشاپ بەرگىنىڭلار ئۈچۈن رەھمەت .

مۇھەممەت ئەمىن بۇغرانىڭ ئەدەبىي ئىجادىيىتى توغرىسىدا

ئابلېكىم باقى ئىلتىمىز

ئىنسانىيەتكە پۈتمەس - تۈگمەس ھىكمەت غەزىنىسى، ئەخلاق ھىدايەت دەستۇرى ۋە ئەقىل - ئىدراك مەنبەسى بولغان قۇرئانى كەرىمنى تەقدىم ئەتكەن جانابى ئاللاھ تائالا بەندىلىرىگە يەنە ئەجرىگە تالىق ئوخشىمىغان تالانت ئىنئام قىلدى. پەيغەمبىرىمىز رەسۇلىلانىڭ ھاياتىدىن كىيىن، ئىسلام ئالىمىدە شۇنىڭدەك سۇلتان ساتۇق بۇغراخاندىن باشلاپ ئىسلامغا كىرگەن تۈرك ئالىمىدە باھادىر خاقانلار، دانا ھۆكۈمالار، قەھرىمان - باتۇرلار، يىتەكچى ئالىملار ھايات سەھنىسىگە چىقىپ ئۈزۈك تىنىنى قوغدىدى، گۈللەندۈردى، مىللىتىنى ئۇيۇشتۇردى، كۈچلەندۈردى. نەزىمان ئەقىلىسىز، نادان، جاھىل ئادەملەر تەختكە چىقتى، شۇزىمان ۋە تەننى كۈلپەت، مىلەتنى غەپلەت باشتى.

يېقىنقى زامان ئۇيغۇر تارىخىدا مۇكەممەل تالانتقا ئىگە بولغان بۈيۈكلىرىمىز دىن بىرى ئىيسا ئالىپ تىكىننىڭ سەپدىشى مۇھەممەت ئەمىن بۇغرا ھەزرەتلىرى ئىدى، ئۇستاز بۇغرا كامالەتكە يەتكەن ئىسلام داموللىسى، يىراقنى كۆرەر سىياسىيىن، ئىقتىدارلىق تارىخ ئالىمى، تەدبىرلىك ھەربىي قوماندان شۇنىڭدەك ئاتاغلىق ئەدىپ ئىدى. يازغۇچى، شائىر - مىللەتنىڭ قىممەتلىك بايلىغىدۇر. ئۇنىڭ ھەربىر جۈملە، مىسراسى ئاتەش بۆلۈپ، ۋە تەن سۆيگۈسىنى يۈرەكلەرگە تۇتاشتۇرىدۇ، ئەگەر ئۇنىڭدا ئىمان ۋە ۋىجدان بولسا، ئۇنىڭ ھەربىر جۈملە، مىسراسى ئۈرۈق بۆلۈپ، پىتىنە چۆللىرىنى ئىناقلىق گۈلزارغا ئايلاندۇرىدۇ، ئەگەر ئۇنىڭدا ئىمان ۋە ۋىجدان بولسا، ئۇنىڭ ھەربىر جۈملە، مىسراسى ئوق بۆلۈپ، مىللەت دۈشمىنى ۋە مىللەت خائىنلىرىنىڭ ئىت يۈرۈكىنى قانغا تولدۇرىدۇ، ئەگەر ئۇنىڭدا ئىمان ۋە ۋىجدان بولسا... مىللەت زەپەر دىن كۈلسە، ئۇنىڭ ھەربىر جۈملە، مىسراسى كۈلىدۇ، مىللەت زۇلۇمدىن زارلىسا ئۇنىڭ ھەربىر جۈملە، مىسراسى قان يىغلايدۇ، ئەگەر ئۇنىڭدا ئىمان ۋە ۋىجدان بولسا.....

ئاتاغلىق ئەدىپ مۇھەممەت ئەمىن بۇغرا ئەنە شۇنداق ئىمانلىق ۋە ۋىجدانلىق يازاردى. ئۇنىڭ «شەرقى تۈركىستان تارىخى»، «يۇرت قەسدىلىرى»، «قۇتلۇق تۈركان ئوپىراسى»، «شەرقى تۈركىستان ھىجرەت مۇجادىلىسى»، «تۈرك يۇرتلىرىدا ئەرەپ ئىسلام ئىتتىپاقى»، «ۋە تەن قايغۇسى» قاتارلىق كىتابلىرى ھەمدە ئالتاي، ئەرك، تۈركىستان، شەرقى تۈركىستان ئاۋازى قاتارلىق گىزىت - ژورناللاردا مەسئۇل تەھرىر بولۇپ ئىلان قىلغان يۈزلەرچە ئەدەبىي ئەسەرلىرى، ماقالىلىرى بولۇپ ئەسەرلىرىدە ئۆزىنىڭ ۋە تەن، مىللەت ئۈچۈن جان پىدا قىلغان دىنىي كۆرسىشى، ھەربىي ئۇرۇشلىرى، سىياسىي مۇجادىلىسى ۋە ھىجرەتتىكى داۋالىرىنىڭ ئۆچمەس كەچۈرمىشلىرى نامايەن بولۇپ تۇرىدۇ.

ئۇنىڭ ئاللاھقا بولغان چەكسىز ئىتىقادى، چوڭقۇر سۆيگۈسى ۋە ئۈمىتى - ئىشەنچى
 ئىرىق يىللىق ئەدبىي ئىجادىيىتىدە مەرۋايىتتەك چاقناپ تۇرىدۇ:
 ياق، ياق، ياق تەڭرىم زۇلۇم ئەتمەس ماڭا،
 ھىچقاچان ھەقسىز زۇلۇم قىلماس ماڭا،
 تۈركىستاننى تەڭرى بىزگە مەڭگۈ ياراتقان،
 تائەزىلدىن ئەبەدىگە ۋە تەن بىزنىڭدۇر.

ئىلاھىم، خالىقىم، رەببىم ماڭا بىر قۇرتۇلۇش بارمۇ؟
 ماڭا رەھىم ئەيلى ئەي رەببىم، يىتەر ئارتۇق بۇ قايغۇلار.

شائىر بۇ غرامەيلى ئۈرۈمچىدە، چوڭاچىنىدە، مەيلى كەشمىردە، دىھلىدە بولسۇن
 مەيلى ئەزەبچە، فارىسچە، مەيلى ئۇيغۇرچە - تۈركچە بولسۇن، مەتبۇئاتلاردا ئىلان
 قىلغان بىر مىڭ تۆرت يۈز مىڭغا يېقىن شىئىرلىرىدا باشتىن - ئاخىرى قىلچە ئىككىلەن-
 مەستىن ئۆزىنىڭ پاك ۋىجدانىنى - ۋە تەن، مىللەت ئۈچۈن بارلىغىنى بىغىشلاشتەك جە -
 سۈررۈھىنى ئىپادىلىدى. ئۇنىڭ ھىندىستاندىن پامىرغا سەپەر قىلغان چاغدىكى ئىچىنىش
 ئىچىدە ئۆتكەن كەچۈرمىشلەر بايان قىلىنغان ئىپىك داستانى، شۇڭا قارىم ناملىق لىرىك
 شىئىرى، بىلۈرمىسى ئەي يىگىت، ۋە تەن بىزنىڭدۇر قاتارلىق شىئىرلىرى خەلقنىڭ قايغۇ
 سى بىلەن قايغۇرۇپ، خەلقنىڭ دەردى بىلەن يىغلايدىغان ئىچكى روھى دۇنياسىنى ئىچىپ
 بەرسە، ئويغان مىللەت، سىلكىن، توپلان مىللەت، قاتارلىق شىئىرلىرى مىللەتنى ھۆرلۈك
 ئازاتلىق، ئەركىنلىك ئۈچۈن كۆرەشكە چاقىرىغان جەڭگىۋار شىئىرلىرىدۇر:

باشىمىزدا ئۇلۇغ مىللەت سەۋداسى،
 جان جىگەرلەر بۇ ۋە تەننىڭ شەيداسى،
 شۇ ئارىمىز ئەركىنلىكنىڭ داۋاسى،
 مىللى بىرلىك دەردىمىزنىڭ راۋاسى،
 توپلان مىللەت توغرا يولدا يۈرەيلى.

ئەي تۈرك ئوغلى ئويغان، سىلكىن چاچراپ تۇرغىن،
 بابالارىڭ قانداق بولسا شۇنداق بولغىن،
 ئىرتىش كەبى دولقۇنلىنىپ قايىناپ تۇرغىن،
 ئەركىنلىكنىڭ يولى ئۈزۈرە قەدەم قويغىن.

شائىر بۇ غرامىللەت دۈشمەنلىرىگە، ۋە تەننى ئاسارەتتە قالدۇرغان باسمىچىلارغا
 قارشى غەزەپ - نەپرەتنى خۇددى لاۋادەك چاچقان قورقما س جەڭچىدۇر:
 توپراغىمدا قايناماققا شەھىدلەرقانى،
 ھاۋاسىدا ياكى رار مەزلۇم مىللەت فىغانى،

ۋە تەنپەرۋەر ئەرلەر بىلەن تولدى زىندانى ،
 ھەر سائىتى بىر قىيامەت شۇئار غوغاسى ،
 سىموم پىلى بولۇپ ئاشتى باھار ھاۋاسى .
 شائىر بۇغرا ئەخلاقى ، پەزىلەتتە كەمتەر ، ئىشتامە سئولىيە تىچان ئىدى :
 مەن ئۇلۇغ يۇرتۇمغا خىزمەت ئەتمەيم ،
 مەن ئەزىز مىللەتكە خىزمەت ئەتمەيم ،
 ئۇلۇغ ۋە تەندىن ئايدىم جانىمنى مەن ،
 مىللەتكە ياخشى غەيرىتىمنى ئەتمەيم .

شائىر بۇغرا ھاياتىنىڭ ئاخىرقى تىنىقلىرىغا قەدەر ئەڭ يۈكسەك ئۈمىتۋارلىق
 روھى بىلەن ياشىدى . ئۇنىڭ شىرىيىتىدە بۇ ئۈمىتۋار ئىشەنچى تولۇپ تاشتى :
 ئۈمىدىم بار ئۇلۇسلار بولغۇسى ھىچ شۈبھە سىزگىزات ،
 خاراپى بولغان ۋە تەنلەر بولغۇسىدۇر يىگىدىن ئاۋات ،
 بۇنى ئىنكار ئىتەر ھەر ماددە چى ئۆز ئەقلىچە ، لىكىن ،
 بۇ ئۈمىدىمگە روھىم ئاتتى ئىمان ھەر چە بادايات ،
 ئەقىللىقلەر مېنى مەجنۇن دىسۇن ، ئەقلىمگە كۈلسۇنلەر .
 شائىرنىڭ كۈتكەن بۇ ئۈمىت نۇرلىرى مانا بۈگۈن چاقناشقا باشلىماقتا .

شائىرنىڭ تۈرلۈك ۋەزىندە ، تۈرلۈك شەكىلدە يىزىلغان شىئىرلىرى تىلىنىڭ رەكادارلىغى
 ئىستىباتىنىڭ ۋاستىلىرىنىڭ موللىقى ، لىرىك ھىسسىياتىنىڭ كۈچلۈكلىكى ۋە تۇراق ، ۋەم
 زىن ، ئاپپىيە لىرىنىڭ مۇكەممەللىكى بىلەن ئۇيغۇر شىرىيىتىدە مەككۇ ئۈتتۈلمايدىغان
 ئەدىبى قىممىتىنى نامايەن قىلغۇسىدۇر .

شائىر مۇھەممەت تىمىن بۇغرا ئۆزىنىڭ يالقۇنلۇق شىئىرلىرىدا ئىپادىلىگىنىدەك ،
 بىر قولىدا قەلەم ، بىر قولىدا ئەلەم تۇتقان ، يىگىتتەك ياشاپ ، يىگىتتەك مىراس قالدۇرغان
 مەككۇ ئۈگىنىشكە ئەرزىيدىغان ياخشى ئۈلگىمىزدۇر .

بۈگۈن بىز ئۇنىڭ كۆرەشچان ھاياتىنى ۋە جەڭگىۋار ئىجادىيىتىنى خاتىرىلىگىنىمىزدە
 ئەجداتلىرىمىزنىڭ مىراسىغا ۋارىسلىق قىلىش ، ۋە تەن ، مىللەت يولىدا جان پىدالىق
 بىلەن كۆرەش قىلىشتەك پۇرچىمىزنى ھىس قىلىشىمىز كىرەك .

جانابى ئاللاھ ، ئۇستازىمىز مۇھەممەت تىمىن ھەزرەتكە جەننەت نەسب ئەتسۇن ،
 ئۇنىڭ مۇراد - ئۈمىتلىرىنى قەلبىمىزگە ئۇرۇق قىلىپ چاچسۇن ،
 ئۇنىڭ ۋە تەن ، مىللەت ئۈچۈن ھاياتىنى تەقدىم قىلىشتەك باتۇرانە روھىنى
 بىزلەرگە مۇنەسەب ئەتسۇن .

شەرقى تۈركىستاننىڭ مىللى ئازاتلىق كۆرسىتىشى

ئىسلامىيەتنىڭ رولى

ئىلىيار شەمسىدىن

مىللەت دىگەن ئورتاق تىل، ئورتاق ئۆرپ - ئادەتكە، مۇئەييەن جۇغراپىيىسى، ئورۇنغا، ھىمس، تۇيغۇ ۋە ھەۋەسلەر ئورتاقلىغىغا ئىگە بولغان ئىنسانلار توپلىمىدىن ئىبارەتتۇر. شۇنىڭ بىلەن بىرلىكتە، دىنمۇ مىللەتلەرنىڭ ئىشلىشىشى ۋە ئىتىقات قىلىشىشى نەتىجىسىدە ئۆرپ - ئادەت ۋە ھىمس، تۇيغۇلىرىغا تەسىر قىلىپ، بىر مىللەتنىڭ مىللەتلىكىنى تىخىمۇ كۈچەيتىشتە مۇھىم رول ئوينىماقتا. مىللەتلەر ئۆزىدىن مەدەنىي بولغان مىللەتلەرنىڭ مەدەنىيىتىنى، تىل - يېزىقىنى قوبۇل قىلىپ، ئۆز مەدەنىيىتىنى، تىل يېزىقىنى ئۇنتۇلۇپ كىتىشى ۋە ئاسمىلاتسىيە بولۇپ كىتىشى مۇمكىن. بۇ ھەقتە ئىنسانلار تارىخىدىن نۇرغۇن مىساللارنى كۆرسۈتۈشكە بولىدۇ. ھەممىمىزگە مەلۇم بولغان خىتايلارنى ئۈچ يۈز يىلغا يېقىن باشقۇرۇپ ئىدارە قىلغان مانجۇ مىللىتىنىڭ ئۆزىدىن بىر ئاز مەدەنىي بولغان خىتاي مىللىتىگە ئاسمىلاتسىيە بولۇپ تارىخ سەھنىسىدىن ئۆچۈرۈلۈپ كىتىشى، ئورتاق ئاسىيانى ئىشغال قىلغان موڭغۇللارنىڭ ئىسلامىيەتنى قوبۇل قىلىشى بىلەن تۈركلەرگە ئاسمىلاتسىيە بولۇپ كىتىشى بىر ھەقىقەتتۇر. مانجۇلارنىڭ تىلى ۋە ئۆرپ - ئادىتى گەرچە خىتاي مىللىتىدىن باشقا بولسىمۇ دىنى ئىتىقاتلىرى يېقىن بولغاچقا خىتايلار بىلەن ئاسانلا تەئەسۇپ كىتەلدى ۋە ئاخىرىدا ئاسمىلاتسىيە بولۇپ كەتتى. ئەمدى چىندىكى ئاتىشىش، مىليون تۈكۈلگەنغا قارىغىدەك بولساق، پۈتۈن خىتاينىڭ ھەرقايسى ئۆلكىلىرىگە تارقىلىپ كەتكەن، تىلى بىر، ئۆرپ - ئادەتلىرى يېقىن بولسىمۇ، لېكىن دىندىكى بىرلا پەرق بىلەن چىن جۇمھۇرىيىتىدىكى ئەللىك ئالتە مىللەتنىڭ بىرى بولغان ۋە ئۆزىنى ئايرىم مىللەت دەپ قوبۇل قىلغۇزغان. ئۇلار بۈگۈن چىننىڭ پۈتۈن شەھەرلىرىدە مۇسۇلمان ئاشخانىلىرى ۋە جامىلىرىنى ئىچىپ ئىسلام ئالىمىنىڭ مۇددىقىتىنى ئۆزىگە قارىتىپ، دۇنياغىمۇ ئۆزىنى تونۇتقان بىر مىللەت ھالىغا كەلدى.

ئەلبەتتە، شەرقى تۈركىستاندا مۇستەقىل ئۇيغۇر ھاكىمىيىتىنىڭ تىكلەنىشى ئالدى بىلەن شەرقى تۈركىستان خەلقىنىڭ مىللىي كىملىكىنى يوقاتماي، مىللىي مەدەنىيىتىنى ۋە دىنىنى قوغدىشىغا باغلىق. بۇ دىگەنلىك بۇ جەھەتلەردە خىتايدىن ئايرىم ئالاھىدىلىكلەرگە ئىگە بولغان مىللەت ئۆزىنىڭ تەقدىرىنى ئۆزى بەلگىلەشنى ئارزۇ قىلىدۇ ۋە بۇ يولدا مۇستەقىللىق كۆرەشلىرىنى داۋاملاشتۇرىدۇ. بىز ئۇيغۇرلارنىڭ ئاسمىلاتسىيە بولۇپ كىتىشىمىزگە ھىچقانداق سەۋەپ يوقتۇر. چۈنكى بىزنىڭ ھازىرقى ۋە تىنچلىقنىڭ ئەھۋالىدىمۇ مەدەنىيەت، مائارىپ جەھەتتە ئۆز ئالدىمىزغا ئىشىنىپ بىر سۈپەتلىك ئىشلىرىمىز يۈرۈشۈر -

غىلى بولمايدۇ. ئۆز تىلىمىزدا گىزىت - ژورناللىرىمىز بار. تولۇق ئورتاھەتتا ئۇنۋىرستىنىڭ بىر قىسىم پاكولتلىرىغىچە دەرسلەر ئانا تىلىمىزدا ئوقۇتۇلدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە خەلق مۇسۇلمان. خەلقىمىزنىڭ دىنى ئىتىقادى بەزىلىرىنىڭ كۈچلۈك، بەزىلىرىنىڭ ئاجىز، بەزىلىرىنىڭ پەقەت ئىشەنمەسلىكى بىر ئوبىكتىپ رىئاللىقتۇر. نىمە بولۇشىدىن قەتئى نەزەر، بىر ئۇيغۇر خىتاي ئاشخانىسىدا تاماق يىمەيدۇ. خىتاي بىلەن توي قىلمايدۇ. قىسمەن ئاز ساندىكى ئىنسانلار بۇ ئومۇمىيلىقنىڭ سىرتىدا، ئومۇمەن، دىنىمىزنىڭ مىللىتىمىزنىڭ ئۆرپ - ئادەتلىرىگە سىڭىپ كىرگەن تەرەپلىرى ئاز ئەمەس. تۈڭگانلار يالغۇز دىنى ئايرىمچىلىقى بىلەن ئۆزىنىڭ مەۋجۇد سېتىمىنى ساقلاپ قالغان يەردە ئۇيغۇرلار دەك تارىخقا مەدەنىيەت تامىغىسىنى ئۇرغان، پۈتۈن جەھەتتىن خىتايىدىن پۈتۈنلەي ئايرىم بولغان بىر مىللەتنىڭ ئىرىپ يوق بولۇشى مۇمكىن ئەمەس دىسەك خاتالاشمايمىز. ئەمما، دىنىمىزدىن ئۇزاقلىشىپ، مەدەنىيەتتە خىتاي ياكى روس بىلەن ئوخشاش ئەھۋالغا كىلىپ قالساق ئاستا - ئاستا ھاكىم بولغان مىللەتنىڭ مەدەنىيىتى بىزنى ئىرىتىۋېتىشى ئىھتىماللىغىنى يوق دىيەلمەيمىز. بىز روس خىتاي، ھىندى قاتارلىق ئۈچ چوڭ مىللەتنىڭ ئارىسىدا قالغان بىر مىللەت. بىز مەدەنىيەت جەھەتتە ئۆز كىملىگىمىزنى مۇھاپىزەت قىلىمىز دەيدىكەنمىز، ئۇلۇق ۋەھەق دىنىمىز ئىسلامغا ساھىپ چىقىشىمىز شەرت. مىللەتنىڭ بارلىغىنى قوغداش دىمەك مۇستەقىللىغىمىز ئۈچۈن ئىلىپ بىرىلغان مەدەنىيەت ئۇرۇشىدىن ئىبارەت.

بىز شەرقى تۈركىستان خەلقىنى كوممۇنىستىك خىتاي تاجاۋۇزچىلىرى قىرىق توققۇزىنچى يىلى مۇستەملىكە قىلىۋالغاندىن بۇيان، زىيالىلىرىمىزنى ۋە ئىگىلىك باشقۇرغۇچىلىرىمىزنى تۈرلۈك باھانە، سەۋەپلەر بىلەن يوق قىلىشقا كىرىشتى. بۇنىڭدىكى مەخسەت مىللەتنىڭ مەدەنىيىتى ۋە مىللى ئىگىلىگىنى ئۆزىگە يېقىنلاشتۇرۇش. مەكتەپلەردە، ئىدارە، جەمئىيەت - لەردە داۋاملىق سىياسى ئوڭۇنۇشلەرنى ئىلىپ بىرىپ، دىنىمىزنىڭ تەرغىپ قىلىپ خەلقىمىزنى ئەخلاقى جەھەتتىن چوڭقۇرۇپ، ئىدىيەمىزنى مۇستەملىكە قىلىشقا ئۇرۇندى. بۇ جەھەتتە مەلۇم دەرىجىدە ئۆز مەخسەتگە يەتتى. مەسىلەن بىر مۇسۇلمان مىللەتنىڭ ئەۋلادىنى ھاراق ئىچىشكە، زەھەرلىك چىكىملىك چىكىشكە، ھەرتۈرلۈك ھاياسىزلىقلارنى قىلىشتىن قورقمايدىغان ھالغا كەلتۈرۈندى. ھازىر خەلقىمىزنىڭ پۈتۈن ھوزۇرىنىڭ بۇزۇلۇشىنىڭ تۈپ سەۋەپلىرىنىڭ بىرى مۇستەملىكە ئىكەنلىگىمىز بولسا، يەنە بىرى ئىسلامى ئىتىقادىمىزدىن ئۇزاقلىشىپ كەتكەنلىگىمىزدىن دەپ قاراش خاتا ئەمەس. شۇڭلاشقا ھازىرقى شەرقى تۈركىستان خەلقىنىڭ دىنى ئۇيغۇنۇشى خىتاي دائىرىلىرىنى قاتتىق ئالاقىزادە قىلىۋاتىدۇ. ئىلىدا ياشلارنىڭ ئەنئەنىۋى مەشرەپ ئويونىنى قانات يايدۇرۇپ، ياشلارنى ھاراقىتىن، زەھەرلىك چىكىملىكتىن ئۇزاقلاشتۇرۇش ۋە چەكلەش ئارقىلىق مىڭلارچە ياشلارنى خاتا يولدىن توسىغان بۇ مىللەتپەرۋەرلىك ھەرىكىتىنى خىتاي دائىرىلىرىنىڭ توسۇشى ۋە چەكلەشى خىتايلىرىنىڭ ئەقەدەر زەھەر ۋە قارارنىيەتلىك ئىكەنلىگىنى كۆرسۈتۈپ بىرىدۇ. بۇ يىل ئون تۆتىنچى ئاۋغۇست

كرنى غولجا شەھەر باشلىغى تىلمو زور نو تۇتقىدا : ئىلى «ياشلار مەشرىپى دىنى تۇس ئالغان
 دىگەن ئىبارىلەرنى خۇددى جىنايەتتەك ئوتتۇرىغا قويۇشى ، دىنغا يىقىنلاشقان مىللەتنىڭ
 خىتاي ئۇچۇن خەتەرلىك ئىكەنلىكىنى خىتاي دائىرىلىرىمۇ تونۇپ يەتتى دىگەن گەپ .
 مۇستەقىللىغىنى ئارزۇ قىلغان بىر مىللەتنىڭ مىللى ئىنقىلابىدا پۈتۈن خەلق تەرىپىدىن
 قوبۇل قىلىنغان يىتەكچى ئىدىيەنىڭ بولۇشى شەرت . بىزنىڭ داۋايىمىزغا چىن كۆڭلىمىزدىن
 ئىشىنىشىمىزنى ۋە ۋەتەن ، مىللەت داۋاسىنى ھەممىدىن ئۈستۈن كۆرىشىمىزنى قۇۋۋەتلەندۈر-
 رىدىغان يىتەكچى ئىدىيە ئىلاھى نىزام قۇرئاندىن كىلىدۇ . چۈنكى خەلقىمىز مۇسۇلمان . كۆ-
 رەش نىزامى ئىسلامى چۈشەنچىگە ئىگە بولمىغان مۇجادىلىنىڭ جۇش ئۇرۇپ قانات يىيىشى
 تەس . مۇستافا كامال پاشانىڭ شۇنداق بىر سۆزى بار : « پۈتۈن مەدەنىي تومۇرۇڭدىكى ئىسىل
 قاندىن ئىزلە » ئۇنىڭ ئۇچۇن پۈتۈن ھەرىكىتىمىزنىڭ مىللى بولۇشى داۋايىمىز ئۇچۇن ئىنتا-
 يىدىن چوڭ ئەھمىيەتكە ئىگە . ئىتىقات بىلەن قۇۋۋەتلەنگەن ئىرادىنىڭ مۇستەھكەم بولۇشىغا ئى-
 شىنىمەن . يەھۇدى مىللىتىنىڭ ئىسرائىلىيە داۋاسىغا كۆز يۈگۈرتكىدەك بولساق ، تەۋراتتا
 شۇنداق دىيىلگەن : « تەڭرى بىر كۈنى ئىبراھىم پەيغەمبەرگە ، "قەبىلەڭنى ئال ، ئاتىلىرىڭنىڭ
 ئۆيىنى تاشلا ، مەن ساڭا كۆسەتكەن مەملىكەتكە كەت . ئۇ يەردە مەن سىنىڭ قەبىلەڭنى ئۇلۇق بىر
 مىللەت قىلىمەن " دەپ ئۇقتۇرىدىكەن ، شۇنىڭ بىلەن ئىبرائىل تەرىقات دەرياسىدىن ئۆتۈپ ،
 پەلەستىننىڭ يەرلىشىدىكەن . " ۋەدە قىلىنغان زىمىنغا " . يەھۇدىلار بۇندىن ئون نەچچە ئەسىر
 بۇرۇن بۇ " ۋەدە قىلىنغان زىمىن " دىن قوغلانغان ۋە دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىغا تىرىقتەك
 چىچىلىپ كەتكەن بولسىمۇ ، تەۋراتقا بولغان ئىتىقادى ۋە ساداقىتى بىلەن ، تىلىنى ئۇنتۇپ
 قالغان بولسىمۇ ، دىنىنى ئۇنتۇماي ئۆزىنىڭ يەھۇدى كىملىكىنى ساقلاپ كەلدى . ئىلگىرى
 پەلەستىندە يەھۇدىلەر يوق ئىدى . پەلەستىن ئۇزۇماننىڭ ئەڭ كۈچلۈك دولىتى ئوسمان ئىمپې-
 رىيىسىنىڭ قولىدا ئىدى ، مۇشۇنداق بىر ۋەزىيەتتە ئۇمىتسىز ئەمەلىي ئەسىرلەر چەسەۋرى
 تاقەت بىلەن كۆرەش قىلغاچقا ، ئۇلار بۇنىمە تەك مۇيەسسەر بولالدى . بىزنىڭ ھازىرقى ئەھ-
 ۋالىمىز يەھۇدىلارنىڭ ئۆتمۈشىگە قارىغاندا كۆپ ياخشى . قۇرئاندا : " ئاللاھ زالىملارنى سۆي-
 مەيدۇ " ، " ئاللاھ ھەرزىمان مەزلۇملارنىڭ ياردەمچىسى " ، " سىز ئۆزىڭمۇ ئۆزىڭمۇ رەت-
 مىسىڭىز ، ئاللاھ سىزنى ئۆزىڭمۇ رەتەيدۇ " ، " جاھالتقا سەبىر بىلەن تەييارلىق قىلىڭلار " ، " ز-
 لىلار يوق بولۇشقا مەھكۇمدۇر " دىگەن ئايەتلەر بىزگە بۈيۈك ئۈمىد بىرىدۇ . ئىلىم چىندە
 بولسا بىرىپ ئۆگىنىڭ " ، " مۇسۇلماننىڭ قىز-ئەر كىيىمى ئىلىم ئۆگەنمەك پەرزدۇر " دىگەن
 ھەدىس شەرىفىلەر بىز مۇسۇلمانلارنىڭ ئەخلاقى ۋە پەن-تەخنىكىدا كۈچىيىشىمىزگە يول كۆر-
 سۈتۈپ بىرىدۇ . ئىنسانىيەتكە ھوزۇر بىغىشلايدىغان ، توغرا يولنى كۆرسۈتۈپ بىرىدىغان
 دىنىمىزغا ئەھمىيەت بىرىشىمىز ۋە ساھىپ چىقىشىمىز قۇتۇلۇشىمىز ئۇچۇن مۇھىم ئەھمى-
 يەتكە ئىكەن . دەپ قارايمەن . سۆزۈمنىڭ ئاخىرىدا پۈتۈن شەرقى تۈركىستان خەلقىگە ئاللاھتىن
 جاسارەت ، شەھىتىلىرىمىزگە رەھمەت تىلەيمەن .

بۈيۈك مۇجاھىت، دۆلەت ئادىمى، ئاتاغلىق تارىخچى، يازغۇچى

مۇھەممەت تىمىن بۇغرا ھەزرەتتىم

ۋاپاتىنىڭ ئوتتۇز يىللىغى ئىستانبۇلدا خاتىرىلەندى

شەرقى تۈركىستان خەلقىنىڭ ئىنقىلابى رەھبىرى، قەھرىمان كۆرەشچى، تالانتلىق تارىخچى، ئىسلام ئالىمى، جەڭگىۋار ئەدەبىي مۇھەممەت تىمىن بۇغرا ۋاپاتىنىڭ ئوتتۇز يىللىغى مۇناسىۋىتى بىلەن 1995-يىلى 6 - ئاينىڭ 11- كۈنى ئىستانبۇلنىڭ مەركىزى رايونى شاھزادە باشى جامىئەسىنىڭ يېنىدىكى شەرقى تۈركىستان مەدەنىيەت مەركىزى ئىدارىسىنىڭ مەيدانىدا مەۋلوت، نەزىر ۋە خاتىرىلەش يىغىنى ئىچىلدى. شەرقى تۈركىستان ۋە خېلى ئوقۇغۇچىلار بىرلىكى تەرىپىدىن ئۇيۇشتۇرۇلغان بۇ يىغىنغا مۇھەممەت تىمىن بۇغرا نىڭ كۆرەش سەپدىشى ئىيسا ئالپتىكىن، شەرقى تۈركىستان ۋە خېلىنىڭ باشلىقى گىنىرال مەھمەت رىزا بىكىن، تۈرك دۇنياسىنىڭ ئاتاغلىق ئالىم-سىياسىي ئىشلەپچىقىرىشى، بۇغرا نىڭ ئۇرۇق-تۇغقانلىرى، ئىستانبۇل، ئەنقارا، قەيسەردىكى شەرقى تۈركىستانلىق قىرىنداشلار ۋە ئوقۇغۇچىلار قاتناشتى. يىغىن باشلىنىشى بىلەن ئالىمغا ئاتا پۇتۇلغان مەۋلوتتىن كېيىنكى تەسىرلىك دۇئا قىلىندى. يىغىندا ئىيسا ئالپتىكىن، م. رىزا بىكىن، پىروفىسسور دۆكتور مەھمەت ساراي، خىزىر غەيرەتۇللا، مەھمەت تاجاتتۇرك، زوھورىددىن تۈركىستانى قاتارلىقلار مۇھىم سۆز قىلدى. يۈنۈس بۇغرا ياقۇپ بۇغرا، ھامىد كۆكتۈرك، دولقۇن ئىيسا قاتارلىق ۋەكىللەر ۋە ئوقۇغۇچىلار مۇھەممەت تىمىن بۇغرا نىڭ كەچۈرمىشى، جەڭگىۋار ھاياتى، كۆرەش پائالىيەتلىرى، تارىخ ۋە ئەدەبىيات ساھاسىدە يازغان ئىجادىيەتلىرى ئۈستىدە ھازىرلىغان ئىلمىي ماقالىلەرنى ئوقۇپ ئۆتتى. يىغىن قاتناشقانلىرى مۇھەممەت تىمىن بۇغرا نىڭ تەننىڭ ئازاتلىقى، مىللەتنىڭ مۇستەقىللىغى ئۈچۈن ۋە تەن دەۋە مۇھاجىرەتتە نۇرغۇنكە ھىمىيەتلىك كۆرەشلىرىنى ئىلىپ بارغانلىغىنى، قىممەتلىك ئەسەرلەرنى يېزىپ قالدۇرغانلىقىنى ئەسلىپ ئۆتكەندىن كېيىن، ئۇنىڭ ۋە تەن ئۈچۈن بارلىغىنى بىغىشلاشتەك پىداكار روھىغا ۋارىسلىق قىلىپ شەرقى تۈركىستاننى كوممۇنىست خىتايلىرىنىڭ زۇلۈمىدىن قۇتۇلدۇرۇش يولىدا ئاخىرغىچە كۆرەش قىلىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈشتى. يىغىن ئاخىرىدا بارلىق قاتناشقانلىرىغا نەزىر تامىقى بېرىلدى.

M.Emin Buğra son yolculuğuna uğurlanırken.(17 Haziran 1965 Ankara)

مەھمەت ئەمىن بۇغرا نىڭ ئاخىرە تەكە سەپىرىدە بىر كۆرۈنۈش

Merhum M.E.Buğra Kabir'e konurken(Ankara-Cebeci Mezarlığı)

مەھمەت ئەمىن بۇغرا نىڭ قەۋرىسى ئالدىدا .

Hindistan'da toplanan Asya-Afrika Konferansında İ.Y.Alptekin ile(1960)
مەھمەت ئەمىن بوغرا ھىندىستاندا ئىنچىلىغان ئاسىيا - ئافرىكا خەلقئارايىنمىدا .

Mehmet Emin Buğra Son Günlerinde (Ankara 1964)
مەھمەت ئەمىن بوغرا ھاياتىنىڭ ئاخىرقى مەزگىللىرىدە .

M.E.Buğra ve İ.Y.Alptekin Bandung Konferansına giderlerken.(1955)

مەھمە تەشەببۇس بۇغرا ھىندونۇزىيە باندۇكۇدبىكى خەلقئارا يىغىنىدا.

Bağdat Konfransında İ.Y.Alptekin ile birlikte (1958)

مەھمە تەشەببۇس بۇغرا باغداتتىكى خەلقئارا يىغىنىدا.

M.E.Buğra ve İ.Y.Alptekin Ankara'da Milliyetçiler Derneği Üyeleri ile(1951)

مەھمەت ئىككىمىن بۇغرا تۇركىيىدە تۇرك مىللەتچىلىرى چە مىمىتى تەرىپىدىن قارشى ئىلىندى .

M.E.Buğra ve İ.Y.Alptekin H.S. Tanrıöver ile Milliyetçiler Derneğinde(1952)

مەھمەت ئىككىمىن بۇغرا (بىرىنچى نومۇر) تۇركىيىدە زىيالىلار تەرىپىدىن قارشى ئىلىندى .

M.E.Buğra Said Şamil(Ş.Şamil'in Torunu) ile birlikte (Mısır 1952)

مەھمەت ئىشمىن بوغرا قاھىرە دە سەپىت شامىل بىلەن بىللە

M.E. Buğra ve İ.Y.Alptekin İstanbul'da Karşılırken.(1952)

مەھمەت ئىشمىن بوغرا ۋە ئىيسا ئالمپتىكىنلەر ئىستانبۇلدا قارشىلاندى

Mehmet Emin Buğra ve diğەر Liderler bir arada(Ürümچی 1946)

مەھمەت ئەمىن بۇغرا (ئورتا ئۆلكىدىن تۆتىنچى كىشى) ئۈرۈمچىدە رەھبەرلەر بىلەن بىللە

M. E . Buğra Doğu Türkistanlı Mültecilerle bir arada(Keşmir 1950)

مەھمەت ئەمىن بۇغرا كەشمىردە شەرقىي تۈركىستانلىق كۆچمەنلەر بىلەن بىللە.

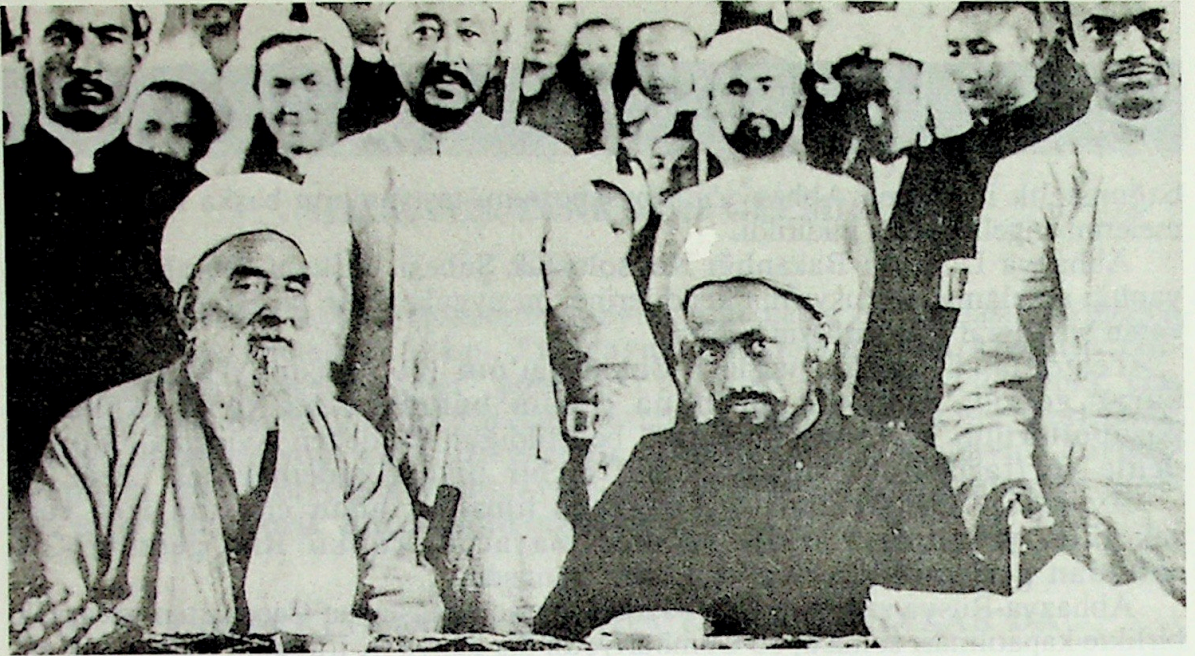
Emir Abdullah BUĞRA
Nisan 1934'te Yarkent'te
şehit edilmiştir.

Emir Nurmuhammed BUĞRA
Nisan 1934'te Yenihisar'da
şehit edilmiştir.

مەھمەت تىنچىمىن بۇغرا نىڭ ئىنىسى ئەمىر ئابدۇللاھ بۇغرا يار كەنتتە شەھىد بولغان .
مەھمەت تىنچىمىن بۇغرا نىڭ ئىنىسى ئەمىر نۇرمۇھەممەت جان بۇغرا يىكساردا شەھىد بولغان .

Türk Mücahitler bir akında görölüyor.(1932 yılı)
شەرقى تۈركىستان مۇجاھىدلىرى ھۇجۇمغا ئۆتمەكتە

Mehmet Emin Buğra Hoten Emirleri ve Ülemaları ile (1933 yılı)
مه همه تشکمن بوغرا خوتن نه سرلسرى وه ئولمالسرى بىلن بىلن .

Hoten Mücahit Birlikleri bir resmi geçitte (1932 yılı)
خوتن قىسىملىرى نه سىمىرى پاراتتىن ئۆتمەكتە .

Liderimiz Sayın İsa Yusuf Alptekin Dava Arkadaşı M.E. Buğra'yı Anlatırken.

لیدەر رىمىز ئىيسا ئالپتەكىن خاتىرلەش يىغىنىدا سۆز قىلماقتا

UYUK MUCAHİT, TARİHÇİ-YAZAR
MET EMİN BUĞRA'nın
İNİN 30. YILINI ANMA TOPLANTISI
 11-HAZİRAN 1995 İSTANBUL

D. Türkistan Vakfı Başkanı Em. Gn. M.R. Bekin Açış Konuşmasını yaparken.

ۋە خېسىمىز باشلىقى مەھمەت رىزا بېكىن خاتىرلەش يىغىنىدا سۆز قىلماقتا

DOĞU TÜRKİSTAN'IN SESİ

(Mehmet Emin Buğra Özel Sayısı)
3 Aylık İlim ve Kültür Dergisi
Doğu Türkistan Araştırma Merkezi
Ekim-1995 Sayı:46 Yıl : 12
Baskı Tarihi Aralık 1995

Kurucusu

İSA YUSUF ALPTEKİN

İmtiyaz sahibi

Doğu Türkistan Vakfı adına

M.RIZA BEKİN

Doğu Türkistan Vakfı Başkanı

Yazı İşleri Müdürü

HAMİT GÖKTÜRK

Türk Lehçeleri Sorumlusu

Doç.A.BAKİ İLTEBİR

Yayın Kurulu

Prof.Dr.Mehmet Saray

Dr.M.Yakup Buğra

Doç.Dr.S.Mahmut Kaşgarlı

Hamit Göktürk

Doç.A.Baki İltebir

Dolkun Yavcı

Kokboru Tanrıdağlı

Dizgi

Aynur Türkistanlı

Baskı

Zafer Matbaası

Cilt

Kardeşler Ciltlevi

Abone Şartları

Yurt içi (Yıllık) : 300.000 TL.

Yurt dışı : 25 \$ 50 DM.

Aboneler için Banka Hesap No :

AKBANK Yusufpaşa Şb. 46452 (832-6)

İdare Yeri

Millet Cad. Küçüksaray Apt. No : 26/3

34270 Aksaray-İstanbul TÜRKİYE

TEL : (212) 521 60 02 534 80 67

FAKS : (212) 534 80 67

Dergide yayınlanan yazılardaki görüşler yazarına aittir. Doğu Türkistan Vakfını bağlanamaz.

Yazılar kaynak belirtilerek kullanılabilir.

İÇİNDEKİLER

Doğu Türkistan Milli Mücadelesi Liderlerinden Büyük Mücahit Devlet Adamı, Tarihçi, Yazar Mehmet Emin Buğra'yı Vefatının 30. Yılında Anma Toplantısı Protokol Konuşmaları	
Açış Konuşması Em.Gn.M.Rıza Bekin..1	
(Doğu Türkistan Vakfı Başkanı)	
<u>Protokol Konuşmaları</u>	
1- İsa Yusuf Alptekin.....3	
(Doğu Türkistan Hükümeti Sabık Genel Sekreteri)	
2- Prof.Dr. Mehmet Saray.....4	
(Istanbul Üniv.Ed.Fak.Öğr.Üyesi)	
3-HızırBek Gayretullah.....5	
(Doğu Türkistan Göçmenler Derneği Genel Sekreteri)	
4- Mehmet Cantürk.....6	
(Kayseri-Doğu Türkistan Kültür ve Dayanışma Derneği Başkanı)	
5- Mehmet Emin Buğra.....7	
Doğu Türkistan Bağımsızlık Mücadelesi Bitti Mi ?	
6- M.Yunus Buğra.....10	
Mehmet Emin Buğra'nın Mücadele Hayatı'ndan Örnekler	
7- Dr.M.Yakup Buğra.....15	
Mehmet Emin Buğra'nın Doğu Türkistan'daki Mücadelesi	
8- Hamit Göktürk.....22	
Mehmet Emin Buğra'nın Yurt Dışındaki Mücadelesi	
9-Bilge Tigin.....27	
Mehmet Emin Buğra'nın Edebi Kişiliği	
10-Nuraniye Hidayet.....31	
Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti Dönemindeki Eğitim Durumu	
11-İliyar Şemsettin.....35	
Doğu Türkistan Bengü Bizimidir	
12- Dolkun İsa.....39	
Üç Efendiler ve Onların Doğu Türkistan Demokratik Gençler Hareketindeki Etkisi	
13- Abdurreşit Abdulhamit.....43	
Doğu Türkistan'ın Bağımsızlığı İçin Muhacerettekiler Neler Yapabiliriz ?	
14- Belgeler.....47	
15- Türk Dünyasından Haberler.....66	

DOĞU TÜRKİSTAN MİLLİ MÜCADELESİ LİDERLERİNDEN, BÜYÜK MÜCAHİT, DEVLET ADAMI, TARİHÇİ VE YAZAR MEHMET EMİN BUĞRA'NIN VEFATININ 30. YILINI ANMA TOPLANTISI PROTOKOL KONUŞMALARI

AÇIŞ KONUŞMASI

**EM.GEN.MEHMET RIZA
BEKİN**
(Doğu Türkistan Vakfı
Başkanı)

Aziz misafirler, muhterem hemşerilerim, sevgili öğreniler.

Hepinizi saygı ve sevgi ile selamlıyorum.

Bugün, bütün Doğu Türkistanlıların iştiraki ile yapılan Büyük Mühit Mehmet Emin Buğra'nın vefatının 30. yılını anmak için buraya toplanmış bulunuyoruz. Türkiye'ye yeni gelen öğreniler bir aydan beri çaba safettiler ve girişimde bulundular. Bu toplantıyı nerede yapalım? İstanbul'da mı yapalım? Ankara'da mı yapalım? diye sorular. Biz de bunu İstanbul'da yapın. Çünkü Mehmet Emin Buğra'nın dava arkadaşı Sayın İsa Yusuf Alptekin bey İstanbul'dadır. Doğu Türkistanlıların büyük bir kısmı da İstanbul'dadır. Ayrıca, bu vesile ile bu kültür merkezimizi de tanıtmış oluruz.

Biz de elimizden geldiğine size yar-

dımcı oluruz dedim.

Biraz sonra burada tebliğ sunacak arkadaşlar merhumu çeşitli yönleri ile sizlere aktaracaklardır.

Ben Mehmet Emin Buğra'nın yanında yetişen, 5 yaşından beri ondan feyiz almış biri olarak bazı hatırlarımı sizlere aktarmak istiyorum.

Biz Türkiye'ye nasıl geldik? Mehmet Emin Buğra Kabil'e geldikten sonra, bizim başımıza gelen bütün felaketlerin cehaletten ve bilimsizlikten olduğuna inanıyordu. Bunu bütün konuşmalarında söyler ve isbat ederdi. Mali imkanları çok kısıtlı olarak yarı sürgün bir hayat yaşamasına rağmen 8 Doğu Türkistanlı öğrenciyi Hindistan'dan Afganistan'a getirdi. Bizleri oraya topladı ve okullara yerleştirdi. Mali imkanları çok azdı. Kabil'de ilkokula gidenlerin başında ben vardım. Mehmet Emin Buğra'ya yardım etmek isteyen yabancı ülkeler vardı. Bunlar bu 8 öğrenciyi duyunca öğrencilerin bütün masrafları bize aittir. Bunları ülkemize götürelim ve orada yetiştirelim diye teklifte bulundular.

Mehmet Emin Buğra'nın (Hazretim'in) bunlara cevabı şu oldu; "Bu öğrenciler Doğu Türkistan'ın kurtuluşu ve geleceği için birer hazinedir. Ben bunları altın gibi saklıyorum. Bu öğrenciler an-

cak ve ancak Türkiye'de okuyacak ve orada yetişecektir. Özellikle bunları askeri okullarda okutacağız. Bunlar bizim yaptığımız hataları yapmayacak" dedi.

Bunun üzerine söz konusu teklifi yapan devlet'in yetkilisi öğrencilerin en büyüğü olmam itibarı ile bana bir saat hediye etti ve şunları söyledi; "Siz bu çocukları büyük bir gaye için yetiştiriyorsunuz. Yolumuz açık olsun" dedi. Bu yetkili halen Japonya'da yaşayan ve sonra müslüman olan bir bilgin Abdulkerim Sayto'dur.

Bu toplantının Hazretim'in çok sevdiği ve güvendiği istikbalî onlara emanet etmek istediği gençler tarafından tertiplenmiş olması bizim için ayrı bir önem taşımaktadır. Bu toplantının düzenlenmesinde öncü olan genç öğrencilerimizi sevgi ile kucaklıyorum.

Kayseri'den, İzmir'den, Ankara'dan ve diğer uzak, yakın bölgelerden gelerek bu toplantıya iştirak eden hemşerilerimize ve misafirlerimize çok teşekkür ederim. İnşallah Merhumun ruhu şad olmuştur. Çünkü şimdi Türkiye'de bir çok öğrenci öğrenim görmektedir. Bir kısmı ise gelmek üzeredir. Hazretim öğrencilerin yetişmesine çok önem verirdi. Bu konuda T.C devletimize de çok minnettarız. Öğrencilerimiz yerleştirilmesinde bizlere çok yardımcı olan ve destek veren ve halen aramızda bulunan Vakfımız Yönetim Kurulu üyesi değerli Hocamız Prof..Dr. Sayın Mehmet Saray'a huzurunuzda teşekkür ediyorum.

Merhum Mehmet Emin Buğra'yı vefatının 30. yılında bir kere daha minnet ve şükranla yadediyor, hepimize saygı ve sevgilerimi sunuyorum.

İSA YUSUF ALPTEKİN

(Doğu Türkistan Hükümeti Sabık Genel Sekreteri)

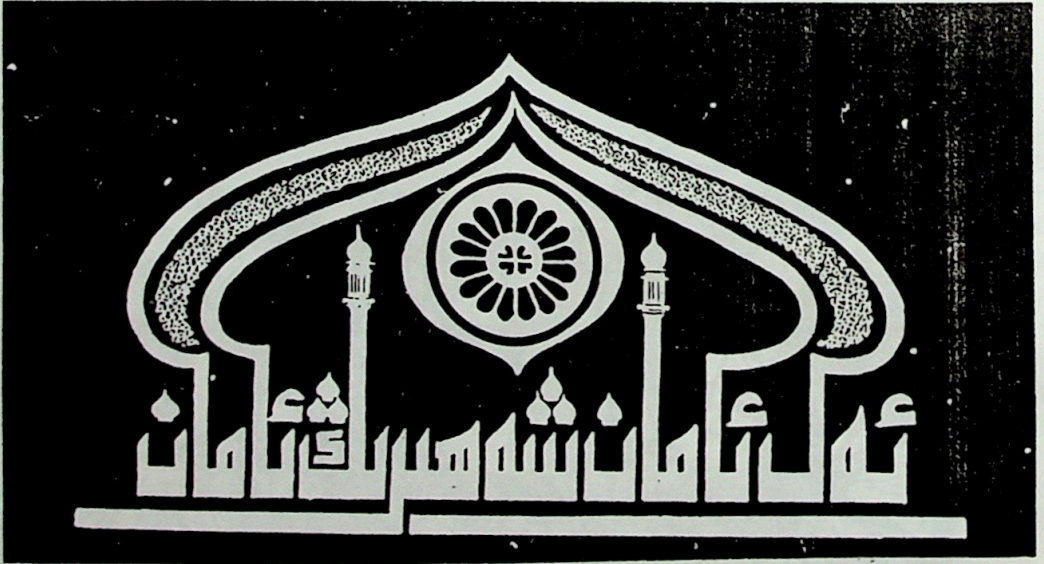
Köp Muhterem İlim adamlarımız, değerli Türkistan dostları, dış Türk hayırhahları, basınımızın değerli mensupları hepinizi sevgi ile selamlıyorum.

Çok sevdiğim Doğu Türkistan'ın büyük Mücahit ve Devlet adamı ve benim 30 yıllık Mücadele arkadaşım Merhum Mehmet Emin Buğra beyefendinin 30. ölüm yılı münasebeti ile tertip edilen bu anma toplantısına işti-

rak ederek sizlerle görüşmek ve hasbihal etme imkanına eriştiğim için çok bahtiyarım.

Bu anma toplantısını tertip edenlere çok teşekkür ederim

Merhum Mehmet Emin Buğra ile uzun bir mücadele devresi geçirdik. Çin'deki siyasi mücadelede beraber olduk. Doğu Türkistan'da kurulan Eyalet Hükümeti'nde Hükümet üyeleri olarak birlikte milletimize ve yurdumuza hizmet etmeye çalıştık. Daha sonra muhaceret hayatımızdaki bütün faaliyetlerde fikirbirliği, gönülbirliği ve işbirliği içinde bulunduk. Kendisi büyük bir Mücahit ve samimi bir dosttu. Kendisini minnet ve şükran ile bir kere daha anıyorum. Rahmet ve mağfiret diliyorum. Hepinize sevgiler sunuyorum.

PROF.DR.MEHMET SARAY

(Doğu Türkistan Vakfı Yönetim Kurulu ve İst.Ün. Ed.Fak.Öğretim Üyesi)

Doğu Türkistan Lideri Sayın İsa Yusuf Alptekin, değerli misafirler, aziz Doğu Türkistanlılar.

Merhum Mehmet Emin Buğra'nın vefatının 30. yıldönümü münasebeti ile tertip edilen bu toplantının onun çok sevdiği gençler tarafından düzenlenmiş olması bizleri çok ümitlendiriyor. Bu davaya inanan dostlarımızın bir kısmı buradadır. Biz yıllardan beri bu dava hakkında bir çok önerilerde ve tavsiyelerde bulunuyoruz. Ama işlerin arkası bir türlü gelmiyor.

Ben şöyle düşünüyorum ; Şayet Merhum Mehmet Emin Buğra ve Sayın İsa Yusuf Alptekin olmasa idi ve en son 10-15 yıldan beri buraya gelip bu bayrağı eline alarak yürütmekte olan sevgili ağabeyim Rıza Bekin Paşa olmasa idi, bu dava ne olurdu ?

İsa beyin verdiği emek ve mücadele tarihe mal olmuştur. İnşallah yazdığım Doğu Türkistan Tarihi'nin son cildinde bu hususu teferruatı ile anlatacağım. Rahmetli Mehmet Emin Buğra'nın emekleride tarihe mal olmuştur.

Bizim bunlar gibi onlarca mücahit insanımız var. Bunların verdiği mücadeleyi yürütecek, devam ettirecek nice değerler içimizde mevcuttur.

Ben hafta içinde Ankara'da çalışıyorum. Hafta sonunda İstanbul'a dönüyorum. Aynı şekilde 80 yaşındaki Türk Generali Mehmet Rıza Bekin paşa aynı şekilde Ankara ile İstanbul

arasında mekik dokuyor. Bunlar kolay iş değildir. Dikkatinizi çekerim.

Doğu Türkistan davası hepimizin davasıdır. Sayın İsa Yusuf Alptekin ve Merhum Mehmet Emin Buğra ve diğer büyüklerimizin çapında bu mücadeleyi yürütmek mümkün olmayabilir. Belki de mümkün olur. Şayet bu davaya yürekten sarılırsak mümkün olur. Ben buna inanıyorum. Yeterki bu davaya yürekten inanalım. Çin Seddini inkar etmek mümkün değilse binlerce yıllık Doğu Türkistan'ın varlığını inkar etmek de mümkün değildir. Hakikatı dile getirdiğimiz için Çinliler bizi sevmeyebilirler. Yalnız biz davadan yılacak insanlar değiliz.

Merhum Hazretim'in ABD. Cumhurbaşkanı D.Eisenhaver'a yazdığı mektupla gelen cevabı okudum Nükleer denemelerden söz ediyor. Çinliler o günlerde nükleer denemeleri başlattı hala devam ettiriyorlar.

Geçen hafta Türk dünyası Üniversite Rektörlerini Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'te topladık. Kardeş Üniversiteler arasında işbirliği imkanlarını konuşup tartıştık. Bu sırada Kızıl Çin Doğu Türkistan'da nükleer deneme yaptı. Kırgız kardeşlerimiz bundan son derece rahatsız oldular. Bu insafsız Hitaylar hala utanmadan sıkılmadan bu denemeleri yapıyor. Kötü sonuçları bizim halkımızı rahatsız ediyor dediler.

Şimdi Doğu Türkistan'da bu bombanın patladığı yerlerin yakınlıklarında yaşayan kardeşlerimizi düşünelim !

Ruslar yıllardan beri Kazakistan'da atom denemeleri yaptı. Ne kadar Kazak kardeşimiz orada hayatını kaybetti? Ne kadar insan sakatlandı? hiç bilinmiyor. İşin acısı oraya insan da sok-muyor. Şimdi korkuyorum, Doğu

Türkistan'da kalan kardeşlerimize böyle bir belayı getiriyor. Ne kadar insanımız oralarda ölüyor, ölecek. Ne kadar insan sakat kalıyor o da belli değildir.

Biz işte bunu protesto edelim. Bu ise tamamen insan hakları meselesidir. Doğu Türkistan'da öz vatanında açılan fabrikalarda Türkler çalışmıyor, çalışma hakkı ellerinden alınmıştır.

HIZIRBEK GAYRETULLAH (Doğu Türkistan Göçmenler Derneği Gen. Sekreteri)

Muhterem hemşehrilerim, Doğu Türkistan Dostları ve dava arkadaşlarım.

Benden önceki konuşmacıların da kaydettiği gibi bir millet geçmişinde, tarihinde kendisine hizmet edenleri anmazsa, saymazsa, onların hatıralarına sadık kalmazsa o milletin yaşaması ve ayakta kalması tehlikededir. Osmanlı İmparatorluğunun 623 yıl gibi uzun süre ayakta kalması geçmişine bağlı kalması, geçmiş büyüklerine saygı göstermesi ve onları rahmet ve minnetle anması ile ancak mümkün olabilmıştır.

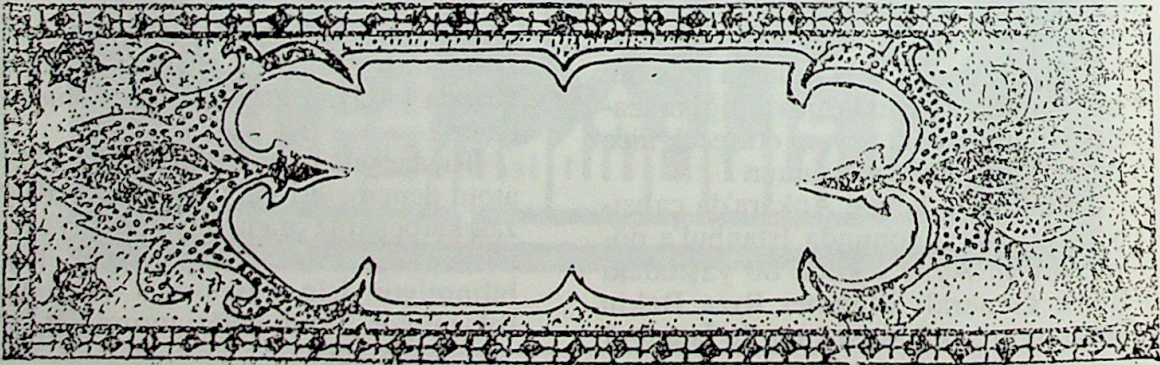
Gençlerimizi nereden olursa olsun iyi yetiştirelim. Doğu Türkistan davasını dünyanın her tarafına taşıyalım. Derdini anlatamayan derman bulamaz. Biz bu davanın zeminini hazırlamaz isek başkaları yapmıyor. Yapmak zorundan da değildir. Kendi işimizi kendimiz görmeliyiz.

Hepinizi saygı ile selamlıyorum.

Merhum Mehmet Emin Buğra'nın hatırası ve hizmetleri bizleri bir araya getirdi. Muhterem Hocam Prof.Dr. Mehmet Saray beyin dediği gibi biz Doğu Türkistanlılar çok çirkin bir hadise ile karşı karşıyayız. Biz Doğu Türkistanlılar çok korkunç tehdit, tehcir ve tenkil olayı ile ve ölüm ile karşı karşıyayız. Geçenlerde Çinliler Doğu Türkistan'da atom denemesi yaptı. Bu olay protesto edildi. Fakat bu gibi tepkiler artık kafi gelmiyor. Bugün biz Doğu Türkistanlılar daha fazla heyecan ve tepki göstermemiz lazım.

Bugün İstanbul'da yaşayan Doğu Türkistanlılar % 5'i buraya gelirse buraya sığmaz. Bu potansiyeli harekete geçirmeliyiz.

Hepinize saygılar sunuyorum.

MEHMET CANTÜRK (Kayseri-Doğu Türkistan Kültür ve Dayanışma Derneği Başkanı)

Bismillahirrahmanurrahim

Bu isim bize herşeyde mühim.

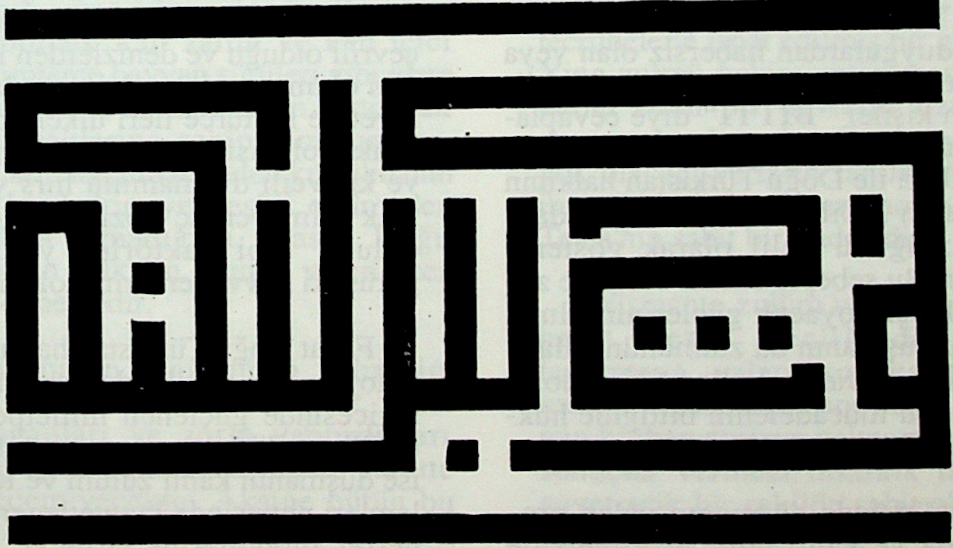
Büyük Mücahimiz Merhum Hazretimi anma toplantısına gelirken, bu toplantının ruhunu dün bu saatlerde Tokat'ın Niksar ilçesindeki Melik Gazi Ahmet Daanışmend Paşayı anma töreninde anlattım. Bu vesile ile onlardan özür diledim. Gece yola çıkarak buraya geldim.

Aziz Misafirler, Sevgili Hemşehriler.

Geçmişinden kopan geleceğini yaşayamaz. Bizim bir hayatı değil, senesini değil bir bardak suyu yurt uğrunda içmeyen kişiye saygımız vardır. Doğu Türkistan için hizmeti geçen büyüklerimize saygı göstermeyenlere karşı kalbimizde leke vardır. Böyle yaşamalıyız. Böyle olmalıyız.

Merhum Mehmet Emin Buğra'nın Karakurum çekil bir yana, Himalaya çekil uzakka demesi, o dağlara hitap etmesi neyin ürünü idi ? Tabii ki ilmin ürünü idi. O, Himalaya dağlarını kaba saba bir eşkiyaya benzetmiş ve onları yurdunu görmesine mani olan birer engel olarak görmüştür. Bu mısralar yüksek bir ilmin ve belagatin ürünü idi.

Ölümünün 30. yılında Merhum M.Emin Buğra'yı minnet ve rahmetle bir kere daha anıyor. Saygılarımı sunarım.

DOĞU TÜRKİSTAN BAĞIMSIZLIK MÜCADELESİ BİTTİ Mİ ?

MEHMET EMİN BUĞRA

Doğu Türkistan bağımsızlık mücadelesi bitti mi ? Bu soruyu Doğu Türkistan Halkının psikolojisini tetkik etmeyen ve bu mücadelenin sonucunda Doğu Türkistan Halkının kalbinde yerleşen duygulardan habersiz olan veya dünya milletlerinin tarihini iyi bilmeyen kişiler "**BİTTİ**" diye cevaplayabilirler. Çünkü bunlar yalnız görünüş itibari ile Doğu Türkistan halkının düşmanın Kahir Kuvveti karşısındaki güçsüzlüğünü delil olarak gösterebilirler. Bu sebeple halkın baskı ve zulüme karşı koyacak güçlerinin olmadığı ve düşmanın bu zulmünün "**İlahi Takdir**" olarak kabullendiğine dolayısıyla bu mücadelenin bittiğine hükmedebilirler.

Günümüzde düşmanın yalan propaganda ve kanlı terör eylemleri ile halkın ruhunu zehirleyerek milli istidadını yok etmek için milletin sosyal

ve siyasal haklarını talep etmelerine hiç imkan bırakmadığı buna bir ispat olarak gösterilebilir. Ayrıca Doğu Türkistan'ın dört tarafının dünyanın en yüksek dağları ve en geniş çölleri ile çevrili olduğu ve denizlerden uzaklığı gibi olumsuz şartlar dolayısıyla medeniyet ve kültürce ileri ülkelerden çok uzakta olması gibi coğrafi şanssızlığı ve kuvvetli düşmanın hırs ve doymak bilmeyen aç gözlülüğüne hedef olduğu gibi faktörler yukarıdaki görüşleri kuvvetlendirmiş olabilir.

Fakat Doğu Türkistan halkının psikolojisini iyi tetkik eden ve mücadele neticesinde güçlenen milletperverlik (Milliyetçilik) duygusunu, günümüzde ise düşmanın kanlı zulüm ve terör eylemleri neticesinde kuvvetlenen kin ve nefret duygularını tarih ve siyaset nazarı ile düşünenler bu soruya ciddi olarak "**HİÇ BİTMEDİ - HİÇBİR**

ZAMAN BİTMEYECEKTİR" diye cevaplandırır. Bunları bu cevaplarında namütenahi(sonsuzadek) haklıdır. Çünkü Doğu Türkistan halkı yirmi yıldan beri dünyadaki bağımsız milletlerin azizliğinin, her türlü insani hak ve hukuka sahip olduğunun, insanlığın en doğal hakkı olan eğitim-öğretim, ticaret, ziraat, sanayii, askerlik vb. sosyal faaliyetlerin tamamen o milletlerin kendi faydası için olduğunun bilincindedir.

Ve yine esir milletlerin özellikle Doğu Türkistan halkının, çeşitli zulüm ve işkenceye maruz kaldığını, her yönden ileri ülke ve milletlerden geri olduğu, kendi eğitim ve öğretim, ekonomi ve doğal zenginliklerinin tamamen düşman menfaatine tabi, her türlü sosyal hak ve hukuktan mahrum bırakıldığını apaçık görebilmektedir. Buna rağmen Doğu Türkistan halkı hür dünya milletlerinin safları arasında milli şeref ve haysiyetine tekrar kavuşmayı, doğal haklarına sahip olmayı, refah ve saadet içinde bir hayat sürmeyi amaç edinmektedir. Bu amca ulaşabilmek için zalim ve kan içici yönetimlerce hayvan sürüleri gibi idare edilmekten ve horlanmaktan kurtularak insani haklarına sahip olmanın, yabancıların hakimiyetinden kurtulmanın milli bir hakimiyet teşkil edilmeden mümkün olmadığına, esasen Doğu Türkistan halkı en samimi ve en içten iman etmektedir.

Düşmanın olağanüstü kahredici gücü, kanlı baskı ve zulümleri, yalan propaganları ve zorla yaptıkları nümayişler bu iman'a hiçbir surette etki edemeyecektir. Aksine bütün bu baskı ve yalan propagandalar halkın iman ve inancını, düşmana olan kin ve nefret duygularını kuvvetlendirmesi

için en önemli etken olmuştur. Bu ise siyaset ve tarih sahifelerinde tesbit edilmiş bir gerçektir.

Düşman zorla ve cellat gibi halkı korkutmak ve bazı vicdansızlar aracılığı ile terör ve baskı politikası uygulamak sureti ile bir süre halkı görünüşte kuvvete boyun eğme ve karşı koyma duygularını frenlemeye mecbur edebilir. Fakat yukarıda belirtilen kuvvetli iman ve ciddi ruhiyat, sönmüş bir volkan gibi zahiri bir suskunluk içinde, içerideki kızgınlığı ve harareti daima yükseltmekte, küçük çaplı bir deprem veya bir küçük yer hareketi neticesinde derhal patlayarak taşmakta, önündeki her engeli ve her düşmanı yakarak kül etmek istidadını her zaman gizli tutmaktadır.

Çünkü böyle bir milletin daima esarete kalması ve düşmanın başına belalar geldiği zaman fırsatları iyi değerlendirerek derhal faaliyete geçtiği, bunun sonucunda istiklal ve şerefli bir yaşama nimetine sahip olduğu tecrübelerle ispat edilmiş bir gerçektir. Yine zulmü hakimiyetin esası olarak kabul eden bir devletin uzun süre yaşamayacağı, yakın fırsatta yıkılarak yok olacağı ve tarih sahifelerinde bir ibret abidesi olarak yer alacağı Allah-u Teala'nın sabit bir iradesidir.

Düşmanın zulüm ve baskı yolu ile halkı kendi benliğinden uzaklaştırmaya, yalan propagandalar ile milletin mukadderatını kendi mefaati için kurban etmeye yeltenmesinin ters sonuçlar vermesi insanlık tarihinde gayet açık bir şekilde sabit olmuş bir gerçektir.

Doğu Türkistan'ın coğrafi duru-

mundan doğan zorluklar günümüz ve mazideki felaketlerin önemli bir sebebi-
bidir.

Durum eğer bu şekilde olmasa idi ; Doğu Türkistan'a hiçbir yabancı-
nın istilasını mümkün olamazdı. Batı Asya'daki Türk kardeşlerimiz gibi kendilerine saldırmak isteyen her düşmanı anında uzaklaştırarak, eksiklikleri zamanında gidermek için daima güçlü ve müstakil olarak yaşayacaktık. Fakat bütün bu zorluklar üstesinden geline-
meyecek, yenilemeyecek zorluklar değildir.

İmkan çerçevesi içinde olan her türlü iş, ne kadar zor olursa olsun, insanın gayret ve fedakarlığı o zorluğu yenmeye kadirdir. Bu ise, her akıl sahibince bilinen bir gerçektir.

Eğer insan gayret ve fedakarlığı terkeder "**Kazaya rıza, Belaya sabır**" diyerek acz, tembellik ve korkaklık yolunu seçerse öyle insana kolay işlerin bile zor olması doğaldır.

Bizim ecdatlarımızın Türkistan'da dünyayı titreten Hakanlıkları kurduğu, istiklal ve onurlarını yüzlerce yıl koruduğu tarihte ve tüm dünyaca bilinmektedir. Onların zamanında da şimdiki coğrafi zorluklar ve olumsuzluklar mevcuttu. Fakat onların gayret ve fedakarlıkları bu zorlukları yenmediler mi ?

Demek ki , bir milletin vatanperverlik ve milliyetçilik duyguları tam gelişmiş ise, o milletin hedefine mani olacak siyasi, coğrafi ve başka her türlü zorlukların bertaraf edilerek her türlü düşmanın yok edilmesi hiçte imkansız değildir.

Bu zorluklar istenilen hedeflere ulaşılmasını biraz geciktirse de milletin ümitsizlik ve karamsarlığa düşmeden birlik, beraberlik, gayret ve fedakarlık ile çalışması, zaman ve şartlardan istifade ederek o zorlukları yenmesi ve hedefe ulaşması siyaset ve tarih dünyasında bilinen bir hadisedir.

İşte, Doğu Türkistan meselesine böyle bir görüş ile bakan Doğu Türkistan evlatlarının sayısı içeride ve dışarıda önemli derecede çoktur ve böyle düşünen insanların mevcudiyeti Doğu Türkistan halkının geleceğinin gayet aydınlık ve saadet içinde olacağını göstermektedir. Bu ise Doğu Türkistan'ın şerefli geleceğine tekrar kavuşmasının en önemli amillerinden biridir. Bunların yurt içinde ve dışında mümkün olduğu kadar doğru hareket içinde olmaları Doğu Türkistan halkının yukarıda belirtilen sağlam imanına ve duygularına katılmaları gayet geniş ve çok faydalı bir kurtuluş hareketi olacaktır.

Açıkça anlaşılmaktadır ki ; Doğu Türkistan mücadelesi daha bitmemiştir. İstiklal nimeti hasıl olana kadar da bu mücadelenin bitmesine de imkan yoktur.

Herşeye kadir olan Ulu Tangrı'mdan bu felakete maruz kalan kullarına rahmet ve başarı, düşmanlarına ise gazap ve mağlubiyet diliyorum. Amin

(18 Nisan 1940 Kabil Afganistan)

Mehmet Emin Buğra'nın Mücadele Hayatı'ndan Örnekler

SOSYAL, SİYASİ VE KÜLTÜREL FAALİYETLERİ

(11.06.1995 Günü İstanbul'da M.E.BUĞRA'YI Anma Toplantısı'na Sunulan Bildiri)

Yunus BUĞRA

Sayın başkan, değerli dinleyiciler,
Rahmetli Mehmet Emin Buğra'yı
anmak için, bizleri bir araya getiren,
tertîp heyeti üyelerine takdir ve teşekkürlerimi sunuyorum.

ÖNSÖZ :

Müsaadenizle, ilk önce Mehmet Emin Buğra'nın biyografisi hakkında kısa bir açıklamada bulunmak istiyorum. Mehmet Emin Buğra'nın kapsamlı biyografisi henüz yazılmadı. Rahmetli kendisi de bu yönde bir çalışma yapmamıştı. "Mücadele Hayatı" başlıklı bir metin, 1950'de Hindistan Times gazetesinden gelen talep üzerine, rahmetli tarafından kaleme alınmış idi ise de, daha sonra bu metnin gazeteye verilmesinden vazgeçilmişti. M. Emin Buğra'ya ait evrak (ki aralarında 1937'den kalanlar da vardır) halihazırda benim korumam altındadır. Çok yakın bir zaman içerisinde, bunları ilgilenenlerin istifadesine sunabileceğimi ümit ediyorum. Sanırım ondan sonra kapsamlı bir biyografi yazımı gündeme gelebilir.

Bugünkü konuşmamın konusu, Doğu Türkistanlı muhacirlere güvenli bir gelecek temin etmede, Doğu Türkistan trajedisini dünyaya duyurmada ve millî kurtuluş mücadelemizi ileri götürmede, M. Emin Buğra'nın katkılarında odaklaşmaktadır. "Katkıları" diyorum; çün-

kü bu çalışmalarda M.Emin Buğra, her zaman, ülküdaşı İsa Alptekin ile dayanışma ve işbirliği içinde hareket etmiştir. Adeta muhaceretteki vatandaşlarına, birlik ve beraberlikte emsal teşkil etsin istercesine bu işbirliğini sürdürmüştür. İçtenliği, dürüstlüğü, özverisi ve takvası sayesinde, çevresinde ona güvenen, onu sayan ve sevenler hiç eksik olmadı. Özellikle, Suudi Arabistan'a yerleşen vatandaşları başta olmak üzere, tüm dostlarından gördüğü manevî ve maddî destek olmadan, yaptığı hizmetlerin büyük bir bölümü gerçekleştirilebilirdi. Bu nedenle, rahmetli M. Emin Buğra'yı anarken, o hamiyetli insanları da minnetle hatırlıyalım isterim. (Ek-1)

SOSYAL FAALİYETLERİNDEN ÖRNEKLER :

Önsözümü böylece noktaldıktan sonra, önce Doğu Türkistan'lı sığınmacılar konusunda, M. Emin Buğra'nın çabalarından söz etmek istiyorum. 1949 sonbaharından itibaren, komünist vahşetinden ülkelerini terk etmeğe mecbur kalan yüzlerce Doğu Türkistan'lı sığınmacı, Keşmir'de acil insani yardım bekliyordu. Gelecekleri güvence altına alınmalıydı. Bu arada; Batı Tibet üzerinden Keşmir'in Hindistan kesimine geçmek isteyen yüzlerce sığınmacımız da sınıra

□ MEHMET EMİN BUĞRA'NIN MÜCADELE HAYATI'NDAN ÖRNEKLER □

dayanmıştı. Çin askerlerinin sıcak takibi altında idiler. Hint sınırının biran önce kendilerine açılması hayati önem taşıyordu. Ayrıca, 1949'dan önceki yıllarda Doğu Türkistan'dan komşu ülkelere hicret eden, ancak yerleşme imkanı bulamayan yurttaşlarımız vardı. Yerleşebilecekleri, milli benliklerini koruyabilecekleri bir vatan özlemi taşıyorlardı. Gene, hac ve akraba ziyareti gibi zahiri (göreceli) gerekçelerle Suudi arabistan'a geçen çok sayıda vatandaşıımız izinsiz ikametten dolayı Suudi polisince takibat altına alınmışlardı. Bunların sorunlarına da çare aranmalıydı. Doğu Türkistan kökenli göçmenlerin ivedi sorunlarının özünü bunlar oluşturuyordu.

Bu sırada M. Emin Buğra, Keşmir'dedir. İsa Alptekin ve öteki arkadaşlarıyla birlikte, yukarıda belirttiğim sorunlara çözümler aramaktadır. Duruma göre, kimi zaman **Doğu Türkistan Milliyetçi Partisi Başkanı** ve **Sabık Genel Vali Muavini**, kimi zaman **Sığınmacılar Sözcüsü** kimliğiyle, Keşmir liderleriyle, Hint devlet adamlarıyla ve Dışişleri Bakanlığıyla temasa geçmiş, Birleşmiş Milletler Teşkilatı'na, ABD'ye ve Türkiye Cumhuriyeti'ne müracaatlarda bulunmuştur.

Hint Dışişleri Bakanlığı'ndan M. Emin Buğra'ya gelen 11 Ekim 1951 tarihli yazıda, ezcümle şu ifade yer alıyor: *"..Müteaddit görüşme ve yazışmalarımızda söz konusu edilen dileğinizin yerine getirilmesinde Hükümetimizin bir sakınca görmediği, Jamu-Keşmir Hükümeti'ne bildirildi..."* (Ek-2)

Burada söz konusu olan dilek, Kazak muhacirlerimizin Keşmir'e girmelerine izin verilmesidir. Keşmir'li liderler, Doğu Türkistanlı muhacirlere sıcak bakıyorlardı. Elllerinden gelen desteği

esirgemiyorlardı. Hindistan Hükümeti ise, Çin'den gelen aleyhte diplomatik baskı altındaydı, resmi ve gayri resmi yoğun çabalar sonucunda, kısa bir tereddütten sonra, sığınmacılarımızın en erken tarihte başka bir ülkeye gitmeleri şartını koyarak sınırı açtı.

Bu arada, M. Emin Buğra, Doğu Türkistan'lı sığınmacılara acil insani yardım temini için, uluslararası Kızıhaç ve Kızılay Teşkilatı ile Birleşmiş Milletler Sığınmacılar Yüksek Komiserliği nezdinde girişimlerde bulunmuştur. Hakeza, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'ne başvurarak, mültecilerimizin Türkiye'de yerleştirilmelerini ve vatandaşlığa kabul edilmelerini istemiştir. İnsani yardımların süratle ve yeterli ölçülerde sağlanmasında ilgili kurumlar nezdinde tavassutta bulunmaları için ABD Yeni Delhi Büyükelçiliği'ne ve BM mercilerine de başvurmuştur. (EK-3) Ayrıca, sığınmacılarımızın Türkiye'de yerleştirilmelerinin karara bağlanacağını varsayarak, onların Türkiye hudutlarına kadar intikalleri için bazı yardım kurumlarına da müracaat etmiştir.

Sayın dinleyicilerimin de takdir edecekleri gibi, çok yoğun ve özverili çabalar ve ilgililerin gönül birliği ile yürütülen çalışmalar sonucunda Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Doğu Türkistan'lı sığınmacılara sahip çıkmıştır. Bu husus, 13 Mart 1952 tarihli 3/14595 sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile resmen tescil edilmiştir. Bu kararname ile 1850 Doğu Türkistan'lı sığınmacının iskanlı göçmen olarak Türkiye'ye kabul edilmesi hükme bağlanmıştır.

Sığınmacılarımıza, bu kararname ve ilgili yasalarla tanınan maddi yardım ve diğer hak ve kolaylıklar hakkında bilgi sunmayı, soru-cevap bölümüne bırakıyorum. Bu arada belirli koşullar al-

□ MEHMET EMİN BUĞRA'NIN MÜCADELE HAYATI'NDAN ÖRNEKLER □

tında Türk kökenli ailelerin kendi mali imkanları ile Türkiye'ye yerleşimlerini düzenleyen ve 1934'den beri yürürlükte olan "Göç yasası" uyarınca, Doğu Türkistanlı ailelerin Türkiye'ye girişleri devam edegelmiştir, 1950-65 döneminde Doğu Türkistan'lı "serbest göçmenlerin", beyanlarının teyidi hususunda ilgili T.C. makamlarınca M. Emin Buğra'dan görüş isteğini gösteren yazışmalar mevcuttur. (Ek-4)

M. Emin Buğra, sığınmacılarımızın buldukları yerlerden alınarak Türkiye'ye getirilmeleri için maddi yardım kaynaklarının harekete geçirilmesi ve Türkiye'ye yerleştirilmeleri sürecinin hızlandırılması çabalarına katılmak üzere Aralık 1951'de Türkiye'ye gelmiştir.

Toplam sayısı 2500'ü bulan Doğu Türkistan'lı sığınmacıların, Türkiye ve Suudi Arabistan'a intikali için maddi destek temini ve Suudi arabistan'dakilere oturma izni sağlanmaması için yaklaşık 2 yıl daha çaba gösterilmesi gerekmiştir. Bu alandaki gelişmeleri yine M. Emin Buğra'nın arşivinden izleyelim: Bu konudaki belgeler, diğerleri gibi, onun üstün devlet adamı niteliğini yansıtmaktadır. Zamanımızın kısıtlı oluşu nedeniyle bu alandaki gelişmeleri, M. Emin Buğra'nın üç muhatabından gelen birer örnek mektubu esas alarak özetlemekle yetineceğim.

BM Sığınmacılar Yüksek Komiserliği'ne M. E. Buğra tarafından sunulan dilekçelerin kopyaları ilgili dost devletlerin büyükelçiliklerine de yollanmıştır. Hükümetlerin, BM nezdinde girişimde bulunmaları rica edilmiştir. ABD Ankara Büyükelçisi George McGhee, M.E.Buğra'nın başvurusunu ekiyle birlikte ABD Dışişleri'ne intikal ettirmiş; BM nezdinde girişimlerde bulunulmasını kendi Bakanlığına kuvvetle tavsiye

etmiştir. (Ek-5)

BM Sığınmacılar Yüksek Komiserliği, elinde bu iş için fon bulunmadığı gerekçesiyle konuyu başka uluslararası yardım cemiyetlerine iletmıştır. Dünya Kiliseler Konseyi bu işe talip olmuş, Hindistan Hristiyanlar Milli Konseyi insani Yardım Komitesi aracılığıyla göçmenlerimizin Karaçi ve Bombay limanlarından alınarak Türkiye'nin Irak sınırına kadar getirilmeleri sağlanmıştır. (Ek-6) Göçmenlerimizin limanlara kadar ulaşmaları, mahalli yönetimlerce sağlanan araçlarla gerçekleşmiştir. 1953 Ekim sonu itibariyle Hindistan, Pakistan ve Hicaz'dan yaklaşık 1700 Doğu Türkistan'lı iskanlı göçmen bu şekilde Türkiye'ye ulaşmıştır. Türkiye'de huduttan itibaren bütün masraflar Türk Devletince karşılanmıştır.

Ayrıca; BM Sığınmacılar Yüksek Komiseri bay Hüveyda, M.E. Buğra'nın başvurusu üzerine Suudi arabistan'daki Doğu Türkistan'lı sığınmacıların ikamet izni sorunlarının çözümü için Suudi yetkililer nezdinde teşebbüse geçildiğini 25 Mayıs 1953 tarihli yazısıyla M. Emin Buğra'ya duyurmuştur. (Ek-7 ve Ek-8)

Bu çabaların sonucunda Türkiye'ye 1850 Doğu Türkistan'lı göçmenin iskanlı olarak (Devlet yardımıyla) yerleşmesi gerçekleşmiş ve Suudi arabistan'daki Doğu Türkistanlı vatandaşların ikamet sorunu da makul bir çözüme bağlanmıştır.

YAYIN FAALİYETLERİNDEN ÖRNEKLER :

Şimdi merhumun Doğu Türkistan davasını tanıtmak üzere giriştiği faaliyetinden kısaca söz etmek istiyorum: M.E.Buğra İstanbul'da kaldığı 1951-

1954 yıllarında **"TÜRKİSTAN"** adlı aylık bir dergi yayınlamıştır. İlk sayısı Nisan 1953'te çıkan bu derginin son sayısı 6 Eylül 1953 tarihlidir. Derginin tamamıyla İstanbul'da oturan Doğu ve Batı Türkistanlı'lardan gelen bağışlarla ve yazılarla beslendiği görülüyor. BU derginin her sayısında bir bağış listesi vardır. Başyazarı M.E.Buğra, sahibi ve mes'ul müdürü ise Ziyaeddin Babakurban'dır. Yazıların çoğunun, imzalı veya imzasız M.E.Buğra'nın kaleminden çıktığı bellidir. Dr. Saffet Engin, Dr. Oktay, Dr. Temüroğlu, Dr. Reha Oğuz Türkkan'nın da yazılarına rastlıyoruz. Dergi adeta Türkistan'ın her iki kanadının hürriyet mücadelesi organı görünümündedir. Türk alemine hitap eden ilmi bir yayındır. 1953 sonbaharında geçirdiği kalp krizi (enfarktüs) dolayısıyla M. E. Buğra'nın uzunca bir süre yatağa bağlı kalması üzerine derginin yayını durmuştur.

1953'te Ankara'nın sakin ortamına taşınan M.E.Buğra artık Türkiye Cumhuriyeti vatandaşıdır. Daha rahat bir çalışma ortamına kavuşmuştur. 1956'da Ankara'da **"TÜRKİSTAN'IN SESİ"** adında aylık bir dergi yayınladığını görüyoruz. Doğu Türkistan sözcülüğü ağır basıyor. Dergi, büyük kısmı şimdi Suudi arabistan'da yerleşik muhacirlerce temin edilen bağışlarla beslenmektedir. Mayıs 1957'ye kadar 11 sayısı yayınlanmıştır. M.E. Buğra aynı tarihlerde **"THE VOICE OF TURKISTAN"** adında üç aylık bir İngilizce dergiyi de yayına sokmuştur. Son sayısı 1957 kış sayısıdır. Her iki dergi, daha sonra parasızlıktan beklenmedik bir şekilde yayın hayatından çekilmiştir. Bu talihsiz gelişme, Tayvan'daki Milliyetçi Çin yönetiminin yıkıcı faaliyeti sonucu Suudi Yönetimi'nin M.E.Buğra ve İsa Alptekin'lerin siyasi faaliyetlerine Suu-

di arabistan'daki muhacirlerimizin parasal destekte bulunmamaları yönünde tedbir alınmasından kaynaklanıyordu. Bu yasağın seksenli yıllarda kalktığını memnuniyetle müşahade ediyoruz.

M.E. Buğra, aynı yıllarda **DOĞU TÜRKİSTAN'IN DÜNÜ VE BUGÜNÜ** başlığıyla bir kitapçık (1852, İstanbul) ve bir çok fasikül yayınlamıştır. **DOĞU TÜRKİSTAN HÜRRIYET DAVASI VE ÇİN SİYASETİ** (1954, İstanbul) bunlar arasındadır. Çin Devlet adamı Chu-Chia-Hua ile kendisi arasında geçen Doğu Türkistan'ın siyasi geleceği ile ilgili yazışmaları içeren ikinci kitapçığın İngilizce tercümesi de aynı yıl yayınlanmıştır.

KALEM KÜREŞİ (Kalem Savaşı), Harp sırasında Çin başkenti Chungching'de, 1943-44'de M.E.Buğra ile Çinli tarihçi Li-Dung-Fang arasında Da Gung Ribao gazetesinde Çince sürdürülen tartışmanın tam metninin uygur türkçesine çevirisidir. Tartışma konusu, Doğu Türkistan halkının Türk olup olmadığıdır. İlk baskısı 1948'de ürümçi'de yapılan bu belgenin 1990 Ankara baskısına, Çin anayasası'na Doğu Türkistan ile ilgili 1943 tarihli değişiklik teklifi eklenmiştir.

M.E.Buğra'nın en önemli eseri **ŞARKİ TÜRKİSTAN TARİHİ**, onun vasiyetine uygun olarak yeniden düzenlenmiş ve 1984'te yurttaşlarının parasal katkılarıyla Ankara'da basılmıştır.

M.E.Buğra, Haydar Mirza Duğla (Korgan)'nın 1545 yılında Farsça yazdığı **TARİH-İ REŞİDİ** adlı eserini türlü çeye çevirip yayınlamayı çok istemiş. Kitabın el yazma nüshasının mik filmlerini İngiltere'den getirtmiş ve ikinci cildinin çevirisini tamamlamış. Ne yazık ki bu projesini gerçekleştirmek için ömrü vefa etmedi.

□ MEHMET EMİN BUĞRA'NIN MÜCADELE HAYATI'NDAN ÖRNEKLER □

M. E. Buğra'nın edebi nitelikteki, **KUTLUK TÜRKAN OPERETİ** ile **VA-TAN KAYGUSU** başlığı yla şiirlerinden bir demet, ölümünden sonra Ankara'da yayınlanmıştır.

SIYASİ FAALİYETLERİNDEN ÖRNEKLER :

Bana ayrılan zaman sanırım tüken-di veya tükenmek üzere. İzninizle M.E.Buğra'nın 1952-65 dönemi siyasi faaliyetlerini çok kısaca özetleyerek konuşmamı bağliyaacağım.

M.E.Buğra, Türkiye'ye geldiği sırada soğuk savaş iyice kızışmıştı. Kore'de Çin ve Amerika kapışmıştı. Türkiye, Kore'ye asker göndererek yeni oluşan bloklaşmada Batı safında yerini almıştı. M.E.Buğra bu ortamı şöyle değerlendirmiştir:

"Bir yandan Doğu Türkistan'ın bağımsızlık hakkını, sözde de olsa, teslim etmesi için Tayvan Hükümeti baskı altında tutulurken, diğer yandan Komünist Çin mahkumu Doğu Türkistan ve Komünist Rusya mahkumu Batı Türkistan, Kafkasya ve İdil Ural halkları, soğuk savaşta müşterek düşmanlarına karşı güçbirliği yapmalıydılar. Çin ve Rus emperyalizminin dünyayı kandırmasına seyirci kalınmamalıydı. ileride Komünist rejimler çöktüğünde esir Türkler de söz sahibi olabilmeliydiler."

M.E.Buğra, Türkiye'de yerleşik Batı Türkistanlı, Kafkasyalı, İdil-Ural ve Azerbaycanlı liderlerle bu amaçlar doğrultusunda işbirliği yaptı. (Ek-9)

"**TÜRK BİRLİĞİ**", "**TÜRK ORTAK CEPHESİ**" gibi isimler altında örgütle-

nerek, soğuk savaşta Sovyet Rusya ve Komünist Çin'e karşı Türk kökenli muhacirlerce de bir cephe açılması için çalıştı.

Böylece gelişen işbirliği sayesinde bir yandan Asya ve Afrika'da konferanslara katıldı, değişik ülkelerde temaslar yaptı. Çin ve Sovyet rejimlerinin yayılmacı, sömürgeci niteliğini gözler önüne sermeye çalıştı. Öte yandan Batı'nın kitle iletişim imkanlarından yararlanarak sesini memleketine duyurma imkanlarını aradı. Mesela: Münh'teki "**Hürriyet Radyosu**"ndan yaptığı konuşmaları ve makaleleri Doğu Türkistan'a yönlendirilmiştir. (Ek-10)

Siyasi bilince kavuştuğu ilk gençlik yıllarından beri çok yoğun ve coşkulu yaşamına dayanamıyan kalbi 14 Haziran 1965 öğle üzeri geçirdiği üçüncü krizde duruverdi.

Onu anmak için bu toplantıda biraraya gelen genç ülküdaşlarını gören ve davasına sahip çıkanların az olmadığını anlayan ruhu, bugün kim bilir ne kadar mutlu olmuştur.

Teşekkür ederim!

M.EMİN BUĞRA'NIN DOĞU TÜRKİSTAN'DAKİ MÜCADELESİ

Dr.M.YAKUP BUĞRA

Doğu Türkistan'ın Bağımsızlık Önderlerinden Merhum Mehmet Emin Buğra'nın vefatının 30. yılı münasebetiyle O'nu rahmetle anmak için burda toplanmış bulunuyoruz. Sanırım bugünkü toplantımız bir önceki anma faaliyetlerine göre daha kapsamlıdır ve daha büyük önem arz etmektedir. Bu toplantıyı esasen Doğu Türkistan'dan yeni gelen öğrencilerimiz tertiplemiştir. Onlar bir aydan beri Ankara'da hummalı bir şekilde Mehmet Emin Buğra konulu bir resim sergisi hazırlamak için çalıştılar ve topluca mezarı başında O'nu bir defa daha rahmetle anıp ruhuna fatiha okudular.

Değerli Misafirler ! Bugün Doğu Türkistan'da Mehmet Emin Buğra'nın vefatından 30 sene geçmesine ramen ona sempati duyanlar " **Karşıt Devrimciler** " diye fişlenip takip altında tutuluyor. O'nun hayatta kalan yakınları ve dostları " **Emin-İsa'nın Kuyrukları** " olarak suçlanıp hapsanelerde çürütülmektedir.

Mehmet Emin BUĞRA'nın eserleri bilhassa O'nun yazdığı Doğu Türkistan Tarihi'nin Doğu Türkistan'a sokulması, bulundurulması ve okunması ağır bir suç sayılarak yasaklanmıştır. Buna uymayanlar ağır cezalara çarptırılmaktadırlar. Böyle bir ortamda doğup büyüyen ve eğitim gören gençlerimiz muhitindeki o yasaklar ve ağır baskılara rağmen bugün burda Mehmet

Emin Buğra'yı büyük bir sevgi ve rahmetle anmaktadır. Bu Onları Mehmet Emin Buğra mefküresine, Onun Doğu Türkistan Bağımsızlık Mücadelesi ve Davasına sahip çıktıklarının çok anlamlı bir örneğidir. Bundan dolayı kendilerine ve Tertip Komitesine teşekkür ediyorum.

Konuşmamda Mehmet Emin Buğra'nın 1950'ye kadar olan mücadele hayatından kısa bir kısmının özetini anlatmaya çalışacağım. Bunlarda kaynak olarak Mehmet Emin Buğra'nın kendi yazdığı hatıralarında, ailede işittiğim ve gördüklerimden yararlandım. Mehmet Emin Buğra'nın mücadele hayatı ailemizi de her yönden çok etkilemiştir. Çocuklarımız O'nun şiirlerini ninni olarak dinleyip büyümüşlerdir. Hadiseleri bir destan olarak evlatlara anlatmak ailemizin geleceğidir. Buğra ailesi bu dava uğruna bağrından dört evladını şehit vermiştir. Onları burada rahmetle anıyorum.

Mehmet Emin Buğra, 1901 yılında Doğu Türkistan'ın Hoten şehrinde saygın bir müderris ailesinde dünyaya geldi. Yörenin sayılı din alimlerinde olan babası Pirabidin Hacı'yı küçük yaşta kaybetti. Dört erkek ve iki kız kardeşiyle beraber annesi Sekir Banu Hanım'ın terbiyesi altında büyüdü. Sekine Banu hanım ise 1863 yılında Hoten bölgesinde Bağımsız Hoten Hanlığını kurmuş olan Abdurrahman

man Paşa'nın 2. göbekten torunudur. 9 yaşında Hoten'de ilk tahsilini yaparken 10 yaşında annesini kaybetti ve Amcası'nın himayesine girdi. 22 yaşında ise Karakaş nahiyesindeki o devrin ünlü medreselerinde Yüksek Din tahsilini Arap ve Fars dillerinde tamamladı. 1922-1930 yılları arasında Hoten ve Karkaş nahiyelerinde Tefsir ve Hadis konularında müderris olarak görev yaptı.

Yüksek ilmi ve hitabet yeteneğinden dolayı kısa zamanda bölgede ün kazandı. Uygur Türklerince saygın ve nüfuzlu din adamlarına verilen Hazretim ünvanıyla anıldı. Günümüze kadar Mehmet Emin Buğra Doğu Türkistan'da Mehemmet Emin Hazretim olarak yadediliyor. Genç yaşta Arapça ve Farsça dillerinde şiirler yazmaya başlamıştı. O dönemlerde Doğu Türkistan'da yeni yeni gelişmeye başlayan Eğitim ve Öğretim'de muasırlaşma faaliyetlerine aktif olarak katıldı. Hatta kendisi de Türkiye'den gelen öğretmenlerden bir süre muasır ilim terbiyesi almıştı. Görevini Hoten'den Karakaş'a nakledilmesi olayını anlatırken, Mehmet Emin Buğra Eğitim'deki bu muasırlaşma taraftarlığından dolayı dönemin mutaasıp müderrislerinin büyük muhalefetine uğradığından bahsediyor.

Karakaş Nahiyesine yerleştikten sonra Mehmet Emin Buğra genç Müderris ve talebeleri örgütleyip vatanımızı işgal eden Çin Hakimiyeti'nin dehşet verici zulüm ve baskılarına karşı çareler aradı. Çin İstilacıları'nın zulmü had safhada idi. Uygur Türkleri en basit insan haklarından dahi mahrum edilmişlerdi. Aslında çok mağdur durumda olan çiftçiler ve esnaflar ağır vergilerden başka Çin ordusuna ve Begler'e (Çin yanlısı Bürokratlar'a)

"Alvan Selik" adıyla harçlık ödemek mecburiyetindeydiler. Bu haksızlığa karşı yükselen sesler hemen kanlı bir şekilde susturuluyordu. Bunlardan bir iki tane örnek vermek istiyorum. Kuzey Doğu Türkistan'ın Süydung Nahiyesinde Çinliler "**Karasi-peçler**" isyanını bahane ederek, elinde silah tutabilecek olan erkeklerin baş parmağını kestiler (o devirde tüfekler pistonlu olup ateşlemek için başparmak ile piston çakılıyordu). Hoten'in Lop Nahisindeki Çin Ordusuna harçlığı zamanında ödemedikleri için halı dokuyan esnafların sağ eli dirseklerinden kesilmiştir. Çin idareciler Doğu Türkistan Halkını 20. asrın başında yaşamalarına rağmen, Orta çağın karanlık devrinde idare ediyorlardı. Kısaca, durum Mehmet Emin Buğra'nın anlattığı gibi "**Yurt veyran (viran) Halk perşan (perişan)**" idi.

Bunları Mehmet Emin Buğra bir hatırasında şöyle dile getiriyordu. "**Sağımı ve solumu fark edecek bir idrake sahip olduğumdan beri Çinli yöneticilerin halkıma yaptıkları zulüm, haksızlık ve horlamalarını görüp yüreğim sızlıyordu. Tecrübe ve maddi güç bakımından yoksun ve bu konuda beni eğitecek kişinin olmayışı beni daha da üzüyordu. Çin zulmüne karşı nefret hissi, milletimin ve yurdumun haline olan endişem gittikçe artıyordu. Bu hissiyatın tesiriyle milletimin tarihini öğrenmek, dünya milletlerinin eski ve yeni tarihi hayatlarını öğrenip araştırmanın önemini kavramaya başladım. Malesef muhitimde beni bu konularda yetiştirecek kimse yoktu. Ancak kendi ken-**

dimi yetiştirmek zorundaydım".

Görüyoruz ki Mehmet Emin Buğra işe önce bilimsel araştırma ile başlamıştır. Bunun için muhitindeki çok kısıtlı imkanlardan başka Hoten'den sürekli Hindistan'a gidip-gelen tüccarlar ve Hacılarla Amcasının evinde sohbet toplantıları düzenleyip bilgi topluyordu. Ayrıca bunlar kanalıyla yurtdışından Türkçe, Farsça ve Arapça gazete, dergi ve kitaplar getirtilip inceleyordu. Bununla da yetinmeden, 1929 yılında Mehmet Emin Buğra Doğu Türkistan'ın önemli şehirlerini gezip o yerlerdeki Çin Hükümeti'nin askeri gücünü ve yöre halkının psikolojik ahvali gibi stratejik durumları araştırdı. Hatıratında bu gezisini anlatırken şöyle diyor ;

" Tanıştığım münevverlerle konuştum. Kalplerini dertle dolu buldum, amma ameli harekete hazırım diyen bir tek kişiye, Gulca Kadısı Sabit Damollam'a rastgeldim. O'nunla bir kaç gece konuştum " .

Bu görüşmeler sonunda, Mehmet Emin Buğra ve Sabit Damollam şu kanaata varmışlardı.

1- Siyasi ve barışçıl yöntemler ile istilacıların, hakimiyet başından uzaklaştırılmalarının mümkün olmadığına..

2- Bunun için ancak tüm Doğu Türkistan sathında Silahlı Milli Kurtuluş Harekatı'nın başlatılmasına.

3- Öncelikle değişik yörelerde Silahlı Milli Gizli Teşkilatları'nın kurulmasına..

4- Ayaklanmanın Hoten'den başlanmasına.

Ayrıca, ikiside bu hareket başlarken Çin'den korkucak bir durumun olmadığına, ancak SSCB'nin muhtemel bir müdahalesinden endişeli olduklarını dile getirmişlerdi.

1930 yılının sonlarına doğru Hoten'de Mehmet Emin Buğra önderliğinde Milli İnkılap Teşkilatı kuruldu. Teşkilatın amacı, üye toplamak, para ve silah tedarik etmektir. Kısa bir süre içinde 300'ü aşkın üye ve 50'ye kadar eski tüfeğe sahip oldular. 1931 yılının birinci ayında Sabit Damollam Hindistan, Türkiye ve Hicaz gezisinden Hoten'e geldi. Tabiki, yurtdışında yaptığı bu gezisinden çok önemli bilgi ve tecrübelerle dönmüştü. Kendisi de adı geçen gizli teşkilata katıldı.

Mehmet Emin Buğra önderliğindeki mücahidler, tahminen bir yıl süren gizli faaliyetlerden sonra 20 Şubat 1932 tarihinde Karkaş nahiyesinde Muvakkat Hoten Hükümeti'nin teşkili kararlaştırdı. Hükümet reisi Karkaş Kadısı Mehmet Niyaz Alem, Sabit Damollam Başbakan ve Mehmet Emin Buğra Başkomutan olarak seçilmişlerdir.

Silahlı ayaklanmanın önceden belirlenen tarihi Çinliler tarafından farkedilince ayaklanma 22 Şubat 1933 günü acele toplanan 60 mücahidin katılımı ile Karkaş'tan başladı. O gün Karkaş fetholundu. Kısa bir süre içinde Mehmet Emin Buğra önderliğindeki Mücahidler, Bauda Kaşgar'ın Yenihisar nahiyesinden, Doğuda Çin Dunghuang eyalet sınırına kadar olan bölgeyi Çin istilasından kurtarıp hükümete kavuşturdular.

12 Kasım 1934 tarihinde Kaşgar'da kurulan Doğu Türkistan İstiklal Cumhuriyeti'nin tesisine büyük katkılarda bulundu. Yeni kurulan cumhuriyete ekonomik ve askeri alanlardaki yardımlarda bulundu. Kaşgar'da kurulan Hoten Hükümeti İrtibat Kanalıyla 3 seferde toplam 4 bin (Bir ser =34.75 gr) altın yardımı

lundu. Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti başbakanı Sabit Abdulkaki Damollam emrine gönderdiği ordunun komutanları olan kardeşleri NurAhmet ve Abdullah Buğra'lar Yenihisar muhaberesinde şehit düştüler.

Tunganlar'ın ve Rus kuklası militarist Şin-Şi-Şey'in saldırılarına yenik düşen Mehmet Emin Buğra 1934 yılında Hindistan'a hicret etti. Bu arada Hindistan ve Afganistan'ın Doğu Türkistan'a sınırı olan Pamir ve Vahan yörelerinde silahlı toparlanma ve yurda dönüş faaliyetlerinde bulundu. Bununla Doğu Türkistan'ın Afganistan ve Keşmir sınırlarına yakın olan dağlık bölgelerdeki yörelerde gerilla savaşı taktiğiyle bir kısım toprağa sahip olduktan sonra Dünya kamuoyunun dikkatini çekmek ve yeniden Doğu Türkistan Bağımsızlık mücadelesini başlatmak için çalıştı..

Batu Türkistan'ı istila eden Ruslar ve Hindistan'da alevlenmekte olan bağımsızlık hareketinden olan çok terdirgin olan İngilizler sınır bölgelerindeki bu Milli Bağımsızlık hareketi kıvılcımından yani Mehmet Emin Buğra'nın silahlı bir bağımsızlık hareketinden çok endişeli idiler. Bu iki Emperyalist Devlet buna izin vermiyor ve Afganistan Hükümeti nezdinde Mehmet Emin Buğra'nın bu faaliyetlerinin durdurulması için baskı yapıyorlardı. Mehmet Emin Buğra bölgedeki aktif faaliyetlerini durdurdu ve Afganistan'a sığınmak zorunda kaldı.

Afganistan'da 1942 yılına kadar Doğu Türkistan tarihi üzerine bilimsel araştırma çalışmalarında bulundu ve tarihi eseri "**Şarki Türkistan Tarihi**" ni yazdı. Ayrıca Arapça, Farsça ve Uygurca Şiirler mecmuası "**Kasaidi vataniye**"yi yazdı. Bu esnada Kabil'deki

Türkiye Büyük Elçiliği'nde bulunan Memduh Şevket Esendal ile tanıştı. O zattan büyük manevi yardımlar gördü.

Mehmet Emin Buğra geçmişteki mücadelelerinde, muasır bilimlerde eğitilmiş gençlerden oluşan kadro eksikliğinin farkına varmıştı. Onun için muhaceratta bulunan Doğu Türkistan'lı gençlerin bir kısmını Afganistan'da modern okullarda okuttu. Bunların bazıları Türkiye'ye gelip Askeri Akademielerde okudular. Bunlardan bugün aramızda bulunanlar Dayım Emekli General Mehmet Rıza Bekin ve ağabeyim Mehmet Yunus Buğra burda. Emekli Binbaşı Mehmet Niyaz ağabeyimiz sağlık nedeniyle toplantımıza katılamamıştır. Şekur Turan'da sağlık nedeniyle anma toplantımıza gelemedi.

Bakıyoruz ki Mehmet Emin Buğra bu dönemde hiçbir zaman bir köşede inzivaya çekilmemiştir, aksine mücadelesini kalemiyle başarılı bir surette devam ettirmiştir. Dört senelik çileli yoğun çalışmalardan sonra emsalsiz eseri "**Doğu Türkistan Tarihi**"ni Milletine bir armağan olarak bırakmıştır. Bugün aramızda (Mühaciretteki yurtdaşları kastediyorum) bir kısmımızın bu eserin önemini tam olarak kavramadığımız kanısındayım. Burada ben iki tarihçi ve bilim adamlarımızın bu eser üzerindeki yorumlarını özele dile getirmek istiyorum.

İsmail Hikmet Bey 1942 yılı Kabil'de yazdığı takrizinde şöyle diyordu ;

"Vatan için can atan bu kahraman bıkmamış, usanmamış. Aynı aşk ve heyecanla çalışan, çabalayan yokluklar ve yoksulluklar içinde bıraktığı kılıcıyla kalemini kesmiş,vatani için yeni

bir istiklal mücadelesine girmiş ve bu zaferin bir abidesini dikmiş. İşte bu abide bu Şarki Türkistan Tarihi'dir".

İkincisi ise 1992 yılı Alma-Ata'da Batur Raşiddin bu eserin Kırıl harfleriyle uygurca baskısı için yazdığı önsözün'de şöyle diyor ;

"Müstemlekçi Çinlileri böylesine tedirgin eden bu Tarih, milli tarihçimiz tarafından yazılan ilk mükemmel Uygur Tarihi'dir. Dolayısıyla bir sonraki yazılan Doğu Türkistan Tarih'lerinin öncüsü olarak kalmıştır. Çin Müstemlekçilerin yetiştirdiği kukla tarihçilerin sahte tarihlerine reddiye verebilmemiz için güçlü bir silahtır".

Kaleme alınışından Elli beş sene geçmesine rağmen, Mehmet Emin Buğra'nın bu eserini önce Çin milliyetçi ve sonra Çin Komünist Hükümetleri kendi iktidarları için bir tehlike olarak değerlendirmektedirler. Nitekim Haziran 1991 tarihinde Çin Komünist Partisi'nin İdeoloji Eğitim sorumlusu olan Çiyen Boçun, bir makalesinde şöyle diyordu ;

"Şinjang'da (Doğu Türkistan'da demek istiyor) aydın ve diğer genç kesimde Türk Milliyetçiliği'nin hortlamasında Mehmet Emin Buğra'nın 1930 yıllarındaki Doğu Türkistan Bağımsızlık Ayaklanması'nın bıraktığı etkileri ve sonra O'nun yazdığı Doğu Türkistan Tarihi adlı kitabı esas ideolojik rol oynamaktadır. Bu Şinjang'da Türk Milliyetçiliği'nin gün geçtikçe yayılmasında büyük tehlike arz etmektedir. Şinjang'daki Parti Yöneticileri bu tehlikenin önemini ve ciddiyetini kavramak

zorundadırlar" .

2. Dünya Savaşı esnasında Doğu Türkistan'ın durumunda önemli değişimler oldu. Mehmet Emin Buğra bu vaziyette mücadelesinin, Kalem Küreşi diye tanımladığı politik ve diyalog yoluyla yürütülmesi zamanının geldiği kanısına vardı. Tabiatıyla bu mücadelenin muhatabı Çin Hükümeti olacaktır. 1940 yılında İsa Yusuf Alptekin Çin Müslümanları Dostluk Heyeti başkanı olarak Afganistan'a gelmişti. Mehmet Emin Buğra bu fırsattan yararlanarak İsa Yusuf Alptekin ile görüşerek bu konuda fikir birliğine vardı ve Çin Hükümeti ile diyalog kurma yollarını araştırdılar. Mehmet Emin Buğra bu çalışmalarını hatırasında şöyle anlatıyor ;

"İsa Bey eliyle Cankayşek ve diğer önemli şahıslara mektup yazdım. Çin Hükümeti'nden benim Hindistan'a geçip orada Çin ve Türkistan'ın müşterek menfaatleri için çalışmamın uygun görüldüğünü bildiren bir yanıt mektubu aldım". Mehmet Emin Buğra bu yoldaki çalışmalarını daha etkin bir şekilde sürdürebilmek için Afganistan'dan 1942 yılında Hindistan'a geldi.

Bu sefer, Çin'in Hindistan'daki konosolu Çin Hükümeti'nin Mehmet Emin Buğra'nın Hindistan'da kalmasını uygun görmediğini bildiriyor ve Çin'e gitmesinde ısrar ediyor. Mehmet Emin Buğra Çin'e gitmeyi red edip Pişaver'e döner dönmez, babamla beraber tutuklanıp Pişaver Merkezi cezaevinde 6 ay gözhapsine alındı. Ancak Çin'e gitmek şartıyla 8 Ocak 1943'te serbest bırakılmıştır. Baba ise Çin'e gitmeyi reddedip 5 sene Hindistan'da gözhapsinde tutuldu.

1945 yılına kadar Mehmet Em

Buğra, Çin'in merkezi olan Nancin'de istilacı Çin Hükümlerleri ile yüz yüze mücadele faaliyetlerinde bulundu. Siyasi ve sosyal teşkilatlarda, Doğu Türkistan'ın Milli Bağımsızlık Davası'nı anlattı. Ötedenberi Çin'de bulunan mücadele arkadaşları Dr.Mesut Baykozi, İsa Alptekin ve Kadir Efendi ile beraber Yurttaşlar Cemiyeti adı altında bir teşkilat kurdu. Çin kamuoyuna Doğu Türkistan meselesini tanıtmak, Milliyetçi Çin Partisi içindeki aşırı Çin Milliyetçilerine karşı cephe almak için Çin basın ve yayınında makaleler yazdı. Çok yankı uyandıran makalelerden biri ise, 13 Ekim 1944 tarihinde Nancin'de Çince olarak yayınlanan hükümet gazetesi Dagung-Bao'da yayınlanan "**Şinjiang**" değil "**Doğu Türkistan ve Doğu Türkistan'lılar Türk**" başlığı altında, Çinli ünlü tarihçi Li-Dun-Fang'ın Doğu Türkistan'ın Çin'in bir parçası olduğuna dair yazdığı makalelere reddiye olarak yayınladığı makaleleridir. Mehmet Emin Buğra'nın bilimsel ve tamamen Çin Tarihi kaynaklara dayanan delillerle verdiği reddiye karşısında Li-Dun-Fang susmak zorunda kaldı ve yenilgiyi kabullendi. Bu ve benzeri çalışmaları, Çin Parlamentosu'nda Çin'in büyük lideri Şun-Yat-Sın'ın oğlu Dr.Sun-Fu gibi parlamenterlerden oluşan Doğu Türkistan lehine bir lobinin oluşmasına katkı sağladı. Çin'in ünlü bilim adamlarından Tarihçi Cinbaozan, Yazar Gomoro ve Macongyin'ler Mehmet Emin Buğra'nın evine kadar gelir onu tebrik etmişlerdir.

1943'de Çin Anayasası oluşturulması için kurulan komisyona arkadaşlarıyla beraber Doğu Türkistan Meselesi'ni içeren bir taslak önerisi sundu. Bu taslağın önemli maddelerinden biri ise Anayasada yazılan Şincang

adının **Doğu Türkistan** olarak değiştirilmesi ve Doğu Türkistan Milletinin **Türk** olduğu gibi konuların Anayasa'da açıkça belirtilmesi istenmekte idi.

14 Mart 1945'te tek parti sistemindeki Çin'in İktidar Partisi Genel Kurulu'nda Çin Devlet Başkanı'nın Doğu Türkistan aleyhindeki kararı dolayısıyla Mecliste bulunan Doğu Türkistan Vekilleri toplantıyı terketme kararı alırlar. Ancak son anda arkadaşlarının fikirlerini değiştirip Mehmet Emin Buğra'yı yalnız bırakmalarına rağmen O, devlet başkanı Çan-Gay-Çek'in de hazır bulunduğu meclis genel kurulunu tek başına terkeder. Bu Çin'de o zamana kadar bir örneği daha görülmemiş bir olay olmuştu. Mehmet Emin Buğra bu olayı "**Mücadele Hatıralarım**" adlı eserinde şöyle dile getiriyor ;

"Toplantı başladı, ben meclis başkanı kürsüsünün önüne geldim, toplantı salonuna bir baktım ve dosdoğru yürüyerek meclisi terk ettim. Bütün vekiller bana hayranlıkla bakakaldılar. Bu bir boykot ilanına benzer bir davranış oldu. Benim gibi tek bir adamın mevlisi terkedişine kimse önemsemeyebilirdi. Ama ben vatanım için bir şeref gösterisi yapmayı uygun gördüğümünden dolayı akıbetinin ne olacağını düşünmeden bu hareketi yaptım".

Mehmet Emin Buğra'nın yukarıda bahsedilen faaliyetleri neticesinde Çin Merkez Hükümeti bazı konularda geri adım atmaya mebur oldu. 1944 yılının sonu Mehmet Emin Buğra Doğu Türkistan'a geldi. Doğu Türkistan'da durum hiçte iç açıcı değildi. Milliyetçi Çin Merkezi Hükümeti Doğu

Türkistan siyasetinde çifte standart tutumunu sergiliyordu. Sözde başka uygulamada ise başka idi. Söz verilen reformlar kağıt üstünde kalmıştı. Çin yönetimi Doğu Türkistan Halkına ikinci sınıf vatandaş muamelesi yapıyordu. Doğu Türkistan milli ekonomiyatı yağmalanıyordu. Mehmet Emin Buğra Hükümetin bu tutumlarına karşı faaliyet başlattı. Önce Halkı, özellikle gençleri milli uyanışa yönlendirmeye çalıştı. Çin'den dönen mücadele arkadaşı İsa Alptekin'le beraber Altay dergisine ve Erk gazetesinde makaleler yazdı. Milleti bu konuda bilinçlendirme çalışmalarını daha büyük alanla yaydı. Bu çalışmaları kısa süre içinde meyva vermeye başladı. Mehmet E. Buğra Doğu Türkistan da bir siyasi Parti kurmanın zamanı geldiği kanaatine varmıştı. Bunun için Doğu Türkistan Milliyetçi Parti kurma çalışmalarının ilk safhasını tamamladı. Bu sefer Çin Hükümeti ve Rus Konsoloslüğundan büyük tepki ve engellerle karşılaştı. Hatta Çin gizli servisinde takip edilmeye başlandı. Hotende seçimleri takip etmek için çıktığı bir gezi sırasında Mehmet Emin Buğra'ya Çin polisi tarafından planlanan bir süikast ortaya çıkarıldı. Keriye Nahiyesinde Mehmet E. Buğra'yı karşılamaya gelen kalabalık bir halk topluluğuna Çin askerlerinin ateş açmasının neticesinde 7 kişi hayatını kaybetti.

Mehmet E. Buğra Doğu Türkistan'da kurulan Eyalet Hükümetinde Bayındırlık Nazırlığı'na atandı. Aynı zamanda Ürimçi Üniversitesinde Fahri Rektör ve Profesörlük ünvanı ile çalışmalarda bulundu ve Bilimsel Konferanslar düzenledi. Üniversite tarihinde ilk defa olarak Atom Enerjisi konulu konferansı Mehmet E. Buğra vermişti. 29 Aralık 1948 tarihinde Eyalet Hükü-

meti'ne muavin reisi olarak tayin edildi.

12 Kasım 1949 tarihinde Doğu Türkistan, Komünistler tarafından işgal edilince İsa Y. Alptekin Beyle beraber ailesi ve bir kısım mücadele arkadaşlarını alarak 2. defa Hindistan'a hicret etti. Hatırasında bu hadiseleri anlatırken konuyu şöyle noktıyor ;

"Önümüzde sadece iki yol kalmıştı. (1) Osman Batur'la işbirliği yaparak Komünistlere karşı bir silahlı cephe almak, (2) Geçici olarak yurt dışına çekilerek mümkün olduğu kadar siyasi hareket yürütmek.

Birinci yolun bir inkılapçı için en onurlu bir yol olduğunu takdir etmekle beraber bu yolun vatan için yararlı bir sonuç getirmeyeceği kanısındaydık. Çünkü 5-10 bin silahlı kişinin gerilla savaşı ile modern silahlarla donanmış Çin ve Rus Ordusuna uzun bir süre mukavemet edemedik. Düşmana karşı gerilla savaşı ancak dıştan gelen silahlı desteğiyle mümkün olacaktı. Doğu Türkistan'ın coğrafi konumu bunun ilk bakışta mümkün olmayacağını gösteriyordu.

İkinci yol bize ağır bir vicdan azabı veriyor. 30 senelik inkılab ve siyasi hayatımdaki tecrübe ve asrımızda dünyada meydana gelen değişimlerden bana gelen ilhamlarla vatanımın geleceği için önümde büyük fırsatlar doğacağına inanmaktaydım. Vatan için canını verebilmek ne kadar şerefli bir vicdan vazifesi ise bir büyük ümit yolunda ameli çalışmalar için gerekli şahısların hayatta kalması da o kadar önemlidir".

MEHMET EMİN BUĞRA'NIN YURT DIŞINDAKİ MÜCADELESİ

HAMİT GÖKTÜRK

Sayın Doğu Türkistan Lideri İsa Yusuf Alptekin Beyefendi,
Sayın Başkan,
Aziz Misafirler,
Basınımızın Değerli Mensupları,
Aziz Doğu Türkistanlılar,
Hepinizi saygı ile selamlıyorum.

Milletler ve toplumlar kendilerini yönlendiren, doğru ve ileri görüşlü fikir, tutum ve davranışları ile kendilerini doğru yola sevk ve selamete götüren liderlerinin şahsında ideal ve şahsiyetlerini bulmuşlardır. Toplumların ve Milletlerin mukadderatı bu etkenlerle çok sıkı sıkıya bağlıdır. Bugün biz Doğu Türkistanlıların durumu ile büyük bir benzerlik arz eden komşumuz ve dindaşımız Keşmirli kardeşlerimiz kimlik ve şahsiyetlerini liderleri merhum Şeyh Muhammed Abdullah ve Kırım Türkü kardeşlerimiz de büyük bir Kahraman olan liderleri Mustafa Abdulcemil Kırımoglu'nun şahsında birleştirmişlerdir.

Biz Doğu Türkistanlıların kimlik ve şahsiyetimiz de liderlerimiz merhum Mehmet Emin Buğra ve Sayın İsa Yusuf Alptekin'de tezahür etmektedir.

Biz Doğu Türkistan Türkleri olarak her zaman liderlerimize ve bize hizmet edenlere, bağımsızlık ve hürriyetimiz için çalışanlara vefa göstermesini bilmişizdir. Yıllar sonra hac farizasını eda

etmek için Doğu Türkistandan gelen kardeşlerimiz liderimiz Sayın İsa Y. Alptekin beyi her şeyi göze alarak ziyaret ediyorlar, ellerini öpüyorlar, minnet ve şükranlarını sunuyorlar. Ankara'ya giderek Merhum Mehmet Emin Buğra Beyin kabrini ziyaret ediyorlar, gözyaşları içerisinde ona dua ediyorlar.

Bu toplantı ve daha önce yapılan toplantılarımız bunun güzel örnekleridir. Burada hepimizin şahit olduğu, koşturan ve hizmet eden ve bu toplantının teşebbüskarları olan Doğu Türkistan Vakfının Türkiye'deki çeşitli Yüksek Öğretim Kurumlarına yerleştirdiği genç öğrenci kardeşlerimiz Merhum Mehmet Emin Buğra'nın ve Sayın İsa Yusuf Alptekin'in isminin ağza alınmasının yasaklandığı ve büyük bir suç sayıldığı ortamdan yani Doğu Türkistan'dan yeni geldiler. Bu kardeşlerimiz kendilerini Çinli İşgalcilerin tasallütundan ve köleliğinden kurtarmak isteyen liderlerini ve büyüklerini biliyorlar. Bu kardeşlerimizin ana ve babaları bunlara dini bilgilerle birlikte Emir Hazretim'i ve İsa Yusuf Alptekin adını da öğretmişlerdir. Onlar bu liderlerimizin Doğu Türkistan'a yaptığı hizmet ve mücadeleyi aktarmışlardır.

Bütün bunlar Merhum Emir Hazre-

tim, Sayın İsa Yusuf Alptekin ve diğer liderler ve önderlerimizin, Doğu Türkistan'ın istiklal ve bağımsızlığı için çalışanlarımızın unutulmadığının, nesilden nesile devam ettiğinin en güzel örnekleridir. Zaten bizleri ayakta tutan da bu duygudur.

Bizler her şeyimizi bunlara borçluyuz. Liderlerimiz, şehitlerimiz ve gazilerimiz bizlere yol göstermeselerdi, sıcak kanlarını mertçe akıtmasalardı, kahramanlık destanları yazmasalardı ve bizlere şerefli bir tarih bırakmasalardı, biz burada ne konuşabilirdik?

Bu vesile ile bizlerin mübarek islam dini ile şereflenmemize sebep olan ilk Müslüman Türk Hükümdarı Karahanlı Sultanı Abdulkerim Satuk Buğra Han'dan başlayarak günümüze kadar geçen tarih süreci içerisinde özellikle en son 6 Nisan 1990 tarihinde meydan gelen Şanlı Barın ayaklanmasında insanlık duygusundan yoksun Çinli Barbarlar tarafından vahşice şehit edilen kardeşlerimiz, bu şanlı ayaklanmanın lider Şehit Zeydin Yusuf başta olmak üzere bütün şehit ve gazilerimizi minnet ve şükranla anıyoruz. Şehitlerimize rahmet ve mağfiret diliyoruz.

Büyük mücahidimiz ve liderimiz Mehmet Emin Buğra aramızdan ayrıldı 30 yıl olmuştur. Fakat kendisi hiç bir zaman unutulmamıştır. Vatandaşları olan Doğu Türkistanlılar kendisini hiç bir zaman unutmadıklarını her vesile ile ispat etmiştir.

Tesbitlerimize göre bu toplantı Hazretim'in vefatından sonra yapılan 7. Anma toplantısıdır.

1- Merhum ölümünün 1. yılında 1966 yılında liderimiz Sayın İsa Yusuf Alptekin'in önderliğinde Doğu Türkistan Güçmenler Cemiyeti tarafından ve Kayseri'ye yerleşik Doğu Türkistanlıların da iştiraki ile Ankara'da kabri

başında anılmıştır.

2- Ölümünün 10. yılında Kayseri-Doğu Türkistan Kültür ve Yardımlaşma Derneği tarafından Kayseri Ticaret Odası Salonunda bir toplantı yapılmıştır. Toplantıya büyük katılım olmuş ve büyük ilgi uyandırmıştır.

3- Yine Merhum ölümünün 20. yılında 1985 senesinde Kayseri'de Dernek Başkanımız Mehmet Cantürk'ün evinde anılmıştır. Merhumun ve diğer şehitlerimizin ruhları için Kur'an-ı Kerim hatmolunmuş ve dualar edilmiştir. Ayrıca güzel konuşmalar yapılarak Hazretim'in Doğu Türkistan Mücadelesindeki müstesna yeri bir kere daha dile getirilmiştir.

4- Mehmet Emin Buğra ölümünün 25.yılı İstanbul, Zeytinburnu'nda Sayın Dr. Mehmet Yakup Buğra beyin teşebbüsü ile bir kere daha anılmıştır. Bu toplantıda merhumun hayatının ve mücadelesinin anlatıldığı 2 bölümlük video kaset hazırlanarak gösterilmiştir. Ayrıca bu kaset Sayın M.Yakup Buğra tarafından çoğaltılarak bütün dünyadaki Doğu Türkistanlılara dağıtılmıştır. Bu suretle genç kuşaklarımızın onun hayatını ve mücadelesini tanımasını sağlanmıştır. Bu vesile ile Sayın Dr. M.Yakup Buğra'ya bu hizmetinden dolayı teşekkürlerimi sunuyorum

5- Merhuma yine Kayseri-Doğu Türkistan Kültür ve Dayanışma Derneği 8 Haziran 1991 Tarihinde İstanbul Atatürk Kültür Merkezin'de liderimiz Sayın İsa Yusuf Alptekin için yapılan şükran gününde, muhterem ailesine bir plaket takdim ederek minnet ve şükranlarını bir kere daha ifade etmiştir.

6- Merhum 15 Mayıs 1993 tarihinde İstanbul Doğu Türkistan Göçmenler Derneği tarafından tertip edilen Osman Batur ve Doğu Türkistan

Şehitlerini anma toplantısında bir kere daha anılmıştır.

Fakat biz bütün bunları Doğu Türkistan Kurtuluş Mücadelesinin pırlanta halkalarından, Şehidane Hoten'in yetiştirdiği büyük fikir ve dava adamı, yetenekli komutan, seçkin Tarihçi, Şair ve Yazar Liderimiz Merhum Mehmet Emin Buğra için kafi görmüyoruz. Ona ne yapılırsa azdır. Merhumu anmak, yaptıklarını anlamak, anlatmak, kamu oyuna tanıtmak için haftalar düzenlemek dahi yeterli değildir. Merhum her şeyden önce bilimsel olarak araştırılmalı, bizler için birer değer olan fikir ve düşünceleri ortaya çıkarılmalı ve genç kuşuklara aktarılmalıdır. Bu her şeyden önce biz Doğu Türkistanlılara düşer. Bu konuda her hangi bir kardeşimiz Merhum M.Emin Buğra'yı mastır ve doktora tezi olarak işleyebilir ve ele alabilir. Ümit ediyorum, bu konuda çalışacak kardeşlerimize kaynak ve materyal yönünden Sayın Yunus Buğra beyefendi yardımcı olabilecektir.

Ben bana tanınan süre içerisinde kısıtlı kaynaklardan elde ettiğim bilgilerin ışığı altında merhumun yurt dışındaki yani muhaceret hayatındaki mücadelesi hakkında sizlere derlediklerimi aktarmak istiyorum.

Merhum M.Emin Buğra'nın muhaceret hayatı ki bu hayat hiç aralıksız Doğu Türkistan'ın bağımsızlığı ve istiklali için geçmiştir ; 3 bölüm halinde ele alınabilir ;

1- 1934-1942 yılları arasında Afganistan ve Hindistan'da geçen süre.

12 Kasım 1933 tarihinde Kaşgar'da ilan edilen Doğu Türkistan İslam Cumhuriyetinin Rus ve Çin işbirliği neticesinde yıkılması üzerine müslüman maskeli Çinli Çapulcular Macag Ying ile Ma Hosen'ler Aksu ve

Kaşgar şehirlerini ele geçirir. Yenihi-sar'ı kuşatma altına alır. Yenihi-sar'da kuşatılan M.Emin Buğra kardeşleri Emir Nur Muhammed ile Emir Abdullah şehri kahramanca savunurlar General Mahmut Muhiti'nin kendilerini kurtarmak için gönderdiği fedailerin bu yöndeki ısrarlı tekliflerini şiddetle reddeder. Yenihi-sar Kal'sındaki mücahitler kanlarının son damlasına kadar karşı koyarlar. Emir Nur Muhammed ve Emir Abdullah beyler emrindeki 600 mücahit ile şehit olur. Yenihi-sar düşer, daha sonra Yarkent de Çinliler tarafından işgal edilir. Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Hoca Niyaz Hacı Rusların baskısı ile General Şing ile anlaşır. Hoten Geçici Hükümetinin ileri gelenleri durumu uzun uzun müzakere ederler. Üstün Çin ve Rus İşgal Kuvvetlerine karşı konulması halinde halkın büyük bir katliama maruz kalacağı endişesi ağırlık kazanır. Bunun üzerine M.Emin Buğra ailesi ve yakınları ile Afganistan'a iltica etmeye karar verir. 1934 yılının Ağustos ayında Pamir Yaylası ve Vahan Koridorunu geçerek Afganistan'a iltica eder. Bir müddet Bedeşan'da kalır. Afganistan Hükümet Yetkilileri ile yapılan görüşmeler sonunda hiç bir siyasi faaliyet yapmaması şartı ile ilticası kabul edilir. Afganistan'ın Başkenti Kabil'e gelir. Abdullah Han Yarkendi takma adı ile Kabil'in Şor-bazar semtine yerleşir. Burada elde ettiği bilgilerle dünyada olup bitenleri yakından izlemeye ve aziz vatanı için neler yapabileceğinin çarelerini aramaya başlar. Zamanın Kabil'deki Türkiye Büyükelçisi Memduh Şevket Esenal ile tanışarak yakın dost olur. Burada elde ettiği kaynaklar ve Türkiye'den getirdiği kitaplardan da yararlanarak Şarki Türkistan Tarihi adlı ese-

rini yazmaya başlar. Uzun ve yorucu çalışmalar neticesinde yazmayı başardığı bu eserini 1942 yılında Keşmir'de bastırmaya muvaffak olur. Doğu Türkistan Tarihi ilk defa bir Doğu Türkistanlı tarafından yazılan mükemmel ve modern bir eserdir.

Emir Hazretim Afganistan'da iken, zamanın T.C Hükümeti ile temas kurarak Türkiye'de yetiştirilmek üzere birçok öğrenci göndermiştir. Emir Hazretim'in Türkiye'ye gönderdiği öğrencilerden biri de bugün Doğu Türkistan Vakfı Başkanı olarak bizlere hizmet etmekte olan M.Rıza Bekin Paşa'mızdır.

2- 1942-1945 yılları arasında Çin'de geçen devir.

1942 yılında Afganistan'dan Hindistan'a geçen M.Emin Buğra İngiliz sömürge yönetimi tarafından tutuklanır ve cezaevine konur. 8 ay Peşaver'de tutuklu kaldıktan sonra Çin Hükümetinin teklifi ve Sayın İsa Y. Alptekin beyin tavassutu ile Çin'in o zamanki Başkenti Nankin'e giderek Milliyetçi ve Vatanperver meslektaşlarına katılır ve siyasi mücadeleye başlar.

Çin Paramentosunda Doğu Türkistan'ı temsil etmekte olan milliyetçi meslektaşları ile birlikte Doğu Türkistan meselesini Çin kamuoyuna tanıtmak ve müdafa etmek için büyük hamlelere girişir. Çin Paramentosuna bir önerge vererek 10 yıl süre Doğu Türkistan'ı kanlı bir idare ile yöneten ve yüzbinlerce aydın ve ileri gelenlerimizi işkencelerle öldüren, ülkeyi Ruslar'a peşkeş çeken General Şeng'in cezalandırılmasını ister. Ancak önerge müzakere edilirken Çin Cumhurbaşkanı Cang Key Şek'in müdahalesi üzerine durumu protesto için tek başına meclisi terkederek büyük bir cesaret örneği gösterir. 1945 yılının Mayıs ayında Çin Millet Partisi büyük kurul-

tayına katılarak Doğu Türkistan ile ilgili 6 maddelik tarihi bir önerge verir. O önergesinde Çin Hükümetinin Doğu Türkistan Halkının ayrı bir Millet olarak tanınmasını Çin Cumhuriyetinin kurucusu Dr. Sun'un 3 prensibindeki hususun tayit edilmesini, Doğu Türkistan'a yüksek dereceli muhtariyet verilmesi gibi hayati konuları talep ediyordu. Bu teklif Çin siyasi çevreleri ve kamuoyunda büyük yankılar uyandırdı. Konu Çin basınına günlerce meşgul etti. Hatta üniversite öğrencilerinin gösteri yapmalarına bile yol açtı.

Daha sonraları Çin'in meşhur siyasetçi ve tarihçisi Prof Dr Le Du Fang ile Türk ve Türkistan terimleri üzerinde aylarca süren bir münazereye girişti.

Sayın İsa Yusuf Alptekin tarafından kurulan Altay mecmuasının başyazarlığını yaptı.

1944 yılında Doğu Türkistan'da 3 vilayet inkılabı olarak bilinen silahlı ayaklanma neticesinde Şarki Türkistan Cumhuriyeti kurulur. Bunun üzerine M.Emin Buğra Doğu Türkistan'a döner.

Merhum M.Emin Buğra'nın 3. ve son hicreti 1949 yılında Doğu Türkistan'ın Kızıl Çin orduları tarafından istilası üzerine gerçekleşir. Dava arkadaşları ile birlikte uzun görüşmeler neticesinde o zamanki şartlara göre en iyi çarenin vatan için vatandan ayrılmak olduğuna karar verir. Mücadele ve kader arkadaşı Sayın İsa Yusuf Alptekin ile birlikte zorlu ve meşakkatli bir yolculukla Himalaya Dağlarını aşarak 1950 yılının başlarında Hindistan'a iltica eder. O Keşmir'de iken Kızıl Çinliler'den kaçarak Hindistana sığınmak isteyen Doğu Türkistanlıların bu isteklerinin kabul ettirilmesi, ardından

ise 1850 Doğu Türkistanlının Türkiye'ye iskanlı göçmen olarak getirilip yerleştirilmesi için dava arkadaşı İsa Yusuf Alptekin ile birlikte büyük bir çaba gösterir ve başarır. Kendisi de 1953 yılında Türkiye'ye gelerek Ankara'ya yerleşir. Türkiye'ye gelişinde Milliyetçiler tarafından büyük bir coşku ile karşılanır.

O Türkiye'ye geldikten sonra Türkistan ve Türkistan'ın sesi dergileri çıkardı ve bu dergiler vasıtası ile Türkiye'de ve hür dünya'da yaşayan Doğu Türkistanlıları siyasi ve sosyal bir fikir altında toplamaya ve Doğu Türkistan davasını gündemde tutmaya çalışmıştır. Ayrıca o basın ve yayın organlarına yazılar yazarak, açıklamalar yaparak Doğu Türkistan davasını anlatmıştır.

1952 yılında Mısır'a giderek Doğu Türkistan davasını dile getirmiştir. 1954 yılında Suudi Arabistan'a gitmiş ve Eylül 1955 tarihinde Taif'te toplanan Doğu Türkistanlılar Kurultayında Sayın İsa Yusuf Alptekin ile birlikte Doğu Türkistan Türklerinin vekilleri olarak tayit edilmiş ve Doğu Türkistan davasını yurt dışında temsil etmeye yetkili kılınmıştır.

1954 yılında Ürdün'ü, 1956 ve 1960 yıllarında Suudi Arabistanı, 1958 yılında Pakistan ve Irak'ı, 1959 yılında ise İran'ı ziyaret ederek bu ülkelerin dini, milli ve siyasi liderleri ile görüşmeler yapmış, mazlum milletin maruz kaldığı durumu anlatmaya çalışmıştır.

O bir çok uluslararası konferanslara da iştirak etmiştir. 1958 yılında Bağdat'ta toplanan İslam konferansına 1960 yılında Hindistan'ın başkenti Yeni Delhi'de yapılan Tibet Asya ve Afrika halkları konferansına katılmış ve güzel konuşmalar yapmıştır.

1959 yılında Bandung'da toplanan Asya Afrika konferansında katılmak için Hindistan'a kadar gitmiş fakat Endonezya hükümeti vize vermediği için katılamamıştır.

Merhum M.Emin Buğra büyük bir ileri görüşlülük ile ta 1959 yılında yani Kızıl Çin atom denemelerine başlamadan 5 yıl önce dünya kamuoyunun dikkatini bu tehlikeye çekmiş ve Çin'in nükleer bomba yapma peşinde olduğunu açıklamış ve bu konudaki endişelerini 6 Nisan 1959 tarihinde zamanın A.B.D Cumhurbaşkanı yazdığı bir mektupla dile getirmiştir.

M.Emin Buğra 64 yaş gibi pek uzun sayılmayacak bir ömür içine silahlı ve siyasi mücadeleyi sığdırmış ender kişilerden biridir.. Onlarca yıl süren sürgün hayatı sevgili vatani ile aziz milletin maruz kaldığı durum onun yaralı kalbini daha da yormuş 14 Haziran 1965 tarihinde Ankara'da vefat etmiştir.

1932 yılında Doğu Türkistan'da meydana gelen büyük kıyamın ve milli mücadelemizin önderi büyük mücahid sevgili liderimiz tarihçi yazar ve aynı zamanda coşkulu bir milli şair Merhum Cennet mekan M.Emin Buğra'yı ölümünün 30. yılında bir kere daha minnet ve şükran duygularımızla anıyor. Mubarek ruhuna dualarımızı yolluyoruz.

Emir Hazretim sen müstarih ol senin izinde yürüyen milyonlarca genç evladın sana yakışır bir cesaret ve imanla mücadele saflarına atılmıştır. Ayyıldızlı Gökbayrak ergeç Doğu Türkistan semalarında dalgalanacaktır. Bu günler belki yarın belki yarından da yakındır.

Mehmet Emin Buğra'nın Edebi Kişiliği

Bilge TİĞİN

Politikacı, devlet adamı, hukukçu, tarihçi, din alimi, eğitimci kişiliğinin yanısıra şair ve tiyatro yazarı gibi edebi kişiliğiyle M. Emin Buğra kutsal Doğu Türkistan topraklarının 20. yüzyılda yetiştirdiği bir dehadır. Ancak bugün M. Emin Buğra sadece bir dava adamı olarak tanınmaktadır. Vatan ve millet aşkıyla yanıp tutuşan bu büyük zatı bütün yönleriyle genç kuşaklara tanıtmak bizim mukaddes görevimizdir.

Bu yazıda sadece Mehmet Emin Buğra'nın edebi kişiliği üzerinde durmak istiyoruz.

Evet, M.E.Buğra aynı zamanda çok kuvvetli bir edebi kişiliğe sahiptir. Bunu onun 1983 ve 1984 yıllarında Fatma Buğra Hanım tarafından neşredilen "Vatan Kaygusu" adlı şiir kitabıyla "Kutluk Türk Opereti" adlı sahne eserine dayanarak söylüyoruz. 1983'de Fatma Buğra Hanım'ın ilave ettiği sunuş sözüyle birlikte neşrolunan "Vatan Kaygusu" adlı kitap M.E. Buğra'nın "Kutluk Türk Opereti" adlı sahne eserindeki bazı parçalar dahil olmak üzere 26 şiirini ihtiva etmektedir.

"Birinci Muhaciret", "Vetenge Kayış", "İkinci Muhaciret" diye üç büyük bölümde toplanmış olan bu şiirler arasında, ayrıca şairin 180 mısra değerinde bir Arapça şiiri, 52 mısralı bir farsça şiiri bulunmaktadır. Şiirlerin dördü el yazısıyla verilmiştir.

M.E.Buğra'nın şiirleri onun vatan ve milletin bağımsızlığı, özgürlüğü ve insanca yaşama isteği yolundaki tavizsiz mücadelecilik ruhunun bir tecellisi olarak görülmektedir. Biz onun şiirlerinin

konusunu belli başlı bir kaç maddeye toplamaya çalışacağız.

Hayata boyunca "vatanım...milletim..." diye haykıran Buğra'nın şiirlerinde özellikle vatanperverlik ruhu ifade edilmektedir. Bilindiği gibi vatanperverlik insanın doğduğu toprağa saygısı, sevgisi ve bağlılığı demektir. Bu her vicdanlı insanda bulunması gereken bir fazilettir. Evet M.E.Buğra, herşeyden evvel bir vatanperverdir. Onun yapmış olduğu her türlü mücadelesinin temelinde bu yatar. Vatanperverlik Buğra'nın şiirlerinin ilham kaynağıdır. Onun bütün şiirlerinde bu ruh vardır. "Yurtum" adlı şiirinde:

*Yurtum, yurtum toprakların
Közimizge sürme bolsun...
Kara taşınğ almas kebi,
Boynumuzga salma bolsun...*

*Çölüngdeki taş ve kesek
Bize kızıl alma bolsun.
Buduşkaking tikenliring,
Bizge tatlık üjme bolsun...*

derken, "Uluğ Yurtum" adlı şiirinde de:

*Uluğ yurtum, aziz yurtum, seni can-
dın selamlaymen,*

*Bu ağnk közlirimni toprakning birle
davalaymen*

*Haaying birle kaygudın yürekimni
adalaymen*

*Uluğ yurtum, aziz yurtum, seni can-
dın selamlaymen...*

diyerek vatanın dağına taşına son derece bağlı olduğunu ifade ediyor Buğra... Ama vatanperverlik sadece bundan ibaret değildir. Vatanını seven aynı zamanda vatanının gamını yer, vatanı için savaşır, vatani için her türlü

zorluğa göğüs gerir. M.E.Buğra yalnız konuşanlardan değil, aynı vakitte söylediklerini yapanlardır. Bu yönüyle Buğra, tam bir mücahittir.

M.E.Buğra gerçek bir vatanperver olmakla birlikte koyu bir milliyetçidir. Zatan vatanperverlik ile milliyetçilik birbirine sıkı sıkıya bağlı ve birbirini tamamlayan kavramlardır. Vatanını sevmeyen milleti sevmez, milleti sevmeyen vatanını da sevmez. Buğra'nın bu yönü "**Yurt ve Millet**" adlı şiirinde şöyle ifade edilmektedir.

Aklı bar bolgan körür öz yurtuni can üstide,

Tecrübe ehli tutar milleti canan üstide,

Yurtini söygen yaşar izzet iman üstide,

Milletini söymigen ölgey pişman üstide.

M.E.Buğra aynı zamanda Türk milliyetçisidir. Bu husus onun "**Atamız-ning Öz Oğlı Biz**" adlı şiirinde ifade edilmektedir.

*Bir ataning on dğli biz
On oğlining yüz oğli biz
Atamızning öz oğli biz
Türk oğli biz, Türk oğli biz*

*Başlangıçta bir töreldük
Ötkünçlerde bile keldik*

*.....
Ne tang kim ger yürekin kan kö-
zümün yaş aktsam*

*Bu yengligdur kiçik öksüz ki ayrıl-
mış anasındın.*

*.....
Vatan yok, milletim yok her ne ba-
nm yok*

*Canım birle ümidim kaldı korkarım
fenasındın.*

Herşeye rağmen umudunu kaybetmeyen Buğra, "**Erkinlik Çağı**" adlı şiirinde;

*Vatan kalmas hiç bir zaman düş-
man astıda*

*Ulus yatmas uzun zaman zalim as-
tıda...*

diyerek, vatanının ve milletinin özgür-
lüğe kavuşacağına yüreğinden inan-
maktadır. Onun hürriyet arzusu "**Şingşingşia**" adlı şiirinde çok güzel bir şekilde ifade edilmiştir:

Kaçan bizge açılır aşu kara çıgara?

*Kaçan külüp oynaymız işbu güzel
yurt ara?*

*Kaçan oynap külermiz ayla yaylağ
tagıda?*

*Kaçan sorun tüzermiz cennet Ho-
ten bağıda?..*

*.....
Kaçan közge sürülür Turpan Kuçar
toprağı?..*

*Kaçan bolur ornımız Yarkent, Kaş-
gar köyleri?..*

M.E.Buğra sadece hürriyeti arzu et-
mekle kalmız; ona kavuşmak için mil-
leti uyanmaya, savaşmaya çağırır. O, "**Oygan Millet**" adlı şiirinde millete şöyle hitap etmektedir:

*Bille yığlap bille küldük
Ayrılmagan Türk oğli biz*

*Bir ülkede alte oymak,
Biri yağmur biri kaymak
Barçe bir süt birdur ayak
Negizi bir Türk oğli biz.*

*Uygur, Kazak, Kırgız, Tacik
Özbek, Tatar büyük birlik
Bir bolgaçka kalur tirik
Ayrılmaylı Türk oğli biz*

Bunu "**Silkin**" adlı şiirinde de görü-
yoruz. Mesela;

*Men bir Türk men, ulusum Türk,
aymakım Türk*

*Ajun içre könglümdeki amrakım
Türk*

*Kaygu sevinç her işimde ortakım
Türk*

*Şansım Türklük, ay yıldızlı bayra-
kım Türk...*

Ancak canından çok sevdiği vatani ve milletinin düşman istilasına, zulmü-

ne maruz kalması onun kalbinde derin bir yara açmıştır. ama hiçbir zaman umudunu kaybetmemiştir. Bunu onun "**Bayram**" adlı şiirinde görmek mümkündür. Şöyle diyor Buğra:

*Yürekim kan ara yüzmektedir bağ-
nın yarasıdır
Öküzlerdek arak yaşıım vatansizlik
belasidin,*

.....

*Oyğan millet oyğan, oyğan...
Oygañşke keldi zaman
Silkinip sen her yanınge
Derdini bil eyle dermen.*

.....

*Tatlığ tüşke er aldanmas
Hıyal bilen iş kamdanmas
Bilmek kerek işleş kerek
Kuruğ sözdin utuğ çıkmas.*

Doğu Türkistan'ın siyasi tarihinde milletin takdirini değiştiren pek çok entrikalar, ihanetler yaşanmıştır. Düşmanın tatlı dili, yumuşak ipeğine sadece Göktürk ve Uygur Devletleri dönemindeki kağanlar değil, 20. yüzyılda da pek çok insan kanmıştır. M.E. Buğra bu durumu "karga", "bülbul" ve "turgay"(tarla kuşu)'in aligorik münasebetinden istifade etmek suretiyle tenkit etmiştir. "**Vatan Bizningdur**" adlı şiirinde şöyle diyor Buğra:

*Bir çağlarda bağ içige kirdi bir tur-
gay
Şahdan şahka konup yürüdü hiç
bir tohtamay
Bülbul anı mehman kıldı hiç bir
ayamay
Anga dedi biz ortakmız vatan biz-
dingdur...*

...

*Ahmak bülbul bilmes idi turgay
mikrini
Sözler idi anı dost dep herhil fikri-
ni
Vatandaş dep anga berdi bağning
törini
Turgay aldı mikri bilen bülbul yeri-*

ni

*Bülbul haman sözlep turar vatan
bizningdur...*

...

*Turgay yine kargalarla kılıban
donggak
Dedi keling teyyar sizge mana bu
konggak
Dedi bağ bülbulning emes arada
ortak
Dedi keling karga gocam tutung
köp yatak
Bülbul dedi hain turgay vatan biz-
ningdur...*

M.E. Buğra vatanına, milletine duyduğu saygı ve sevgi kadar vatan ve millet uğruna şehit düşen vatan evatlarına da sonsuz saygı duymaktadır. Şehitlerin hiçbir zaman unutulmayacağını, onların vatan ve milletle birlik yaşayacağını "**Ey Vetten Kurbanları**" adlı şiirinde şöyle ifade etmektedir:

*Ah sizge ey veten kurbanları
Ey ulusning kehriman oğlanları
Sizge biz kan yğlisak hem az turur
Kim idingiz yurtimizning cananları.*

...

*Biz unutulduk mu dep kaygurman-
giz*

*Yurt için millet için ah umangiz
Caningizni hoş tutung cennet ara
Bizge kaldı bu alemlik omingiz..*

...

*Ulus sizni unutmas hiç kaçan
Yolongiz üzre yürürler her kaçan
Ulus oygandı emdi uhlımas
Can berur sizdek ya algusı can*

M.E. Buğra'nın politik içerikli şiirlerinin yanısıra saf insani duyguları dile getiren şiirleri de bulunmaktadır. Onun "**Güzel**" adlı şiirinde güzel bir kızın tasvirini yapmaktadır. Şiir şöyledir:

*Güzel yüzünge körüp her zaman
hicildur gül,
Kara kaşınge karakaş nazininliri
kul*

Közingni körse kara köz kiyik közü
koyulur
Saçingning aldıda bir nesge erzi-
mes sumbul

...
Libinğge kızganınban boldu kıpkı-
zıl yakut

Sözüngni anglasa kalğay gıçalanıp
bülbul

Uyat bilen tozığay gunçe körse ağ-
zingni

Tişingning elde inci bahasudur bir
pul

Kitapta bulunan şiirleri şekil yönün-
den inceleyecek olursak M.E.Buğ-
ra'nın divan edebiyatının yanında halk
edebiyatını da çok iyi bildiği anlaşılır.
Zira Buğra'nın gazel, müseddes, mu-
hammes gibi divan şiiri şekillerinde
yazmış olduğu şiirleriyle birlikte hece
ölçüsüyle yazdığı üç şiir bulunmakta-
dır. "**Yurtum**", "**Atamızning Öz Oğ-
li Biz**" ve "**Oygan Millet**" adlı şiirleri
bu nevidendir.

M.E. Buğra aynı zamanda bir opera
yazardır. 1984'de neşredilen "**Kutluk-
Türkan Operti**" adlı sahne eseri Buğ-
ra'nın edebi yeteneğini ortaya koyan
önemli eserlerinden birisidir. 7 perde
17 sahneden ibaret bu tarihi operada
8. yüzyılda kurulan Uygur Devleti'nin
hakanı Yulug Hakan'ın aklı Kutluk Te-
kin ile Kuça Hakan'ın Kün Han'ın kızı
Türkan Terim'in aşkı ve bununla birlik-
te Uygur Devleti'nde meydana gelen
karışıklıklar yansıtılmaktadır. Buğra,
bu tarihi operasında da gönlünde ya-
tan vatan ve millet sevgisini ifade et-
mekten vazgeçememiştir. Mesela 2.
perde yer alan bir şiirde şöyle denil-
mektedir:

Türk elining erlerimiz
Türkistandır yerlerimiz
ulus yurtning yolıda
Aksung kan terlerimiz...
Möngü bolsun Türk eli
Yüzming yaşa ey Hakan...

...

Ulus bizning canımız
Yurt söymek imanımız
Uluğ Türklük yolıda
Fida bolsun kanımız...
Möngü bolsun Türk eli
Yüzming yaşa ey Hakan...

2. sahnede görülen bir diyalogda
da kahramanı şöyle konuşur: "--
**Tekinim! Türk elini yaşatandır
birlik... Birliksiz yaşayamaz ba-
ğimsızlık... Türk düşmanının
yegane silahı, ayırmak... Bizim
de ona karşı silahımız, birlik ol-
mak...**"

Eser ilk deneme olmasına rağmen,
dekor, müzik ve diyalogların gayet uy-
gun bir şekilde verilmesiyle edebi yön-
den oldukça başarılı çıkmıştır. Yazar
eserinde Halk edebiyatından da çok
güzel bir şekilde istifade etmiştir.

Operada yer alan bazı şiirler, halk
edebiyatından alınmıştır. Mesela 6.
perdedeki:

Yanınga kelmeding yarim , yolung-
ga bargudek boldum...

Kolumga koş piçak alıp, yürekni
yorgudek boldum...

şeklindeki şiiri halk edebiyatından
alınmıştır. Bunun gibi misallere çok
rastlamak mümkündür.

Netice itibariyle, Mehmet Emin Buğ-
ra, sahip olduğu pek çok kişiliği ve ye-
tenekleriyle milletimizin yetiştirdiği na-
dir insanlardan birisidir. Vefatının 30.
yıldönümünde bu büyük zatı saygıyla
anıyorum.

DOĞU TÜRKİSTAN İSLAM CUMHURİYETİ DÖNEMİNDEKİ EĞİTİM DURUMU

NURANIYE H.EKREM

Asıl konuya girmeden önce sizlere başımdan geçen bir olayı aktarmak istiyorum; Türkiye'ye yeni geldiğim 1989 yılında Türkiyeli soydaşlarımız benden, meraklı meraklı şöyle sormuştu : " Sizler kendi kullandığınız dilinizle kitap, gazete, dergi yayınlatabilirmisiniz? Uygur Türkçesi ile eğitim yapabiliirmisiniz ? Uygur Türkçesi ile eğitim yapan Üniversiteleriniz var mı?.. " Ben bu soruya "evet" diye cevap verince onlar çok şaşırılmışlardı. Ve hemen bana " Doğu Türkistan'a göre daha az bağımlı olan Rusya'daki Türk Cumhuriyetleri'nin bu imkanları yokken siz bu imkanlara nasıl sahip oldunuz? " diye sormadan kendilerini alamadılar. Bu konuya açıklık getirebilmek için daha önceki olayları ayrıntılı olarak incelememiz gerekir. Fakat bu çalışmamızda ele aldığımız konu gereği ve vakit itibariyle sadece Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti dönemindeki eğitim durumunu kısaca sizlere takdim edeceğim. Bu arada Doğu Türkistan'daki milli eğitime çok büyük katkıları olan merhum liderimiz Mehmet Emin Buğra efendinin vefatının 30. yılında onu rahmetle anıyor, ruhunun şad olmasını Allah'tan diliyorum.

Mançular, Doğu Türkistan'ı işgal edince hemen bu bölgede Çince eğitim yapmaya başlamışlardır. Doğu Türkistanlılar

Fen bilimlerinden daha ziyade Din bilimlerine ilgi duyuyordu. 1930 yılında yapılan bir istatistiğe göre, Doğu Türkistan'da Rusça eğitim yapılan "Sosyal Bilimler Enstitüsü" ile Ürümçi ortaokulu ve 148 tane ilkokul bulunuyordu. Bu okulların hemen hemen hepsinde "Çince eğitim" yani "Konfüçyüzim İdeolojisi" verildi. Uygurca (Arapça ve Farsça) eğitimin hangi derecede bulunduğunu ve ne kadar okul olduğunu açıklayacak yeterli bilgiye sahip değiliz. Ayrıca eğitim, medreselerde yapıldığı ve istatistiki bilgiler olmadığı için konuya açıklık kazandırmak daha da güçtür.

Bu çalışmamızda bazı Çince belgelere dayanarak Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti dönemindeki eğitim hakkında elde edilebilen bilgileri sizlere aktarmak istiyorum.

Doğu Türkistan halkının eğitime ve kültüre nedenli önem verdiğini tarihi kaynaklarda görmek mümkündür.

Doğu Türkistan topraklarında ortaya çıkan Turfan Uygurları'nın kültür zenginliğinin dışında, Aksu şehrinin Sayram kasabasında doğmuş olan Hoca Ahmet Yesevi, Balasagun'da doğup Kaşgar'da yetişen Yusuf Has Hacıp ve Kaşgarlı Mahmut gibi dünya çapında ünlü şahıslara ve eserlerine beşiklik etmiştir. Karahanlılar döneminde Kaşgar şehrinde "Eyidgah Camii"nin yanına medrese açarak din, tıp, astronomi, matematik, kimya ve felse-

fe gibi Fen Bilimlerinden dokuz dersten eğitim yapılmıştır. O dönemlerde kapıları dünyaya açık olan Doğu Türkistan Yöneticileri ticaret ve diğer değişik yollarla dünyada olup biten bilgilerden istifade ediyor, kültür alışverişinde bulunuyorlardı. Bu durum Moğol istilası ve Çağatay Hanlığı döneminde de devam ederken, ne olduysa Mançur istilasından sonra olaylar olumsuz gelişmeye başlamıştır.

Mançurlar, Rus ve İngilizler'den korunmak için Doğu Türkistan'ın sınırlarını kapatmış, memleketteki milli ve dini bağımsızlık hareketlerini zorbaca bastırarak zalimce yönetmeye başlamıştır...

1911'de Çin'de başlatılan "**Cumhuriyetçilik akımı**"da Doğu Türkistan'da etkisini göstermiştir. Yerli bağımsız idareciler, hem Milliyetçi Çin Hükümeti ile hem de Ruslarla ilişki kurmuşlardır. Doğu Türkistan'daki Çinli yöneticiler de Mançurlar'dan pek farklı davranmamıştır.

Doğu Türkistan halkının "**öğrenme isteği**"ne karşı "**baskı rejimi**" uygulayan Chin-shu-jen ve Yang-Tzen-shen Hükümeti, Doğu Türkistanlı aydın insanları yok etme politikası uygulamıştır. Aşırı baskı, cehalet ve fakirlik memleketimizi etkisi altına almıştır. Fakat Doğu Türkistan aydınları, bu duruma son vermek için hem okumaya devam etmiş hem de bilgilerini halkına aktarmaya gayret etmişlerdir. Buna örnek verecek olursak Dr.Mesut Sabri Baykuzu'nun Türkiye'de okuyup vatana döndükten sonra okul açması, Mehmet Emin Buğranın dini eğitim vermesi, İsa Yusuf Alptekin'in tahsilini Çin'de yapıp birçok öğrenci yetiştirmesi ve bazı ilim adamlarımızın Rusya ve Almanya'da kendilerini yetiştirip, kendi vatanlarındaki eğitim işlerine katkıda bulunması ve buna benzer birçok işler... aydınlarımızın milli eğitime katkılarını gösterir. Zengin tüccarlar da kendi memleketlerinde din ve fen bilimlerinde birçok okul açmışlardır. Kaşgar ve Artuç'taki okullara ve okul açan aydınları büyük destek veren Bahattin Musabay gibi insanlarımızın eğitime olan maddi katkıları örnek teşkil etmiştir. Nitekim Kuçar halkı

kendi aralarında para toplayıp Tataristan'dan gelen eğitimci Reşitver'i görevlendirerek Kuçar'da bir okul açmışlardır. Abdulrehim adlı bir vatan-daşımız Türkiyeli Ahmet Tacemer'i Aruş'a davet ederek bir okul açtırmıştır. Ayrıca Turfan'daki Mansur Ahun adlı işadamı da Tataristanlı Hasan Fehmi Haydar'ı davet ederek Turfan şehrinde bir okul açtırmıştır...

Bu tür faaliyetler, Doğu Türkistan'daki Çinli yöneticilerin elbette hoşuna gitmeyecekti. Nitekim de öyle oldu. Açılan okullar tek tek kapatıldı. Öğretmenler ise hapse atıldı.

O dönemde Doğu Türkistan'da öğretmen olmanın ve okul açmanın nedenli zor olduğunu Mesut Sabri Baykuzu'nun Çinli trihçi Tzvan-wen-wo'ya verdiği bir belgeden görmek mümkündür. Baykuzu yazısında şöyle yazmaktadır ;

"Ben 1914'de memleketime döndükten sonra, halkımızın cehalet ve eğitimsizliğini görünce, memleketimde '**çağdaş eğitim**' vermek için okul açmağa niyetlendim. İlk önce Turfan Okulu'nu açtım. İki sene sonra kapattılar. 1921'de Dernek ve bu derneğe bağlı dört okul açtım.. Bir sene sonra kapattılar. 1925 yılında Gulca'da İli Okulu'nu açtım. Fakat bu okulu da ertesi yıl kapattılar. Beni de Gulca Hapishanesi'ne kapattılar. Daha sonra beni kelepçelerle Ürümçi'ye götürdüler. Yang-Tzen-shen bizzat kendisi beni üç defa sırguya çekti. Fakat suç bulamadı. Bir sene sonra beni serbest bıraktı. 1927 yılında Döngmeler Okulu'nu ve Merkezi Temel Eğitim Okulları'nı açtım. Okulda çalışan öğretmenler, Hükümete yakın kişiler olduğu için bu okullar kapatılmamıştır. Ben okul açmak için yüzbinlerce tenge masraf ettim. Ve çok zorluklarla karşılaştım. Hükümetin Doğu Türkistan halkını nasıl ezdiğini ve nasıl bastırıldığını bunlar açıkça göstermektedir".

Ayrıca Cumhuriyet dönemindeki dini okullara da bir göz atmak gerekir ;

Doğu Türkistan'da açılan dini okullar "Temel Okul" ve "Yüksek Okul" olarak ikiye ayrılıyordu. Temel okullara şimdiki gibi "Mektep" denilirdi. Bu çeşit okullar, genellikle dini hocalar tarafından kurulmuştur. Okutulan dersler yedi çeşit olup, bunlar ; İslam Fıkıhı, Arapça, Ayet ve Dualar, Kur'anı Kerim ve açıklamalar, Dini şiirler, Nevai şiirleri ve Hoca Hafız dersleriydi.

Bu yedi dersin ilk dördü "Arapça" olarak okutulmuştur. 5. ve 6. dersler Türkçe, 7. ders ise Farsça okutulmuştur. Bu yedi dersi bitirenler, dini okuldan mezun olmuş sayılıyordu. Ders veren Hocalar genellikle dini zatlardan oluşmaktaydı. Bu çeşit okulların açılması ve ders verilmesi için, Hükümet'den izin alınmıyordu. Ve Hükümet de bu işi görmezlikten geliyordu. Bu şekilde açılan dini okulların sayısı Fen okullarından fazla olup, bir miktar ücret ödemek zorunluluğu vardı.

Yüksek dini okulları ise genellikle zengin kişiler açmıştır. Bu okullara malzemeleri yeterli, büyük ve kalacak yurtları da olduğu için dışardan da öğrenci kabul ediliyordu. Dersler genellikle dini nitelikli olup, Peygamber Efendimizin hayatı, İslam Tarihi, Kur'anı Kerim ve Hadisler, Arapça ve Farsça ile dil ve edebiyat gibi konulara önem verilmiştir.

Doğu Türkistan halkı, Çinlilerin çeşitli baskılara boyun eğmeden dış dünyayı tanımak ve kendilerini bilgilendirmek için büyük çaba göstermişlerdir...

Yang Tzan-hsin, iktidara geldiğinde Doğu Türkistanlıların bilgilenebilmesine karşı çıkarak, Çin'den ve dünyadan gelen yeni haber ve çağdaş bilimlerin öğretilmesine engel çıkarmıştır...

Doğu Türkistan'da yayınlanan Tian-shan-ji-pao yani "Tanrıdağ Günlük Gazetesi"ndeki haberler, genellikle yarım sene önceki olayları anlatmakta idi ve bu gazeteler kasabalara, ilçelere dağıtılmaya kadar bir sene geçiyordu...

1911 senesinden sonra, İli Bölge Valisi Yang-tsan-hsü ilk defa Uygurca bir ga-

zete çıkarmıştır. Yang-zan xü'nün Çin'e gitmesinden hemen sonra, bu gazete de kapanmıştır...

Bazı Doğu Türkistanlılar hacca gidecek, dünya da ne olup bittiğini öğrenme imkanına sahip olmuşlar ve yeni, taze bilgilerle yanlarına döndüklerinde yanlarına getirdikleri kitaplarla ülkenin haber ve bilgi açlığını giderme de önemli rol oynamışlardır...

Aslında Rusya ve İngiltere gibi devletler de Doğu Türkistan'a göz diktiği için, bu halka yararlanmak maksadı ile birçok gazete ve kitapları, konsolosluklar aracılığı ile Doğu Türkistan'a getirmişlerdi. Doğu Türkistanlı aydınlar bu tür yollarla dünyayı tanımaya çalışmışlardır.

Türkiye'den gönderilen bazı gazete ve kitaplardan, okuyabilen kişiler çok olduğu için geniş olarak faydalanmak mümkün oluyordu. Fakat Hindistan ve Afganistan'dan gelen gazete ve dergilerden ise tercümanlıksız faydalanmak mümkün değildi.

Doğu Türkistan halkı, dışarıdan gelmiş olan dergi ve gazeteleri okurken ve tercüme ederken genellikle gece yansı toplanıyorlardı. Bu toplantılarda bir araya gelen onlarca kişi yeni bilgi ve haberleri sessizce dinliyorlardı.

Rus istilasından sonra, komünist ideolojisini Doğu Türkistan'a yaymak için büyük çaba göstermişlerdir. Doğu Türkistanlılar bu ideolojiye karşı çıkmalarına rağmen, Ruslar 1926 senesinde Müslüman Çinlilerin Taşkent'de yayınladığı "Kurtuluş" adlı dergiyi komünist düşüncenin propagandası için kullanmıştır. Uygurca yayınlanan bu dergi çeşitli yollarla Doğu Türkistan'a gönderilmiştir. Doğu Türkistanlı bazı aydınlar Rusların bu propaganda taarruzuna karşı kendileri de bir dergi çıkarmak için Çin Hükümeti'nden talepte bulunmuşlar ama izin alamamıştır...

1923 senesinde, Hıristiyan unsuru Doğu Türkistan'a girmesi ile Kaşgar'da bulunan Abdulkadir Damolla, bu unsurun Doğu Türkistan'a karşı çıkmak için defalarca dergi çıkarması girişiminde bulunmuşlardır. Ancak

alamayınca el afişleri hazırlayarak, bu afişleri bütün cami ve medrese duvarlarına yapıştırma suretiyle teşvik yolu denemiştir. Bu çalışma çok büyük bir etki göstermiştir. Bu çalışmalara öncülük eden Abdulkadir Damolla ise esrarengiz bir şekilde öldürülmüştür. Katil yakalanamayınca halk, Çin Hükümetinden şüphelenmiştir. Fakat bu cinayet de tarihte her zaman olduğu gibi faili meçhul cinayet olarak tozlu raflara kaldırılmıştır...

1928 yılında Sabit Damolla, "**Muhammed Peygamber**" adlı bir eser yazmıştır. Gulca'da yayınlanmaya çalışılan bu eser, Hükümet tarafından yasaklanmıştır. Daha sonra birçok aydın kişinin eserde siyasi bir amaç güdülmediğini bildirmesi ile ancak yayınlanabilmiştir.

Kur'anı Kerim ve Hadis gibi dini eserler, eskiden Taşken'de yayınlanıyordu. Rus istilasından sonra bu tür dini kitapların yayınlanması yasaklanınca Doğu Türkistanlılar dini eserleri Hindistan'da yayınlamaya çalışmışlardır. Fakat nakliye masraflarının çok olması, bu isteklerinin gerçekleşmesine imkan vermemiştir.

Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti'nden sonra dünyada Türkistan hakkında "**gazete**" ve "**dergiler**" de çoğalmaya başlamıştır.

Japonya'nın Tokyo şehrindeki Kurban Ali (Tatar)'nin yayınladığı "**Yeni Japon Haberi**", Almanya'nın Berlin şehrindeki "**Bağımsız Kazan Teşkilatı**" azası Yaşa İç İshak'ın yayınladığı "**Milletin Yeni Yolu**", Fransa'da bulunan Mostov Takılay'ın yayınladığı "**Genç Türkistan**" ve Türkiye'de yayınlanan "**Yeni Türkistan**" gibi dergi ve gazeteler vardır.

Bunların içinde "**Milletin Yeni Yolu**" adlı dergi, kullandığı kaynakların bol olmasıyla tanınmıştır. "**Yeni Japon Haberleri**" gazetesi de Doğu Türkistan'da büyük nüfuza sahiptir.

Yukarıdaki dergi ve gazetelerin Doğu Türkistan'a hızla akıp gelmesi Çin Hükümetini rahatsız etmiş ve derhal bu eserlerin Doğu Türkistan'a girmesini yasaklamış ve yakalananlara ceza vermeye

başlamıştır. Fakat bu engellemeler başarısız olmuştur. O devirlerde Doğu Türkistan'ın güney bölgelerindeki tüm yerlerde bu tür dergi ve gazeteler yayılmıştır.

Shen-shih-Tsai Hükümeti'nin şiddetli yasaklama politikası, Doğu Türkistan halkının okuma ve gelişme isteğini daha da arttırmış oluyordu. Bu durum karşısında Shen-shih-Tsai Hükümeti ; İli, Çöçek ve Kaşgar şehirlerinde "**Uygurca**" gazete yayınlamaya izin vererek, dışarıdan gelen gazete ve dergilerin yolunu kesmek istemiştir. Yalnız bu planda pek başarılı olmamıştır.

Buraya kadar İslam Cumhuriyeti'nden önce ve sonrasında "**Doğu Türkistan'ın Eğitimi**" ile ilgili kısa da olsa bilgi vermiş bulunuyorum.

Bilindiği gibi çağdaş dünyada cehalet ve bilgisizlik, bir milletin gelişmesi ve bağımsızlığında ne kadar büyük engel olsa da cehalete karşı mücadelenin sürdürülmesinde fayda vardır ve engellere karşı daha çok çaba harcamak gerekmektedir.

Bir milletin ayakta durması için, iki unsura sahip olması gerekmektedir; Biri "**ekonomi**", diğeri ve en önemlisi ise "**eğitim ve kültür**"dür...

Uygurlar, tarihten bu yana İpek Yolu üzerinde yaşadıkları için ekonomik bilgi ve beceriye sahiptirler. Ancak temel bilgilere sahip olmsına rağmen eğitim ve kültür yönünden zor şartlar altında yaşadıkları için müsbet bir gelişme son yıllarda görülmemiştir. Gerçi İslam Cumhuriyeti'nden sonra, Doğu Türkistanlı birçok aydın, bilhassa "**kültür**" konusunda çaba göstermiş olsalar da çağdaş dünya seviyesine göre son derece yetersiz kalmışlardır.

Çalışmama burada son verirken sizlere Abdulhalik Uygur'un "**Oyğan**" adlı şiirinden bir kıta okumak istiyorum;

Ey pekir Uygur, oyğan...
Uykunğ yeter...
Sende mal yok. Emdi ketse,
can keter....
Bu ölümden özüngni
kutkuzmisang
Ah... Sening haling heter,
Haling heter....

DOĞU TÜRKİSTAN BENGÜ BİZİMDİR

İLİYAR ŞEMSETTİN

Millet çoğunlukla dil, din, duygu, gelenek ve görenek birliği olan insan topluluğudur. Milletler, medeniyetli milletlerin kültürünü ve dilini benimseyerek kendi dil ve kültüründen uzaklaşabilir ve asimile olabilir. Bunun tarihte birçok örneğine ratlamak mümkündür. Sadece bunlardan bir tanesi Çin'i ya klasik 300 sene idare eden Mançurların daha kültürlü olan Çin milletine asimile olması ve Orta Asya'yı işgal eden Moğolların İslami kabul etmesi ile Türkleşmesi örnek gösterilebilir. Mançurlar dili ve kültürleri başka olmasına rağmen dinde ortaklığı bulunan Çinlilere asimile olmuştur. Ama Çin'de bulunan 60 milyon Çinli Müslüman Çinliler'den hiç farkları olmamasına rağmen sadece müslüman olduğundan dolayı büyük bir kin ile Çinli'lere karşı mücadelesini devam ettirmektedirler. Bugün Çin Halk Cumhuriyetinin herhangi bir şehrine giderseniz gidin, müslüman lokantası, camii ve mecsidleri bulabilirsiniz. Çin'de Çinli müslümanlar Çinlilerle dili bir olmalarına karşın kendini kaybetmeden Çin'deki 56 milletin biri

olarak kendini kabul ettirmiş durumdadır.

Elbette Doğu Türkistan Türkleri'nin bağımsızlığına kavuşması öncelikle uzun vadede kendi benliğini korumasına bağlıdır. Doğu Türkistan Türkleri şu anda kendi dilinde milli eğitimi olan, yayın organları yani müstakil gazetesi, televizyonu bulunan bir Türk topluluğudur. Öte yandan müslümandır. Çinliler ile içiçe yaşayan Çinli müslümanlar sadece İslami kimliği ile kendini korumuşken Türklerin asimile olduğundan bahsetmek mümkün de değildir.

Ne yazık ki Çin'in "Uzun vadede Doğu Türkistan'a 200 milyon Çinli yerleştirme" propagandası bazı ilim ve devlet adamlarımızı bile ümitsizliğe düşürmüştür. Malesef Türkiye'de katıldığım sempozyum ve toplantılarda kardeşlerimizin Doğu Türkistan hakkında konuşurken "Çin 200 milyon Çinliyi Doğu Türkistan'a yerleştirirse Doğu Türkistan'ın bağımsızlığı hayal bile edilemez" demeleri beni çok üzdü. Çin'in bu propagandayı bizi ümitsiz

lendirmek ve bağımsızlık isteğimizi kırmak niyetiyle yaptığı açıktır. Bu fikrimi aşağıda kısaca açıklamaya çalışacağım.

1- 1949'dan itibaren Kızıl Çin kendi halkına baskı ve teşvik yollarıyla şiddetle Doğu Türkistan'a Çinli nüfus yerleştirme çabasında bulundu. Tabii bu yerleştirme yapılırken Türklerin hakları gaspedildi. Türkler evlerinden çıkarıldı, okulların yarısı Çinliler'e verildi v.s . Bunun üzerine Türkler tepki göstermeye başladı ve müessesesi mümkün olmayan Türk-Çin düşmanlığı tekrar gündeme geldi. Kominist Çin tüm bu tepkilere rağmen 40 yıl içinde nüfusunu 50 milyon 470 bine ulaştırdı. (1988 sayımına göre) Bu arada 1980 yılından bu yana Çin pazar ekonomisine geçmekle beraber planlı doğum kontrolünü sert bir şekilde uygulamaktadır. Mao'nun "İnsan çoğalırsa akıl da çoğalır" fikri geçersiz kalmıştır. Şu an Çin'de Çinlilere 1, azınlıklara 2 çocuk sahibi olma izni verdi. Böylece 30 sene sonra Çin'de 60 yaşın üzerindeki nüfusta büyük ölçü de artma olacaktır. Yine aktif nüfusun azalması büyük sosyal problemlere yol açacaktır. Öte yandan Çin geçmiş yıllarda olduğu gibi bütün gücü ile kıyı bölgelere yatırım yapmıştır, sanayileştirmiştir. Doğu Türkistan'a ise yeraltı zenginliklerini rahatça sömürmek için 1980'den sonra sanayileştirme hamlesini başlatmıştır. Bu sebeple de Çin'in batısı ile doğusu arasında ekonomik refah seviyesinde büyük uçurumlar oluşmuştur. Bu yüzden Türkistan'a baskı ile yerleştirilen bazı Çinliler'in Çin'e döndükleri gözlenmektedir.

2- Doğu Türkistan'ın coğrafi konum itibari ile ancak % 2.4'ü ekilebilir alandır. Ülke toprağının 2/3'ü çöl

ve kurak dağlardır. Öte yandan yağış miltarı da Çin'in yağış miktarından ve aynı paralelde olan dünyanın diğer bilgelerinden çok düşüktür. Ortalama yağış miktarı 140 mm'dir. Bu miktar kuzeyden güneye, batıdan doğuya azalır. Kuzeybatı'da yağış 250-300 mm'yi bulurken güneyde 70 mm bile değildir. En az yağış miktarı ise Toksun nahiyesinde (Turfan vilayetine bağlı) 7 mm civarındadır. İçme suyu ve tarım alanı için kullanma suyu buz ve dağlardaki kar sularının erimesiyle oluşan ırmaklardan karşılanır. Ayrıca Dünya Ekolojik dengesinin değişimi ile de bu su rezervlerinde de azalma söz konusudur. Tarım havzalarında bol bulunan petrol kaynaklarında ise bazı bölgelerinde su ihtiyacı karşılanmadığından dolayı bu kaynakların kapatıldığı da bir gerçektir.

Öyleyse bütün bu bilgilere dayanarak ben, Çin'in 200 milyon nüfusu Doğu Türkistan'a yerleştirerek Doğu Türkistan'lı bir Çin toprağına dönüştürmesinin mümkün olmadığına inanıyorum.

- Allah'ın (c.c) ipine sıkı sarılırsak zafer bizimdir. -

Çin Halk Cumhuriyeti dünyanın en kalabalık ordusuna sahip diktatör bir devlettir. Lakin görüldüğü gibi güçlü bir devlet sayılmaz. Çünkü Çin içinde büyük bir çatlama söz konusudur. Tibet'in, Doğu Türkistan'ın ve İç Moğolistan'ın, yani sıra Çin Milletinin de hükümete karşı (Bağımsızlık Davası) nefreti gitgide artmaktadır. 1989 yılında Pekin'de meydana gelen öğrenci olayları ve bunun kanlı şekilde bastırılarak 3 bin öğrencinin öldürülmesi bunun örneklerinden bir tanesidir. Biz Çin milletini çok iyi tanıyoruz ki onlar intikam almada çok inatçıdır. Dökülen kanların hesabını mutlaka so-

racaklardır. Ayrıca Çin'in o kalabalık ordusunu oluşturan yine Çin'in kendi çocukları değildir! Komünist Çin sadece bize değil bütün Çin Halkına yaptığı eziyetlerle çökmesine zemin hazırlamış durumdadır.

Biz Türkler Kur'an-ı Kerim'e sıkı sarılıp, milli değerlerimize sahip çıkarsak ve mücadelemizde yılmadan kararlılık gösterirsek Allah'ın (c.c) izniyle bağımsız olmamıza hiçbir neden yoktur. Yahudi kavmi Tevrat'a göre "**Tanrı Yahova, bir gün İbranileri yöneten İbrahim Peygambere aşiretini al, baba evini bırak sana göstereceğim ülkeye git, ben kabileni orada büyük bir millet yapacağım**" diye duyurur. Bunun üzerine İbraniler fırsat ellerine geçtikten sonra Filistin'e yani "**vaad edilmiş topraklara**" gelmişler, dehe sonra da kovalanmış ve dünyanın dört bir yanına dağılmışlardır. Asırlarca da vatansız millet olarak yaşamışlardır. Ama gittiği ülkede ki milletlere asimile olup eriyip tükendiler mi ? Hatta dilini unutanlarda Musevi kimliğini yitirmemişlerdir. "**Vaad edilmiş toprak**" üzerinde devlet kurma fikirlerini unutmadan mücadele etmişlerdir. 300 yıl önce, Osmanlı gibi güçlü bir devletin himayesinde bulunan Filistin'den toprak koparmayı düşünmek kolay mı idi. Ama onlar dini inançlarından dolayı buna azmetmişler ve nihayet Osmanlı'nın parçalanmasında büyük ölçüde tesir göstererek 1948 yılında "**vaad edilmiş toprak**" efsanesini gerçekleştirdiler. Onlar asırlar önce çok zayıf duruma olmalarına rağmen bir İrail devletinin hayalini yaşatabilmesi ve gerçekleştirebilmesinin esas nedeni ve sırrı tabii ki Yahudilerin Tevrat'a bağlı olmalarından ileri gelmektedir.

Yine bir örnek ise Çin'de ki 5 özerk bölgeden biri olan Tibetliler'dir. Tibetliler'e Çin esaretinde bizimle aynı kaderi yaşayan bir millet diyoruz ama her zaman bizden daha iyi imtiyazlara sahip olmuşlardır. Çünkü onların Özerk bölgesinde Çin'in hazırladığı özerk bölgeler için "**Milli Bölge Otonom**" kanunu tam olarak uygulanmaktadır. Biz de diğer özerk bölgeler de ise bi kanun hiç uygulanmış değildir. Niye uygulanmıyor ? diye soranlar ise ya devlet tarafından dışlanıyor yada çarşitli yollarla etkisiz hale getiriliyor. Kanunların geçerli olmasını savunduğu için gizli bir şekilde ezalandırılıyor. Tibetliler'in ise bu imtiyazlara sahip olmasının sebebi ise dini inançlarına çok bağlı olmaları ve dini liderlerine itaat etmeleridir. Kendi dini ve milli örflerine aykırı bir iş yapılırsa hemen kıyameti kapırırlar. Yurt dışında ise Dalay Lama'nın faaliyetlerini aktif bir şekilde sürdürmesi ile Çin kendini onlara karşı yumuşatmak zorunda kalmıştır. Kültür ihtilalinde ise Tibet'in puthanelerinin hiç biri yıkılmamıştır. Yine Pekin'de Azınlıklar Bakanlığı'nın bünyesinde Azınlıkların Neşriyat ve Tercüme İdaresi ve Üniversitesi vardır. Burada her özerk bölgeden ilim adamları, memurlar ve üniversite öğrencileri vardır. Burda ikamet eden Tibetliler'in çocukları için Tibet dilinde ilk ve ortaokulları vardır. Diğer azınlıkların çocukları ise Çin okullarında okurlar. Yine Tibetliler'in bir avantajı da tatil için gelip giderken uçak biletlerin devlet tarafından karşılanmasıdır. Diğer Türkistanlılar'ın ise gidiş geliş biletleri devlet tarafından karşılanmaz. Statü bakımından her ikisi de özerk bölge ama Tibetliler bizden daha iyi imkanlara sahiptir. Kanaatimiz

bütün bunların sebebi Tibetliler'in dinlerine çok bağlı olmasıdır.

Biz Doğu Türkistan Türkleri'nin de kendi benliğini kaybetmeden bugüne kadar milyarı geçmiş bir milletin karşısında bağımsızlık mücadelesinde her yönüyle devam ettirmemizde dinimizin büyük önemi vardır. 1990 yılında Doğu Türkistan'ın Barın kentinde meydana gelen silahlı ayaklanma Kur'an kursu talebeleri ve imanlı kardeşlerimiz tarafından yapılmıştır. Toprak, uğrunda ölen varsa vatandır. Bu şehitlerimiz namusu ve toprağı uğrunda şehit olmuştur. Bundan başka bu asır içinde patlar veren Timur Halife olayı Hoca Niyaz Hacı ayaklanması, Turfan ayaklanması, Mehmet Emin Buğra Han önderliğindeki Hoten ayaklanması, İli vilayetinde meydana gelen Alihan Töre önderliğindeki üç vilayetin ayaklanması hep "**Allahu Ekber**" tekbir sesleriyle dini liderler tarafından başlatılmıştır. Cumhuriyetimiz iki kere bu tekbirlerle kurulmuştur. Güçlü bir düşmana karşı büyük zorluklarla kazanılan bu zaferlen maalesef masa üstünde kaybedilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyuruluyor ;

"Kafirleri kendinize dost edinmeyiniz ve inanmayınız" Bu ayeti unutanlar ya da inanmayanlar ya Çin'in ya da Rus'un kuyruğı olmak için masaya oturmuşlardır. Zafer masada kaybedilmiştir.

Biz bugün büyük mücahidimiz, büyük liderimiz Mehmet Emin Buğra'yı anmaktayız. M.Emin Buğra tam bağımsızlığımız için tüm varlığıyla çalışan, fırsatları kaçırmadan değerlendirebilen müslüman bir Türk milliyetçisidir. Bu aydınımız İngilizce'nin yanı sıra dinimizi iyi öğrenebilmek için Arapça ve Farsça'yı da öğrenmiştir. Bizlere "**Doğu Türkistan'ın Tari-**

hi" adlı meşhur eseri ile birlikte şiirlerini ve mücadelesini anlatmak için yazdığı makalelerini bırakmıştır. Ayrıca müderrislik yaptığı dönemlerde halkı aydınlatmış ve Çin zulmüne karşı mücadelesini büyük mütefekkirimiz hiç bırakmamıştır.

Daha sonra Mesud ve İsa Beylerle beraber Milliyetçi Çin ilim adamlarına karşı kalem mücadelesine girişmiştir. Mesela Çin tarihçisi Lindingtangın "**Doğu Türkistan tabiri yanlıştır. Doğu Türkistanlılar Türk değildir**" gibi çalışmalarına karşı "**Doğu Türkistan'dır ve Doğu Türkistan TÜRK'TÜR**" diyerek (vatanımızın adı) mücadelesini kalemle ve gerekirse silahla sürdürmüştür. İşte bu mütefekkirimiz gerçek bir müslümandır. Allah'ın (c.c) hükmünü anlayan ve hayata geçiren onu yaşayan hem cihad yapmasını bilen hem de ilim öğrenmesini bilen din ve millet teffekürünü en iyi şekilde anlayan bir vatanperverdir.

Biz bağımsızlık mücadelemizde bu zaatları örnek alırsak, dinimize sıkı sarılırsak Allah'ın (c.c.) yardımıyla mutlaka amacımıza ulaşabiliriz. Doğu Türkistan toprakları sadece kuru topraklardan ibaret değildir. Türk milletinin ana vatanıdır. Büyük şairin dediğı gibi "**Toprak uğrunda ölen varsa vatandır**" diyoruz. Çünkü bu topraklar uğrunda ölen milyonlarca ecdadımızın cesedleri toprakla yoğrularak bize vatan olarak miras kalmıştır. Biz Kahraman Oğuzhan'ın, Satuk Buğra Han'ın, Kaşgarlı Mahmut'un, Yusuf Has Hacib'in varisçileriyiz. Onların kabrini bağımsız şekilde ziyaret etmek ve fatihalar okumak Türk milletinin vicdani ve asli görevidir. Ve Yüce ALLAH (c.c) bu isteklerimize kavuşturacaktır.

ÜÇ EFENDİ VE ONLARIN DOĞU TÜRKİSTAN DEMOKRATİK GENÇLER HAREKETİNDEKİ ETKİSİ

DOLKUN İSA

20. yüzyıl Doğu Türkistan siyasi tarihinde çok önemli bir asır olmaktadır. Doğu Türkistan halkı bu asır içinde çok çelişkili siyasi, sosyal ve tarihi devir yaşamıştır. Geçen asrın sonu ve bu asırda bağımsızlığını kaybetti. Çok defa ayaklandı, birkaç defa büyük savaşları baştan geçirdi. 2 defa bağımsızlığını ilan etti ve tekrar kaybettiler. Birçok siyasi mücadelelere katıldı, milyonlarca oğul ve kızlar şehit düştü oluk oluk kanlar aktı. Binlerce kahraman, pehlivanlar, yüzlerce komutan, general, pek çok siyasetçi ve devlet adamı yetişti.

Osman Batur, Gani Batur ve Şahmensur gibi kahramanlar, Tömür Halife, Hoca Niyaz, Elihan Töre ve Muhammed Emin Buğra gibi komutan liderler, General Mahmut Muhidi, Generah İsakbeg, General Delilkan gibi

paşalar, Sabit Damolla, Mesud Sabiri, Muhammed Emin Buğra, İsa Yusuf Alptekin, Ahmedcan Kasımı, Abdukerim Abbas gibi siyasetçi devlet adamları, Ablızhan Mehsum gibi büyük şahsiyetler, Abduhalık Uygur, Lutpulla Mutellip gibi vatansever yazarlar, şairler, Turgun Almas gibi tarihçiler... Doğu Türkistan halkının 20. asırda yarattığı büyük eserleridir.

Bunlar Sipartak gibi kahraman, Napolyon gibi komutan, Atatürk gibi saygıdeğer, günümüzdeki Miterand, Clinton gibi siyasetçi kişiler olup onlarla tarihin aynı sayısında, aynı sırasında yer almak haklarıdır.

Benim demek istediğim 3 efendi ise Doğu Türkistan halkının 20. yüzyılda yetiştirdiği büyük şahsiyet, ünlü Türk Milliyetçese, ünlü siyasetçi, devlet adamı ve milli mücadele liderle-

rindendir. Bunlar yalnız Doğu Türkistan'da değil tüm dünyada özellikle Orta Doğu'da tanınmış ve büyük siyasi etkiye sahip şahsiyetlerdir.

Söylediğimiz 3 efendi, Mesud Sabir Baykozu, Muhammed Emin Buğra ve İsa Yusuf Alptekin efendilerdir. Zamanında bunlar "**3 efendi**" ve bunlar ile beraber siyasi müadeleye katılan mücadele arkadaşları Kurban Koday, Çingizhan Damolla, Abdusaddar Bulbul, Pulad Kadiri, Hacı Yakup Yusup, Abdurehim Ötkür, Hevir Tömür.. gibi yüzlerce genç "**3 efendiler**" diye adlandırılmışlardır.

3 Efendinin 30. senelerdeki mücadeleleri şekil yönünden olarak birbirinden farklı olmuştur. Doğu Türkistan'ın geleceği için türlü usuller, çareler aranmış ve birbirine benzemeyen yollardan hareket edilmişti.

Mesud Sabir Türkiye'deki eğitimini tamaladıktan sonra Doğu Türkistan'a döndü ve "**Vatanı kurtarmak için önelikle halkını cahillekten kurtarmak, ruh dünyasını yıkamak gerekiyor**" diye düşündü ve bu düşüncesini gerçekleştirmenin yollarını aradı. Okular açtı, gençleri eğitmeye başladı. Kısacası eğitim ile meşgul oldu.

Muhammed E. Buğra'ya göre vatanı kurtarmanın yolu silahlı mücadele idi. Bu düşünce ile hareket etti. Silahlı ayaklanmaya hazırlandı ve 1933 senesinde Hoten'de silahlı mücadeleyi başlattı. Hoteni bağımsızlığına kavuşturdu. 1933 senesindeki Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti'nin kuruluşunda önemli rol oynamıştır.

İsa Yusuf Alptekin ise zamanın tarihi, sosyal ve siyasi durumunu

değerlendirerek Doğu Türkistan'ın geleceği için "**Siyasi mücadele yararlı**" diye karar aldı. Batı Türkistan'daki diplomatik hizmet süresinde siyasi mücadelesine başladı ve sonra Çin'in başkenti Nanjin, Çongçin'de Çin hükümeti ile siyasi mücadelesine devam etmişti. Gazete ve dergi yayınlayıp Doğu Türkistan'ın problemlerini anlatmıştı.

Bu 3 efendi 1940 senelerinde dilde, fikirde, işte birlik esasında bir araya geldi. Bir bütünlük oluşturdu, birbirini destekledi, aynı programa, aynı siyasi düşünce esasında Milliyetçi Çin hükümeti ile olan siyasi mücadelelerini sert bir biçimde sürdürmüştü. "**3 Efendi**" adı bu zamanlarda ortaya çıkmıştı.

1948 senesinde Doğu Türkistan'da yeni bir hükümet kurulmuştu. Hükümet Reisliğine Mesud Sabir, Reis Yardımcılığına Muhammed Emin Buğra, Genel Sekreterliğine İsa Yusuf Alptekin tayin edilmişti. Bu Çin müstebitlerinin Doğu Türkistan'ı işgal ettikten bu yana ilk defa bir Uygur Türkü'nün ülke Reisi oluşu idi.

Bu 3 Efendi ve 3 Efendiler 1946 senesinde Çin'den Doğu Türkistan'a döndü, onlar döndükten sonra siyasi mücadeleleri ile beraber kültür ve milli uyandırma hareketlerini de sürdürdü. İsa Bey Ürümçü'de Altay yayınevini kurdu. Muhammed Emin Bey Altay yayınevini baş yazarlığını yaptı. Altay dergisi ve Erk günlük gazetesini yayınladı. Bundan başka Polad Kadiri'nin "**Ülke Tarihi**", Buğra Beyin "**Kalem Küreşi**", "**Doğu Türkistan Tarihi**" gibi birçok eserleri de yayınlamıştı. İsa Beyin günümüzdeki "**Esir Doğu Türkistan İçin**" adlı

kitabının ilk yayınında "Ben ve Benim Gayem" başlığı ile Erk gazetesinde yayınlanmıştı.

Altay yayını dilde, fikirde, işte birlik, dinimiz İslam, milliyetimiz Türk, yurdumuz Doğu Türkistan'dan oluşan şura altında çalışmasına devam etmiştir. Zamanında "3 Efendi ve 3 Efendiciler" diye adlandırılan milliyetçiler İslam, Milliyetçilik ve Türkçülük düşüncelerini Altay yayını vasıtasıyla propaganda etmişti. Erk gazetesi Doğu Türkistan halkında vatanperverlik, milliyetçilik duygusunun uyanmasında çok etkili rol oynamıştı. Bir takım aydınlar grubunun yetişip, çıkmasına ve bir araya toplanmasına etki göstermişti. Milliyetçilik, vatanperverlik şuuru ile büyüyen, güçlenen bu aydınlar grubu daha sonraları Doğu Türkistan Demokratik mücadelesinde rol oynadı.

3 Efendinin siyasi ve kültürel faaliyetleri, düşünceleri son zamanlarda yani 80'li yıllarda ortaya çıkmaya başlayan Doğu Türkistan Demokratik Gençler hareketinde belli derecede etkisi olduğu bir hakikattir.

1985 yılının 12 Aralık'ında baş gösteren öğrenciler hareketi Doğu Türkistan Demokratik inkılabının başlangıç noktasıdır. 1988 yılının 15 Haziran'ında patlayan 2. öğrenciler hareketi ise Doğu Türkistan Demokratik hareketinin güçlenmesidir. Bu gençler hareketi Doğu Türkistan mücadelesinde yeni bir demokratik inkılap sayfasını yarattı.

Ancak bu öğrenci gençler hareketinin vatan dışındaki herhangi bir teşkilat ve örgütlerle alakası yok olsa bile Çin Hükümeti ve hareketi yurt dışındaki "Bölücü Güçler" ile, "İsa

Örgütü" ile alakalı görüp," İsa örgütünün vatan bölücü, milliyetçi ve zehirli düşüncelerini temizleme" amacıyla hükümet yetkililerinin konuşmasında, yayın ve propagandalarında Mesud, Muhammed Emin, İsa gibi adlar ortaya çıkmaya başladı. Bununla 30 yıldır yani 1949 yılı Komünist Çinler Doğu Türkistan'ı işgal ettikten sonra hiç dile alınmayan namını dile alması yasaklanan, bu sebepler ile geçler tarafından pek fazla duyulmayan büyüklerin, yaşlıların arasında cemiyette bir dönem ortada kalan 3 Efendi yeniden toplumda, gençler arasında duyulmaya başlandı. Mesud Sabir, M. Emin Buğra, İsa Y. Alptekin kim? Gençler bu soru hakkında düşünmeye, araştırmaya ve öğrenmeye başladı. Çin Hükümetinin bu yanlış propagandaları halkı, cemiyeti aldatamadı. Aksine bu propagandalar halkın, toplumun faydasına oldu. Halk özellikle gençler Doğu Türkistan Halkının 20. yüzyılda yetiştirdiği bu büyük şahsiyetleri öğrendikçe gurur duydu, heyecanlandı ve en önemlisi vatanın geleceğine olan umudu daha da güçlendi. Özellikle Üniversite öğrencileri arasında güçlü bir hayran kitlesi yarattı. Arka arkaya birkaç kez tekrarlanan öğreni hareketinden sonra Çin Hükümetinin Doğu Türkistan'daki yerli "Hakanı" faşist Wan En Mao "Xinjiang Üniversitesi bir kara yara" demişti. Çin Komünist Partisi Doğu Türkistan Komutanının Genel Başkanı Son Han Lian Ürümçi Üniversite'sinde yaptığı bir konuşmasında şöyle demişti "Son yıllarda Xinjiang'da özellikle Ürümçi'de ortaya çıkan vakaların çoğu neden Xinjiang Üniversitesi'nde oluyor ? Bunun önemli sebeplerinden biri 1940

senelerinde M. Emin Xinjiang Üniversite'sinde öğretmenlik yapmış olmasıdır. Onun şu zamanlarda ektiği tohumları bugün fidan olmaya başlıyor. Çok dik katlı olmamız gerekiyor...!"

Gerçekten de 80'li yılların başlamasıyla Ürümqi Üniversite'sinde birçok vakalar ortaya çıkıp öğrenci gençler hareketi canlanmaya başlamıştı. Doğu Türkistan mücadelesinde yeni bir dönüş noktası olan, yeni bir sayfa açan Doğu Türkistan Demokratik Gençler hareketinde 1985 yılında Ürümqi Üniversite'sinde başlanmıştı. Demek ki yukarıdaki Çinlinin dediği gibi M. Emin Buğra'nın ektiği tohumları fidan olup bu demokratik hareketle belli derecede etkili rol oynamıştır.

1982 yılı Ürümqi Üniversitesi Tarih Bölümünün öğrencileri M. Emin Buğra'nın "**Doğu Türkistan Tarihi**"ni kendi imkanları ile gizli olarak 200 tane yayınlayıp dağıtmışlardı. Bu işten haberdar olan Hükümet tedbir alıp dağıtılmış kitapları geri toplamaya çok gayret etmesine rağmen çok az bir kısmını toparlamış olsa bile çoğu Doğu Türkistan'ın her tarafına dağıtılıp elden ele geçip millet tarafından sevinçle okundu. Bu milletin kendi milli tarihini bilmesine, milli şuurun güçlenmesine ve sonunda milletin zulme karşı çeşitli yollarla ayaklanmasına sebep oldu.

1990 yılı Turgun Almas'ın "**Uygurlar, Hunların Kısaca Tarihi, Eski Uygur Edebiyatı**" gibi 3 kitabı "**Suçlu**" olup tüm Doğu Türkistan boyunca hükümet tarafından yasaklandı ve ayıplandı. Bu görünüşte 3 kitabı ayıplamak olsa bile gerçekte

M. Emin Buğra'nın Doğu Türkistan Tarihi ve İsa Y. Alptekin, Mesud Sabir'in "**Pan Türkist ve Bölücü**" düşünceleri ayıplandı. Bu halkta 100'e yakın makaleler, kitaplar yayımlandı. Çin Hükümeti'nin bu vahşi hareketleri uyanan halkta icabi etki yarattı. Çin Hükümeti istediği amacına ulaşamadı. Ancak halk tarihi gerçeklere, doğru siyasi düşüncelere sahip oldu. Çin müstebitlerinin faşist, aldatıcı politikasının iç yüzünü bir defa daha açık olarak gördü.

Demek ki Mesud Efendi, Buğra Efendi ve İsa Efendi'lerin gerek zamanındaki siyasi, sosyal, kültürel faaliyetleri ve düşüncelerinin direk etkisinden olsun, gerek son zamanlarda Çin hükümetinin kendi siyasi amaçlarına ulaşmak için 3 Efendi ve onların düşüncelerini ortaya çıkarması sebebiyle ortaya çıkan etkisinden olsun, 3 Efendi ve onların düşünceleri, iddiaları, Doğu Türkistan milli mücadelelerinde özellikle Demokratik Hareketlerin ortaya çıkışı ve güçlenmesinde belli derecede aktif rol oynadığını görüyoruz.

Ben sonunda şunu ifade etmek istiyorum ki, Doğu Türkistan Halkının 20. asırda yetiştirdiği büyük bu 3 Efendi hakkında doğru, mükemmel, adil, hakiki değerlerine değer vermek fakat gelecekte Bağımsız Doğu Türkistan Halkının elindeki iştir. Ben sadece 3 Efendinin Doğu Türkistan Demokratik Gençler Hareketindeki etkileri hakkında kendi fikirlerimi ifade ettim.

DOĞU TÜRKİSTAN'IN BAĞIMSIZLIĞI İÇİN MUHACERETTEKİLER NELER YAPABİLİRİZ ?

ABDURREŞİT ABDULHAMİT

Essalamu Aleyküm,

Büyük Mücahid, Doğu Türkistan bağımsızlık mücadelisinin önderi, Siyaset ve Din Adamı, tarihçi, yazar merhum Mehmet Emin Buğra bey efendiyi en içten sevgi ve saygılarımızla anıyor merhuma Allah'tan Rahmet diliyoruz.

Doğu Türkistan Türkleri 1759-1864 arasında 1. Mançur - Çin istilasına maruz kaldı. 1864-1877 arasında Yakup bey (Bedevlet) Kaşgarıya Devletini kurdu. 1877-1911 yılları arasında 2.Mançur-Çin.1911-1949 yılları arasında Milliyetçi Çin işgalinde kaldı.(Bu arada 1933 yılı Kaşgar'da "Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti" kuruldu bu Cumhuriyetin ku-

ruluşunun aynı yılında merhum M. Emin Buğra efendimizin liderliğindeki Hoten İnkılabının çok büyük rolü olmuştur. 1944-1949 yılları arasında İli,Altay, Tarbagatay vilayetlerini esas kılan "Doğu Türkistan Cumhuriyeti" kurulmuştur. Bu iki Cumhuriyet Rus-Çin siyasi pazarlıkları sonucu Çin'e teslim edilmiştir) Doğu Türkistan 1949'dan beri Komünist Çin istilası altında bulunmaktadır. Çinlilerin Doğu Türkistan'a fiili olarak tamamına hakim olduğu dönem Komünist Çin'den sonraki dönem dersek yanlış olmaz.

Doğu Türkistan Türkleri Milliyetçi Çin (yani Şin Şih Sey dönemi 1933-1943) döneminde toplu halde iki defa büyük çapta katliam kılındı 200 binden fazla kişi katledildi, 10 binlerce insan

hapsanelerde çürüdü.

Komunist Çin döneminde 1950'li yıllardaki kominlaştırma dönemi ve 1966-1976yılları arasındaki "**Kültür Devrimi**" döneminde yine iki defaya mahsus olmak üzere yer sahipleri, mal-mülk sahipleri, dini zaatlar, yurt aksakalları, aydınlarımız olamak üzere 10 binlerce halkımız binbir çeşit suçlarla suçlanarak katledildi, 10 binlercesi tutuklandı. Kuran'ı Kerim başta olmak üzere tüm dini kitaplar toplanıp yakıldı (bulabildikleri). Camiler yıkıldı, namaz yasaklandı.... İşte aklınıza ne gelirse o yapıldı. Büyük çapta asimilasyon politikası uygulandı. Dış Dünya ile olan ilişki hiç yoktu, dünyada olup bitenlerden milletin hiç haberi olmazdı. Marksizim ideolojisi geniş çapta teşvik edilip milleti dinsizliğe sürüklüyordu. Bu politikalar bayağı etkin olmuştu. Millet tam bir kargaşalık içine sürükleniyor, kendilerini unutmaya, kimliklerini kaybetmeye doğru gidiliyordu. Getirebildiği kadar göçmen yerleştiriyordu bunlara tepki vardı ama yeterince değil ve kimse cesaret edemiyordu. Hatta yaşamakta olduğumuz toprakların asıl adının Şarki Türkistan olduğunu bile bilmiyorduk (belli yaşlara gelene kadar) tarihimizden habersiz idik, öğretilmiyordu, dini konular söz konusu olmaz elbette böyle bir durumda.

Mao'nun ölümünden sonra Dink Şiaopin (1978) ekonomik referanduma başladı. Çin dışa açılmaya başladı. Siyasette biraz gevşeme oldu. Dış dünya ile olan ilişkiler yoğunlaşmaya başladı. Aydınlarımız bu fırsatı hiç kaçırmadan hemen harekete geçti ve

Doğu Türkistan halklarının, tarihlerini, klasik edebi eserlerini yayınlamaya, milleti uyandırıcı eserleri yazmaya, milleti şuurlandırmaya milliyetçiliği gençlere yaymaya başladı. Ders kitaplarında klasiklerimize geniş çapta yer verilmeye başlandı. Halkımızın akli başına toplanmaya başladı ve bu faaliyetler kısa bir süre içinde etkisini göstermeye başladı. 80'li yılların başlarında başlayan bu çabalar Demokratik gençler hareketinin ortaya çıkmasına büyük katkı sağladı. Gençler ve öğrenciler her türlü ilmi cemiyetler kuruldu, gönüllü olarak halk için hizmet yapıldı.

80'li yıllardan sonra şuurlu bir nesil yetişmeye başladı ve yetişiyor. (Dini eğitim görenler dahil)

90'lı yılların başında Doğu Bloku'nun çökmesi Rusya Emperyalistlerinin parçalanışı kardeşlerimizin ard arda bağımsızlıklarına kavuşması, milletimize yeni bir umut yeni bir cesaret getirdi. Milletimizin Bağımsız olabileceğine olan inancı arttı. İnanmak galibiyetin başlangıcıdır. Lakin bu süreç içerisinde Çinliler Doğu Türkistan'da yapabilecekleri pisliklerin tümünü yapmaktadırlar, Çinli göçmen yerleştirmek, doğum kontrolü bahanesi ile anneler ve bebekleri katletmek, ard arda Atom denemeleri yaparak Ekolojik dengiyi ağır derecede bozmakta, çevreyi kirletip, tarım ürünlerini, meyveleri, suları, hayvanları zehirlemekte, bunların vasıtası ile veya direkt olarak insanlarımızı zehirleyip her çeşit kanser hastalıklarına yakalanmasına ve şimdiye kadar dünyada hiç görülmemiş hastalıkların ortaya çıkmasına, çocukların sakat doğmasına sebep olmakta, yerüstü ve yeraltı zenginlikleri-

mizin tüm imkanlarını harcıyıp Çin'e götürülmekte, bebekleri kaçııp iç organlarını zengin Çinli hastalara satmaktadırlar.

İçkili yerleri, diskoları çok sayıda çoğaltıp, yanı sıra genelevleri de çoğaltıp gençlerimizi ahlaksızlığa ve zevki sefa yollarına itmektedirler. Eroin ve benzerlerinin ortalıklarda açıkça alınıp satılması gözardı edilmekte (Hükümet), sert yasalarla yasaklanmamakta. Gençlerimizin çoğu işsiz bırakılmakta, çiftçilerimiz vergilerin çokluğundan götürü yerlerinden vazgeçmekte (götürü yerlerinden vazgeçerseniz o yerde kalamazsınız başka yere göç etmek zorunda kalırsınız)... Köylerimizin çoğunluğu ortaçağ devrinde yaşıyor...

Şimdi durum böyle iken biz vatan dışındakiler vatanımız için neler yaptık, neler yapmalıyız, neler yapabiliriz. Nasıl yaparsak en iyi olur, hangi yolu seçeceğiz, bu davayı nasıl yürüteceğiz.. gibi konularda iyice tartışmalıyız ortak bir noktayı bulmalıyız.

Şimdiye kadar Liderimiz İsa Yusuf Alptekin efendimiz ve merhum M. Emin Buğra efendimiz başta olmak üzere vatan dışındaki hemşerilerimiz büyük mücadeleler yaptı. Onların yaptıklarını Doğu Türkistan halkı ebediyen unutmayacaktır ve tarihimize Altın harflerle yazılacaktır. Davamıza yardımcı olan Türkiye'deki ve başka devletlerdeki kuruluşlar ve şahısları halkımız bengü hatırlayacaktır.

Önderlerimiz ve sebdaşları ve davayı yürütürken binbir musakkate duçar geldi. Çok çile çektiler zaman zaman maddi sıkıntılara ve insan sıkıntısına maruz kaldı demir perde kalkmadan önce Doğu Türkistan'ın son durumları hakkında bilgi almak son derece güç oldu. Tüm bu zorluklara rağmen mücadelesini sürdürdü ve sürdürmektedir. Son 10 yıldan beri Doğu Türkistan'dan Türkiye ve başka Devletlere gelip yerleşenlerin sayısında artış oldu. Son 4-5 seneden bu yana Türkiye'ye ve başka devletlere gidip öğrenim görmekte olanların sayısında da artış oldu. Yurt dışında belli bir adam gücü potansiyeline sahip olduk, vatan halkı bizlerden büyük umut beklentisi içinde biz onların Hür Dünyadaki sesiyiz.

Biz bundan önce yapamadıklarımızı yapmalıyız. Birleşmeliyiz.

Sevgili Hemşehrilerim, dört büyüğümüz bir araya gelip meseleleri tartışmazsak, öğrencilerimizi namaz kılmıyor, onu kılmıyor bunu kılmıyor diye dışlarsak (Ben yukarda söylemişim. Dini konuda okullarda herhangi bir bilgi öğretilmiyor. İslam hakkında bildikleri anne babalarından duydukları az çok bilgilerdir. Namaz yere (üssüme) kafasını çarpmakmış diye bilse. Başka bilgileri olmazsa onları namaz kılmadın diye dışlamak mı doğru yoksa onlara yardımcı olup din hakkında biliçlendirmek, hocalara tanıştırap İslamı anlaması, öğrenmesi için yardımcı olmak mı doğru (öğrencilerin içinde islamın ne olduğunu anladıktan sonra 5 vakit namaz kılanlar

var ben bizlere bu konularda yardımcı olmalarınızı arz ederim) birimizi uzun, birimizi kısa diyerek bir birimizden uzaklaşarak herkes kendi bildiğini yapıp dağınık yürüsek mi iyi ? Yoksa tek yumruk haline gelip dünya çapında hatırı sayılacak derecede teşkilatlanıp sesimizi güçlendirmemiz mi iyi ? Fikirlerimizde, görüşlerimizde farklılıklar olabilir, ne pahasına olursa olsun Doğu Türkistan Bağımsızlık davası güçlenecekse mutlaka birleşmeliyiz. Her bir Doğu Türkistanlının yüreğinde bir ateş yanıyor ki o da vatan hasretidir. Yüreklere o acı ancak ve ancak Doğu Türkistan semalarında dalgalanan ayyıldızlı Gökbayrağı görmekle çıkar. (Türkiyede yaşıyoruz ve görüyoruz söz konusu vatan olduğu zaman tüm partiler sağcısı, solcusu, dincisi, dinsizi bir araya gelip tek yumruk olabiliyor biz niye olamıyoruz) biz niye birleşemiyoruz ufak tefek ve bazı şahsi problemler yüzünden büyük işleri aksatıyoruz. Sebebini bulmalıyız, çözüm bulmalıyız.

Dünya hızla değişmekte zaman bizi beklemez, Çinliler birgün kalkıpta al Doğu Türkistan'ı diye bırakıp gitmez. Öyle topraktan ne kadar varsa Çinlilere hiç fazla gelmez, yapacaklarımız saçımızdan fazladır. Doğu Türkistan tarihinde ilk defa bir kurultay açılıyor, çok güzel kararlar alınıyor. Sonuçta ne oluyor, biz niçin yapamıyoruz kararlarımızı niçin uygulayamıyoruz. Niçin vatan halkının çıkarını ön plana koyamıyoruz. Sevgili hemşehrilerim yapmamız gerekenleri yapmalıydık. Güçlü teşkilat olabilsek vatanda iş yapıp zor durumda kalanlara sahip çıkabilsek, onların ailelerine yardım edebilsek Türkiye çapında bizim

davamızı cemaatler, dernekler, vakıflar ve gönüllü kuruluşlarla işbirliği yaparak halkın davası haline getirsek onların aracılığıyla hükümetlere sunulsa halkın isteğini kolayca geri çevirmez. Başka yerler içinde geçerli.

Ama Doğu Türkistan`davasında en önemli olan Allah (c.c) yardımımızdır. İkincisi de kendi çabamızdır. Kendi işimizi kendimiz yapmazsak ne Allah (c.c) ne de başka biri yardımcı olur bize. Vatan halkı uyuyup yatmıyor can verip kan döküp mücadeleler veriyor. Doğu Türkistan bağımsızlığı için önemli olan vatan içindeki güçlerdir, biz onların sesini, yaptıklarını dünyaya anlatmakla görevliyiz.

Kısa ve uzun vadeli programlarımız olmalı, yoksa yapmalıyız var olanlarını uygulamalıyız. Vatan içindekilerle haberleşmeliyiz.

Doğu Türkistan'ın bağımsızlığına vicdanen, dinen inanan herkesin bu davada yapacak mutlaka bir işi vardır ve çıkar. Hiçkimse ben ne yapabilirim diye kendisini küçümsemesin, birlik ve büyüklük, ufaklıkların toplanmasıdır.

Biz vatan dışındakiler hep birlikte tek yumruk haline gelebilsek her yerde aynı sesi çıkarabilsek Dünya çapında teşkilatlanabilsek o zaman Doğu Türkistan Davası için daha büyük katkıda olabiliriz.

Saygılar sunarım.

EK 1

Suudi Arabistan'da Yaşayan Doğu Türkistanlıların Kurduğu "Muhacirlar Yürütme Komite"sinin 16.09.1952 tarihinde Mehmet Emin Buğra'ya yazdığı Mektup

1952م : 16/9/1952 : مەنەزەمە (13)

501.2.11.11
C.K. / (C.1)

EK-1

حقوقى قىممەت خاھار ساينىڭ ئىچىدە بىزنىڭ قىممەت خاھار ساينىڭ : ئەسلىم ئىلىم ۋە تەڭرى ئىبادىتى

ھىزاردىن تۈركىيە باراھاق : تۈركىيە ھەم جاپا ئېلىپ بېقىۋاتقان ھېسسى : تۈمەن ئى بۈيۈك 16/9/1952
ئىسمى ئىشكىل قىلدىم ئۆزۈڭنىڭ ئىسمى ئىسىم ئىسىم ئىسىم !

2- رىئە مەنەبى ئىلىم : بۈيۈك ۋە ئىسىم ئىسىم ئىسىم ئىسىم : قىممەت خاھار ساينىڭ ئىسمى ئىسىم

3- ئىدىئە ۋە ئىسىم ئىسىم : رىئە، ئىسىم، ئىسىم : ئىسىم ئىسىم ئىسىم ئىسىم ئىسىم

ئىسىم ئىسىم ئىسىم : ئىسىم ئىسىم ئىسىم ئىسىم ئىسىم ئىسىم ئىسىم ئىسىم

خوارى، زارلىق، ئىسىم ئىسىم ئىسىم ئىسىم ئىسىم ئىسىم ئىسىم ئىسىم

ئىسىم ئىسىم ئىسىم ئىسىم ئىسىم ئىسىم ئىسىم ئىسىم ئىسىم

4- ھىسىم ئىسىم : ئىسىم ئىسىم : ھىسىم ئىسىم ئىسىم ئىسىم ئىسىم ئىسىم ئىسىم

ئىسىم ئىسىم ئىسىم ئىسىم ئىسىم ئىسىم ئىسىم ئىسىم ئىسىم

ھىسىم ئىسىم : ئىسىم ئىسىم ئىسىم ئىسىم ئىسىم ئىسىم ئىسىم ئىسىم

5- بۈيۈك ئىسىم ئىسىم ئىسىم ئىسىم ئىسىم ئىسىم ئىسىم ئىسىم

ئىسىم ئىسىم ئىسىم ئىسىم ئىسىم ئىسىم ئىسىم ئىسىم ئىسىم

16-9-52 كاتىب ھىسىم : ئىسىم ئىسىم : ئىسىم ئىسىم ئىسىم ئىسىم ئىسىم ئىسىم

ئىسىم ئىسىم ئىسىم ئىسىم ئىسىم ئىسىم ئىسىم ئىسىم

EK:2

Hindistan Dış İşleri Bakanlığının Mehmet Emin Buğra'ya yazdığı
11.10.1951 tarihli mektup

D.C. No. D. 5381 - CJK/51

Immediate
By special messenger.
MINISTRY OF EXTERNAL AFFAIRS,
NEW DELHI.

11th October 1951.

Dear Mr. Amin Bugra,

Will you please refer to your petition which you presented appealing for permission for about 200 Kazaks, under the leadership of Mr. Dalil Khan, who are at the border between India and Western Tibet, to enter India and our subsequent discussions on the matter? I write to inform you that consequent on other similar petitions having reached this Ministry, the matter has been referred to the Government of Jammu & Kashmir. If the Government of Jammu & Kashmir find it possible to allow the entry of these refugees into their territory, we shall have no objection. We are still awaiting a reply from the Government of Jammu & Kashmir.

Yours sincerely,

(Leilamani Naidu)
Deputy Secretary.

Mr. Mohammad Amin Bugra,
Ex-Vice-Governor of Chinese Turkistan,
c/o K. Yunus,
1132, Nawab Wazir,
Daradari,
Phatak Habash Khan,
Delhi

Batı Tibet üzerinden gelen Doğu Türkistanlı Kazak sığınmacıların İnsani yardım talep eden başvurusunun kurşun kalem müsvettesi fotokopisidir. Mehmet Emin Buğra söz konusu dilekçeyi kendisi bizzat el yazısı ile yazmış ve İngilizceye çevrilerek A.B.Devletleri mercilerine ulaştırılmıştır

9/11

1
 كومونستلار دىر. ماچىنان مىكلى نىها جومرىنىڭ ايجىنارلىق حالى غىر
 امرىكا مەلىكى دىكىن اقتصادى ياردىم التامى
 شىرقى تۈركىستان دىن باشقا غوجى تۈرك لردىن قىزاق قىبىلە سى قانغىدا كۆمىنىلەن
 دەمال باقىش بىلە حىيات كېچۈرۈدۈرغان با تۈرۈمىنىڭ كۆمىنىلەن بىر خىل دورى
 ۱۹۳۴ - ۱۹۴۲ آداسىدا شىرقى تۈركىستانغە روس كومونستلارى اوزى
 تالىغ سىياسىتى بىلە استىلاء قىلغاندا خىراق قىبىلە سى روسى بىرۈزى
 تۈركىستاننىڭ ۱۹۴۵ دە ۱۹۴۶ مەلىغ مەداغىغە سۈ قوشى قىلىپ كۆمىنىلەن
 تالىغ بولغانىمىز وشۇندا غ بولماق بىلە بىر بىر روسلار شىرقى تۈركىستاندىن
 ۱۹۴۵ دە تاپىلىپ چىقىپ كەتتىمىز ۋە قىسقىچە تۈركلەرنىڭ ۱۹۴۵ دە
 قىسقى غىر تۈركىستاننىڭ لىدىرلىكىنى استىغىدا غىر آزادلىق بولمىدا
 ۱۹۴۹ دە شىرقى تۈركىستانغە كومونستلارنىڭ ۱۹۴۹ دە شىرقى تۈركىستان
 با تۈرۈمى جاشىم خان ۋە قالى بىگىرنىڭ لىدىرلىكىنى استىغىدا غىر خىراق
 كۆمىنىلەننى تەشكىل بولۇپ ۱۹۴۹ دە قەدىر قەرىمان تەشكىل كومونستلارنىڭ تارىخى
 سۈ قوشى غىر باشلانغان ايدىمىز ، بوگۈر بىللەلەر كومونستلار جىمىن غىر كۆمىنىلەن
 تۈركىستاننى چىقارغانىمىز حالغە كەلپۈرگەن ايدىمىز ، بو حالنى كۆرگەن روس
 تۈركىستان بىر مۆتۈرلۈغ روس دۈشۈمى ۋە بىر روس قىزاق قىبىلە قول اوردۇرغان
 شىرقى تۈركىستانغە نىگىز زور سىجىن كۆمىنىلەننىڭ لىدىرلىكىنى استىغىدا غىر
 ۱۹۵۵ دە كومونستلارنىڭ ۱۹۵۵ دە كومونستلارنىڭ لىدىرلىكىنى استىغىدا غىر
 چىقارغانىمىز ، بو چىقارغانىمىز سۈ قوشى غىر كۆمىنىلەننىڭ لىدىرلىكىنى استىغىدا غىر

میںکے چہ سے اسیر ہوا ہے، بو اسیر اور ایچیدہ قرزاقکر نیک انڈیا
لیدری ما جانیم خان موبلو و سب و نیر انیر امیر اور و مچیدہ اور
و کجک بو سو خوشد اور لومد این قوم تو لغان ۵۵۶ قد رقران ما
جز نبذہ چکیلیک اس اس و اولک اس نیک غریگہ بارہ بند
اندر ایرد اچس عکار کر کر اولری مجا صو گویا کلب عثمان
باشلیخ ۵۵۷ انرا نین تیر میگ تو تو لوب آلیت و
اور و مچیدہ ارہ لتور ولکسی . یوناد نند نین کا
تور تو لغان ۵۵۸ قد رقران شرمن تور کتان و
ونیت چیکار لرمن بیرو لاشاد و رغان تو لوب
برگردہ یر شیت تور دسی ۵۵۹ ابریلیدہ یر تالیس
کو مونسیت آتلیخ عسکرس بو قرزاق کر نیک اوستیگ
تیلدی ، قرزاق ر اور دیح کا چیب تیبیت کہ او لوب
شمالی تیبیت نیک سو غوق و آباد لیس یوق یماق تا
ایسی بیلہ حد سیزہ شتتار بیلہ جولائی دہ غرض تیبیت
و هندستان حد و داغہ کلدسی ، یول آ آ جلیتی
دیغ ^{۵۶۰} کندی اولوب حد و دغہ کلگانلر ۲۹۵۰ کندی
۵۶۱ ^{۵۶۲} اقدری اولوب حالید اکلیب ^{۵۶۳} کشید برین عبارت
برنجی گروپ هندستان حد و دسی اچیکول
کلدی ، ۵۶۵ کشید برین عبارت بولغان ایکون گروپ
هندستان کندی عبارت بولغان اقدیرین حد و دہ تور
ماتد

بو قزاقلارنىڭ ليدىرلىرى دىل خان (جانىم خان نىڭ ئاچىسى)
 ئالما كېسەل ۋە دىمى رەسائىلەت زامانىدا
 بو وطن قەربانلىرى نىڭ باشقىچە كومۇنىست اپىر يالپىزىمى نىڭ ئالما
 ئىرفىد يىمى كىلگەن بومەسبەتلەر نىڭ ئۈستىگە حاضر بولمىدە بىلكى
 ئىتھامدا غەدىلەك اقتصادى تۈت يۈتۈر ، دوشمانلار ۋە
 خەلق مەننى اوزى نىڭ مېلىيۈنلەرچە مەھاجىرلىرى نىڭ ئاخىرەتلىرىنى
 بو قزاق مەھاجىرلىرىغە بىر نىچە ئاى ايسىدە ھىندىستاندىن باشقىچە
 كە او تۈب كىيىش شەرقىي كىرگىز ئىلچىلەر ئىجازەت بىر مەككە دەۋرى ، بو
 بو بىچارە لىغە ھەر بىر ئىسائىت پىرور و خىرىت ئىرفىد ارى ئالما
 ئىمى و ياردىملىرى كۈتىلگەن بولمىدە .

كومۇنىست اپىر يالپىزىمى نىڭ تىجارەتلىرىمىزنى آزاد قىلماقچى
 قىلىش اوچۇر و دىناملارنى خۇش بولۇش بىر ھىيا تەد اوچۇر
 اوچۇر بولۇن ئىدىكى دىقارنى بىلەن چىلىش ئاقدا بولۇن
 بىلەن دىن بو بىچارە ھەد كە ياقىن كەتتىغ و قىيىم حالدا
 قزاق مەھاجىرلىرىغە يىتەرلىك اقتصادى ياردىم قىلىشنى مەھىيەت

خىدا مەن بوغۇر
 سابىق شىرقىي تۈركىستان مەھاورى دىلىمى

28 Ekim 1951

1951. 28. 10. Bismillah "Inqilabga qaratilgan yurine ulastirildi." Benjin Yunus

EK- 4 : Türkiye Cumhuriyeti Yeni Delhi Büyükelçisi Profesör Türkgeldi'nin 20 Kasım 1950 tarihli yazısının fotokopisi, bir örnek olmak üzere alındı.

T. C.
Yeni - Delhi Büyük Elçiliği

Yeni - Delhi, 20...11... 1950

No. 329.....

Hulisa

Lef

Muhterem Efendim,

Istanbulda Fatih'te mukim Ahmet Pahtanın halen Keşmirde Saray Sabakdal Handa ikamet eden akrabasından Ubeydullah Çuçok ile ailesi ferdleri olan Rebiye Çuçok, Nurinnisa Çuçok, Nuriman Çuçok, Münevver Çuçok, Hurşide Çuçok ve dilber'in hüvviyetlerinin Zatı Alilerince malum olup olmadığının ve bunların Türkistanı Çini muhacirlerinden bulunup bulunmadıklarının işar buyurulmasını rica ederim.

Yeni Delhi Büyük Elçisi

Sayın Mehmet Emin Bugra,
Sarai Safakdal,
Srinagar
Kashmir

EK: 5

A.B.Devletleri Ankara Büyükelçisi G.C.Mc Che'nin Mehmet Emin Buğra'ya yazdığı 12.09.1952 tarihli Mektubu.

THE FOREIGN SERVICE
OF THE
UNITED STATES OF AMERICA

ADDRESS OFFICIAL COMMUNICATIONS TO:

American Embassy,
Ankara, September 12, 1952.

Dear Mr. Bugra:

I take pleasure in referring to your letter of July 23, 1952, in which you informed me that the Government of Turkey has officially agreed to settle in Turkey 1,850 East Turkestani refugees. With your letter you enclosed a copy of a petition which you addressed to the U. N. High Commissioner for Refugees asking that the U. N. pay the travel expenses of these refugees. You requested the assistance of the United States Government in supporting this petition before the U. N. High Commissioner.

I am happy to inform you that I have transmitted your letter with its enclosure to the Department of State with the recommendation that the Department discuss this problem with the High Commissioner. I shall, of course, keep you informed of any developments which are brought to my attention in this connection.

Sincerely yours,

G. C. McGhee

George C. McGhee
American Ambassador

Mehmet Emin Bugra, Esquire,
Azimkar Sokak No. 63,
Laleli, Istanbul.

EK:6

Doğu Türkistanlı Muhacirlerin Türkiye'ye taşınmaları için uluslararası çabaları özetlemesi bakımından ilgi çekici bir Mektup. Tarih : 22.05.1953Gönderen ise Mehmet Emin Buğra İstanbul Gönderilen ise Dr.Chandler Dünya Kiliseler BirliğiBaşkanı Cenevre-İsviçre

B/111

M. E. Buğra,
Yenişehir Beğlik
No. 351/1 Kasım 1953
İstanbul Türkiye
12 Mayıs 1953

Dr. Chandler,
President of the World Council of Churches,
Geneva.

Doğu Türkistanlı Muhacirlerin Türkiye'ye taşınmaları için uluslararası çabaları özetlemesi bakımından ilgi çekici bir Mektup. Tarih : 22.05.1953Gönderen ise Mehmet Emin Buğra İstanbul Gönderilen ise Dr.Chandler Dünya Kiliseler BirliğiBaşkanı Cenevre-İsviçre

"Ben, the World Council of Churches başkanı Dr. Chandler...

Doğu Türkistanlı Muhacirlerin Türkiye'ye taşınmaları için uluslararası çabaları özetlemesi bakımından ilgi çekici bir Mektup. Tarih : 22.05.1953Gönderen ise Mehmet Emin Buğra İstanbul Gönderilen ise Dr.Chandler Dünya Kiliseler BirliğiBaşkanı Cenevre-İsviçre

Doğu Türkistanlı Muhacirlerin Türkiye'ye taşınmaları için uluslararası çabaları özetlemesi bakımından ilgi çekici bir Mektup. Tarih : 22.05.1953Gönderen ise Mehmet Emin Buğra İstanbul Gönderilen ise Dr.Chandler Dünya Kiliseler BirliğiBaşkanı Cenevre-İsviçre

1. Soru : I. Soru : Pakistan'dan ve Saudi Arabistan'dan Türkiye'ye gelecek olan Doğu Türkistanlı muhacirlerin sayısı ne olacaktır ? 2. Soru : World Churches Servisin müessesileri Pakistan ve Saudi Arabistan'da kimseler ile temas edecektir ?

Bay Hoveylanın bu suallere cevap verebilmek için Çin'den gelen Pakistan ve Mısır'daki muhacir teşkilatları ile mektuplaşarak ve şimdi Bay Hoveylanın tevsiyesine uyarak size şu mâlûmatı arz ediyorum : 1. Pakistanian Türkiye'ye gelmek için Karafiddeki Mısır Konsolosluğuna mürcaat eden Doğu Türkistanlı muhacirlerin sayısı 1,00 kişidir. Mısır'dan gelecek olan ve Cidde'deki Mısır Konsolosluğuna mürcaat edenlerin sayısı 50 kişidir. Bu rakamlar belli belirsizdir. 2. World Churches Servisinin müessesili Pakistan Pakistan'daki Doğu Türkistanlı Kaşık muhacirler cemiyeti ile temas edsin. Bu cemiyetin Genel Sekreteri Khalifa, mekâtib müderrisi olan Hoji Hovse, Nacl Osman ve Abay Ken bu cemiyeti temsil ediyor.

Bu Cemiyetin adresi şudur: Eastern Turkistani Qazaq Reform Association, Old Serodhan School Building, Outside Kabul Gate, P.O. Box 111, Rawalpindi, Pakistan.

Saudi Arabistan'da World Churches Servis müessesili, "Dünya Müslümanları İşleri İle İlgili Heyet" ile temas edebilir. Bu heyetin başkanı Hamidullah Hanammali ve sekreteri Hüseyin Qari İslami dir ve adresi şudur: Hüseyin Qari İslami Chari Kabil Cidde Hijaz.

1995
Mehmet Emin Bulut'un BM Mülteciler Yüksek Komiserliğine yazdığı
4 Ocak 1995 tarihli mektubu

Yurtumla arada bulunan Pakistan ve Hicazdan gelecek olan muhacirler, sizin yüksek müesseseniz tarafından kashmircilerle birlikte gelen muhacirlere yutulmuş olan yardımın mislini sabırsızlıkla bekliyorlardır. Lütfen kısa bir zamanda bir cevap vermenizi rica ederim.

Benim de arzettiğim istiyorduk ki : Pakistanlı gelecek olan muhacirlerle birlikte geldiği yol masrafı, Karaçiden Basraya kadar vagon ve Basrayan Miskiye huculuna kadar tren kirasıdır. Hicazdan gelecek olanlar için Ciddelen Miskiye'nin her hangi bir limanına kadar vagon kirasından ibarettir. Bu muhacirler üçüncü mevkiye seyahat edebilirler.

Derin saygılarımla
Mehmet Emin Bulut
Former Deputy Governor General
Of Eastern Turkistan

EK:7

Mehmet Emin Buğra'nın BM.Mülteciler Yüksek Komiserliğine yaptığı
4 Nisan 1953 tarihli Müracaatı

اسقا نبول

۱۹۵۳ / ۴ / ۴

Ma Bismillah
Government Office to request the Saudi Arabian
Government to let the Turkish refugees
reside in Saudi Arabia

بعضو رآق ای امیر عباس هویدا

مؤسسہ بین المللی مهاجرین

در سازمان ملل متحدہ

جناب عالی

با احترام عرض میشود که : مهاجرین ترکستانیکه از سال ۱۹۴۹ باینطرف
التجاً بملکت عربستان سعودی آورده بودند ب تجارت و صناعت و کاریگری اشتغال
ورزیده زنده گی خود را با خیلی خوبی تأمین مینمایند .
ولی متأسفانه حکومت سعودی نخواسته است که به اکثریت مهاجرین
مذکور و رفقه اذن اقامت بدهد . علاوه بر این ، بران مهاجرین تسفه ، اجنبی ،
زده حکومت سعودی حکم اخراج بر علیه ایشان صادر نموده است . اکنون ما مورین
پولیس مکه وجده ، آن مهاجرین را با انواع تضییق مقروض میدارند .
گرچه بعضی از مهاجرین مزبور برای مهاجرت به ترکیه تهیه دیده اند و
لی از باعث اینکه کسب معیشت در ممالک سعودی آسانتر نسبت به ترکیه میباشد
برخی از ایشان آرزو دارند که در ممالک سعودی بمانند .
لذا از جناب عالی امیدوارم که : لطفاً بنام مؤسسہ بین المللی مهاجرین
توصیه ب حکومت سعودی ابلاغ فرموده برای بهبودی آن بیچاره گان بیخاستمان توجه
مشفقانه خود را مبذول فرمایند .

M. E. Bugra

International Refugee Council, 11/7
International
MEXICO

This should go to
the file -
Turkistani refugees
Saudi Arabia
22, 5, 53

EK:8 :

BM.Mülteciler Yüksek Komiseri Emir Abbas Hüveyda'nın Mehmet Emin Buğra'ya yazdığı 25.05.1953 tarihli Mektup.

UNITED NATIONS
OFFICE OF THE HIGH
COMMISSIONER FOR REFUGEES

NATIONS UNIES
OFFICE DU HAUT-COMMISSAIRE
POUR LES RÉFUGIÉS

Télégrammes : HICOMREF
Téléphone : 3 10 00 3 20 00 3 40 00
REF. : S.XV. 15/4

Palais des Nations
GENÈVE

25 May 1953

Dear Sir,

I have the honour to inform you that this Office has approached the Saudi Arabian authorities about the Turkestani refugees.

I hope the problem will be settled and I will let you know as soon as we have more information about this matter.

Yours sincerely,

A.A. Hoveyda

Mr. E. Bugra,
Carsikapi Divaniali Sokak, 18/7
Beyazit,
ISTANBUL.

EK-9

"Doğu Ve Batı Türkistan Milli İstiklalcileri" adına A.B.D Dış İşleri
Bakanı J.Foster Dalles'e hitaben gönderilen 18 Mayıs 1953 tarihli
Memarandom'un Fotokopisi

İstanbul, 18/ 5 / 1953

Sayın Mr. J.Postor Dulles,
Amerika Birleşik Devletler Hariciye Vekili,

Komünist cehenneminden canlarını kurtarıp hür dünyaya sığınmaya muvaffak olan Türkistan müneverleri 30 seneden beri muhtelif memleketlerde türlü teşkilatlar kurarak elde ettikleri imkânlar çerçevesi içinde Türkistanın istiklala kavuşması için sabırla çalışmaktadırlar.

İkinci dünya harbi sonrasındaki hadiselerin inkişaf etmesiyle Birleşmiş Milletler Cemiyeti tarafından kabul edilen İnsan Hakları Beyannamesinin ilan edilmesi ve bilhassa Amerika Birleşik Devletlerinin mazlum milletlere karşı sempati göstermeye başlaması, Türkistan istiklalcılarının umitlerini bir kat daha artırmış bulunmaktadır. Doğrusu : Türkistan milleti gibi haksız istilaya uğramış olan ezilmiş milletlerin dertlerini ehemiyetle dinleyecek yegane bir devlet olarak Birleşik Amerikayı görmekteyiz.

Binaaleyh zatinalinizin Türkistan istiklal meselesi hakkında tetkikatta bulunmanızı rica eder ve tetkikatinize malzeme olmak üzere aşağıdaki kısa hakikatları arz etmekle görev duyarız :

I. Hazer denizinden itibaren Moğolistan ve Çinin Kansu ve Tsinghai eyaletlerine, Siberiadan Tibet, Afganista ve İrana kadar uzanan geniş sahaya Türkistan namı verilir.

Türkistanda yaşıyan 35 milyona yakın sayıda bulunan halk, Türk ırkına mensup olup bir lisan ile konuşurlar ve bir kültür ve bir dine bağlıdırlar.

Türkistan, tarih boyunca hür yaşamış mesut bir memleket idi. 1870 te Türkistanın batı kısmını Ruslar ve Doğu kısmını da 1879 da Çinliler istila etmişlerdi.

Rus ve Çin devletlerinin Türkistanı taksim etmek surati-
le istila işleri tamamlandıktan sonra Çinliler, Doğu Türkista-
nı Sinkiang ismile bir Çin eyaleti olarak dünyaya tanıttılar.

Komünist Ruslar da Batı Türkistanı Özbekistan, Kazakis-
tan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Tacikistan ismile sözde ayrı
ayrı beş cumhuriyet olarak ayırmış bulunmaktadırlar.

Rusların ve Çinlilerin emperyalist maksatlarla Türkis-
tanı parçalama işlerini Türkistan halkı bugüne kadar kabul et-
miş değildir.

2. Türkistan halkı, esarete uğradıklarından beri
istıklallarına tekrar ele geçirmek için dayıma mücadele et-
mektedirler. Fakat Türkistanın Coğrafî durumu dolayısıyla o-
memlekette olup biten kanlı hadiseler dünyaya aksedememiş ve
yahut pek az duyulmuştur.

Komünist istilasından beri Rusların Türkistan Türk-
lerine karşı yegane hedefleri, Türkistan Türklerini ruslağ -
tırmak ve bu yol ile bu memlekoti ebedî olarak Rusyanın bir
parçası halına sokmak olmuştur. Komünist Rusya hükümeti bu
hedeflerine erişmek için Türkistan halkını toptan öldürmek ,
Siberiaya sürmek ve başka her türlü terör çareleri kullanmak-
tadır. Bütün dünyaca bilinen Komünist mezalimini tafsilatle
arzetsmeye lüzum görmiyoruz.

Demek oluyor ki : dünya yüzündeki müstemlekeçilik si-
yaset çeşitlerinin en insaniyetsizi ve en kanlısı Türkistanda
icra edilmektedir.

3. Bütün Türkistan Türklerinin yegane hedefleri,
esarettten kurtulmaktır. Rusun beyazı ve kızılı, Çinin de ko-
münisti ve milliyetçisi Türkistanlıların nazarlarında birdir.

Doğu ve Batı Türkistanın bir olarak demokrat bir Orta Asia devleti ve yahut kuvetli bir Türkistan birliğinin vücuda Türkistan halkının ebediyen vaz geçmécükleri bir hayat ve memnat meselesidir.

4. Bütün Türkistan halkı istıklallarına erişmek umidi- ile Birleşik Amerika ile ve hür dünya ile iq birliği yapmaya amadadır.

Derin saygılarımızla Türkistan Millî İstıklalcıları namına :

Mehmet Emin Buğra

Dr. A. Naim Ökten

Dr. Tahir Çağatay

Prof. İbrahim Yarkın

Dr. A. Oktay

M.E. Buğra,

Yeniköçk Bağdat Caddesi No. 231/I

Kızıl Toprak

İstanbul

TURKEY

قاد و شفاق و سيز لر نيك شفقتلىك صحتىدا بلكىز بىلەن دىن سىز
در دىيىن تو تو لماق غەد بولغان ايامىمىز كوندىن كىنگە كىچىك
سيز لر نيك حاضر قى و ضعيتىدىن اميد سىز لىك توشقانلىقىدا
نى اميد قىلماق . بو قرالغىن بىلاق تاك آ تقوسىدا دورا كىلەن
استىلا چى كىر ، يا قىرىن كونا دىه بىكىلىك كىد اوجراب الله نى
دو كورگىن ظلم و وحشىلىق جزا سىنى كورگىن سىدا دورا . چىك
۱- الله ظالم كىرى يوق ايتاد دورا و ظلم كورگىن بىندە لىرى نى
يارد چىسىدا دورا .

۲- ظالم لر نيك قورال كورچى بولسە آزادلىق ايتىدىگىن مەلەك
اىكلىكىدا ارادە قى و سىنما س غىبوتى بار دورا . بو زمان
نىك ارادە سى و سىبوتى نىك اش چوڭ قورال كورچى بولسە
يلىش زمانى دورا . بىز آزاد دىيادە بو نى شۇر لىك كورچى
كورماقتا ايتىمىز .

۳- سوپىت و شىقماق قىزىل جىنا ئىلر لى نىيەت ايتىدىگىن
يوق بولمىشى نىيەت ايتىدىگىن قورال .

بىز موندىن كىيىن مەت پاست بولادىدۇر سىز لر كىچىك
بىلەن بىز نى بولماق كىيىن بىز نىيەت ايتىدىگىن قورال
بىلەن اىچكى احوالىنى و بىز نىك شۇر لىك بىز نى قىبەت سىز لر
بىلەن دورا ايتىمىز .

توشقانلىقىدا بولسە

Ekim 1955

محرم الحرام 1283ھ (1867ء) کے روز جمعہ صبح پندرہ بجے
 دہلی کے گورنر کے کتب خانہ میں

محرم الحرام 1283ھ (1867ء) کے روز جمعہ صبح پندرہ بجے

محرم الحرام 1283ھ (1867ء) کے روز جمعہ صبح پندرہ بجے
 دہلی کے گورنر کے کتب خانہ میں
 محرم الحرام 1283ھ (1867ء) کے روز جمعہ صبح پندرہ بجے
 دہلی کے گورنر کے کتب خانہ میں
 محرم الحرام 1283ھ (1867ء) کے روز جمعہ صبح پندرہ بجے
 دہلی کے گورنر کے کتب خانہ میں

محرم الحرام 1283ھ (1867ء) کے روز جمعہ صبح پندرہ بجے
 دہلی کے گورنر کے کتب خانہ میں
 محرم الحرام 1283ھ (1867ء) کے روز جمعہ صبح پندرہ بجے
 دہلی کے گورنر کے کتب خانہ میں
 محرم الحرام 1283ھ (1867ء) کے روز جمعہ صبح پندرہ بجے
 دہلی کے گورنر کے کتب خانہ میں

1955 TE HICAZ'DAKI DOGU TURKISTANLI
 HEMSEHRLERIN LIDERLERI MEHMET ENIN BUGRA
 VE ISA ALPTEKIN DEN DILEK VE TEMENNILERI.

محرم الحرام 1283ھ (1867ء) کے روز جمعہ صبح پندرہ بجے
 دہلی کے گورنر کے کتب خانہ میں
 محرم الحرام 1283ھ (1867ء) کے روز جمعہ صبح پندرہ بجے
 دہلی کے گورنر کے کتب خانہ میں

محرم الحرام 1283ھ (1867ء) کے روز جمعہ صبح پندرہ بجے
 دہلی کے گورنر کے کتب خانہ میں
 محرم الحرام 1283ھ (1867ء) کے روز جمعہ صبح پندرہ بجے
 دہلی کے گورنر کے کتب خانہ میں

محرم الحرام 1283ھ (1867ء) کے روز جمعہ صبح پندرہ بجے
 دہلی کے گورنر کے کتب خانہ میں
 محرم الحرام 1283ھ (1867ء) کے روز جمعہ صبح پندرہ بجے
 دہلی کے گورنر کے کتب خانہ میں

محرم الحرام 1283ھ (1867ء) کے روز جمعہ صبح پندرہ بجے
 دہلی کے گورنر کے کتب خانہ میں
 محرم الحرام 1283ھ (1867ء) کے روز جمعہ صبح پندرہ بجے
 دہلی کے گورنر کے کتب خانہ میں

محرم الحرام 1283ھ (1867ء) کے روز جمعہ صبح پندرہ بجے
 دہلی کے گورنر کے کتب خانہ میں
 محرم الحرام 1283ھ (1867ء) کے روز جمعہ صبح پندرہ بجے
 دہلی کے گورنر کے کتب خانہ میں

TÜRK DÜNYASINDAN HABERLER

AZERİ DERNEKLERİ BİRLEŞTİ

Azerbaycan Dostluk, Kültür ve Dayanışma Derneği ile Azerbaycan Türkleri Dayanışma Derneği birleşerek, Azerbaycan Kültür ve Dayanışma Derneği adını aldı.

İzmir Fuarı İsmet İnönü Kültür Merkezi'nde düzenlenen Olağanüstü Genel Kurul Toplantısı'nda konuşan Azerbaycan Türkleri Dayanışma Derneği Başkanı Hüseyin Kesemen, birleşmedeki amacın, iki derneği bir çatı altında toplamak olduğunu belirterek, "**Ayrılıkların bize zarar vereceğini anladık ve birleşmeye karar verdik**" dedi. Yeni kurulan derneğin yönetim kurulu ise şu isimlerden oluştu; Namık Kemal Babaeker, Hüseyin Kesemen, Murat Çiftçi, Gürsel Özdemir, Muhrrem Yurdakul, Kemal Turan, Fikret Karadağ, Ali Kılıç, Erdal Baydar, Adil Benzer.

Yönetim Kurulu, yapacağı ilk toplantıda dernek başkanını tespit edecek.

LAÇIN BOŞALTILACAK

Azerbaycan Dışişleri Bakan Yardımcısı Tefvik Zülfigarov, AGİT Minsk Gurubu çerçevesindeki görüşmelerde, barış anlaşması taslağının, "**İşgal altındaki toprakların boşaltılması**" takvimine Laçın'ında dahil edildiğini söyledi. Zülfigarov, yaptığı açıklamada ; bunun önemli bir gelişme olduğunu, barış anlaşmasının imzalanmasında 90 gün sonra Ermenilerin Laçın'dan çekilmesinin ön görüldüğünü belirtti. Zülfigarov, geçen hafta Moskova'da yapılan görüşmelerde Laçın ile ilgili değişik alternatifler önerildiğini kaydederek Azerbaycan'ın teklifinde, bölgenin boşaltılması ve Azeri yerel yöneticilerin görevlerine başlaması, göçmenlerin topraklarına dönmesi, ulaşımın açılması ve ilk aşamada Laçın yolu için özel rejim belirlenmesinin yer aldığını anlattı.

HAYDAR ALİYEV; RUSLAR BENİ ÖLDÜRTECEK

Seçimleri kazanan Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev, verdiği özel bir demeçte; "**Beni öldürtme girişimlerinden haberdarım. Bunlar Moskova'da planlanıyor. Bana karşı düzenlenen son saldırıda kullanılan füzenin Rus yapısı olduğu kesinlik kazandı**". Aliyev, Sovyetler Birliği zamanında Bakanlar Kurulu'nda KGB generali sıfatı ile bakan yardımcılığı yaptığını hatırlatan gazeteciye şu cevabı verdi ; "**Hayır, ben Azerbaycan'ın hizmetindeyim ve biliniz ki Hazar petroleri üzerinde hak isteyen Rusya buranın kendisine değil, Azerbaycan'a ait olduğunu artık kabullenmelidir**" dedi.

TÜRK DÜNYASINDAN HABERLER

GAGAVUZ TÜRKLERİ GELMİYOR

Devlet Bakanı Ayvaz Gökdemir, yayınladığı basın açıklamasında, geçen günlerde bazı gazetelerde çıkan, "Gagavuz Türkleri'nin Türkiye'nin Güneydoğusuna yerleştirileceği" yolundaki haberleri yalanladı. Gökdemir, Gagavuzların Moldavya Cumhuriyeti içinde özerk bir statüde olduklarını hatırlatarak, "Özerkliklerini yeni elde etmişlerdir. Hükümetimiz, Gagavuz kardeşlerimizin mevcudiyetini Moldavya Cumhuriyeti ile aramızda bir dostluk köprüsü olarak değerlendirmektedir" dedi.

KAZAKİSTAN'IN İLK HÜCUMBOTU HAZAR'DA

SSCB'nin dağılmasıyla Aralık 1991'de bağımsızlığın kavuşan ve bir yıl sonra kendi silahlı kuvvetlerini kuran Kazakistan, savunmasını hızlı bir şekilde güçlendiriyor.

Rusya'dan alacağı 73 savaş uçağıyla hava kuvvetlerini bölgede önemli bir güç haline getirecek olan Kazakistan, deniz kuvvetlerini de oluşturmaya başladı. Hazar Denizi'nde ulusal donanmasını kurmaya başlayan Kazakistan, kendi tersanelerinde yapılan ilk hücumbotu denize indirdi. Şimdiye kadar ABD tarafından hibe edilen bir sahil koruma botundan ibaret olan Kazakistan Donanması'ndaki gemi sayısı böylece ikiye çıktı. ABD, bu ülkeye 5 sahil koruma botu daha verecek.

YENİ UYGULAMA DA TATARLARA KARŞI

Ukrayna'ya bağlı olan Kırım'da yaşayan Tatarların sıkıntıları bir türlü bitmiyor. Kırım'da azınlıkta bulunan Tatarların parlamentoda temsilini sağlamak amacıyla düzenlenen yeni sistemden Tatarlar yine rahatsız. Tatarlar ayrıca kendi lisanlarını konuşabilme hakkı istiyor.

Türk dili ailesinin bir üyesi olan Tatar Türkçesi'nin resmi dil olarak kabul edilmesi için açlık grevine başlayan Tatar parlamenterler, yıllardır kendilerine yapılan haksızlıkları dile getirerek, lisanlarının özgürce konuşabilmesini istediler.

ABHAZYA PASAPOTLULARA RUS-GÜRCÜ ENGELİ

Karadeniz'deki Rus sınır muhafaza gemilerinin, Gürcistan'dan tek yanlı

TÜRK DÜNYASINDAN HABERLER

bağımsızlık ilan eden Abhazya'nın pasaportunu taşıyanların başka ülkelere gitmelerini engelleyeceği bildirildi.

Abhazya Dışişleri Bakanlığı Konsolosluk Şubesi Başkanı Jhurab Avidzba, yaptığı açıklamada, Rusya'nın kendilerine, bu uygulamanın başlatılacağını haber veren bir telgraf gönderdiğini belirtti.

Telgrafta, "Rusya Dışişleri Bakanlığı'nın 30 Ağustos 1995'te aldığı karar gereği, Abhazya sorununa çözüm bulunmasına kadar Abhazya pasapotlarının tanınmayacağını" belirtildiğini kaydeden Avidzba, "Bu nedenle yurttaşlarımız Türkiye dahil hiçbir ülkeye gidemeyecek" dedi.

Avidzba, "Gemilerimizin Abhazya limanlarından çıkışına izin versek bile, yolcuları Türkiye'ye ulaşamayacak, çünkü Rus gemileri tarafından geri çevrilecekler" şeklinde konuştu.

Abhazya-Rusya sınırının, 1994 Aralık ayında başlayan Çeçenistan savaşı ile birlikte kapatılması sonucu, bu Cumhuriyetin dış dünya ile irtibatını sağlayacak tek bağlantı noktası Türkiye'nin Karadeniz sahillerine ulaşan deniz yolu kalmıştı.

ÇEÇENİSTAN'DA YİNE ÇATIŞMALAR BAŞLADI

Çeçenistan'daki Rus birlikleri ile Çeçen güçler arasında 29 kez çatışma çıktı. Rusların tahriki sonucu, Çeçen güçlerinin saldırılarından kaynaklandığı bildirilen bu çatışmaların 23'ü Grozni ve yakınındaki yerleşim birimlerinde meydana geldi.

Rus birliklerinin Çeçenistan'daki basın merkezinden yapılan açıklamaya göre, en büyük çatışma Bamut kenti yakınlarında meydana geldi. Burada ağır silahlar da kullanıldı. Kayıplar hakkında ise bir açıklama yapılmadı.

BATI TRAKYA TÜRKÜ EĞİTİM KISKACINDA

Yunan Yönetimi'nce, Batı Trakya Türk azınlığının eğitimi hedef alınarak hazırlanan yeni eğitim kanununun geçerli kılınmasından sonra, azınlık mensubu öğrenci velilerince bir uyarı boykotu gerçekleştirilmiştir. Boykot çağrısında bulunan Batı Trakya Türk Toplumunu Danışma Kurulu (BTTTDK), eylem sonrasında ayrıca bir duyuru yayınladı.

Söz konusu duyuruda ; "Batı Trakya' Türk azınlık okullarında, Danışma Kurulu'nun çağrısına uyarak gerçekleştirilen 'Bir Haftalık Uyarı Boykotu'nun yüzde yüz başarılı olmasında son derece duyarlılık gösteren öğrenci velilerine, okul encümenlerine, haklarının savunulmasına azimli ve kararlı olan tüm Batı Trakya Türk Toplumuna teşekkür ederiz" deniliyor.